STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 02413

DOS KLEYNE MENSHELE

Mendele Mokher Sefarim

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

דאס קליינע מענשעלע

אָדער אַ לעבענס בעשרייבונג.

פאָן

יצחק אברהם תקיף.

גאַר אין גאַנצען אויף דאס נייא איבערגעמאַכט

נעדרוקט בהשתדלות

מענדעלי מוכר ספרים (ש. י. אַבראַמאָוויטש).

פרייז, 15 סענט.

דרוק אונד פערלאג פון

דיא היברו פּאָבלישינג קאָמפּאַני,

122־128 לעאָנאַרד סט., ברוקלין, נויאָרק.

HEBREW PUBLISHING CO.,

122-128 Leonard Street, Brooklyn, New York.

2484

.1

„מה שמכם ?“ דאָס איז דיא ערשטע שאלה, וואָס א איד פרעגט דעם אנדערן, גאָר א ווילד פרעמדען, וויא באלד ער בעגעגענט זיך מיט איהם און שטעקט איהם אָב א שלום עליכם. קיינעם געהט בשעת מעשה גאָר אויף דער מחשבה ניט ארויף, אז מען זאָל זיך קענען אָנרופען א שטייגער : „וואָס איז אייך ר׳ קרוב אזוי דאָ גלענגען צואוויסען וויא איך הייס ? מיר ווילען דען איינער מיט דעם אנדערן זיך משדך זיין ? איך הייס וויא מען האָט מיך א נאָמען געגעבען און לאָזט מיך געמאך.“ אדרבה, דיא שאלה „מה שמכם“ איז א גאנץ נאטירליכע זאך, עס ליעגט אזוי אין דער טבע, אקוראט וויא א טאפ צו טאָן יענעמס נייע קאפאָטע מיט א פרעג : וואָס קאָסט איין ארשין ? וויא צו בעטען א פאפיראָס בשעת יענער עפענט אויף זיין טייסטעריל מיט טיטון; וויא ארייַנצושטעקען דיא פינגער אין יענעמס פושקעלע און נעמען א שמעק טאבאקע; וויא אריינצוקריכען מיט א פיס אין יענעמ׳ס ביטעל, איינטונקען דאָרט דאָס פארשמאָלצענע פאמשוילכען און רייבען דערמיט דאָס לייב; וויא צו צוגעהן וואו צוויי מענשען שמיעסען צווישען זיך, צולייגען איין אויער הערען זייער שמועס, אָדער וויא א פרעג צו טאָהן איינעם פלוצלים פון דער העלער הויט מכה זיינע געשעפטען און אָנוואַרפען זיך אויף יענעם מיט עוצת, חאָטש יענער האָט זיך אין זיי כלל ניט גענויטיגט און קען אָהן זיי זיך אויך בעגעהן. אזעלכע וכדומה נאָך אזעלכע זאכען זיינען גאנץ געוועהנטליך, אזוי איז דער סדר העולם פון אייביגע צייטען און אָנצורופען זיך אקעגען דעם וואָלט אויסגעקומען עפעס מאָקי ריין משוגע, עפעס משונה ווילד גאָר שלא כדרך הטבע. נישט נאָר אויף דער וועלט, נאָר אפילו אויך דאָרט אויף יענער וועלט איז ביי אידען איינגערעדט, אז תיכף ביים ארייַנשטעקען אהין א פוס איז דעם מלאך־הדומה׳ס ערשטע שאלה: מה שמכם, ר׳ קרוב? דער מלאך, וואָס האָט זיך געראנגעלט מיט יעקב אבינו, ער אפילו האָט ניט משנה געווען פון דעם סדר העולם און איהם באלד טאָקי א פרעג געטאָהן וויא ער הייסט ? הייגט א פשיטא שוין א מענש א בשר ודם. איך וויים זעהר גוט, אז מיין ערשטען ארויספאָהר אין דער אידישער ליטעראטור מיט מיינע מעשיות וועט געווים דעם עולם׳ס ערשטע שאלה זיין : מה שמכם, פעטער ?

מענדעלי, הייס איך ! אזוי רבותים האָט מען מיך א נאָמען געגעבען נאָך מיינעם איין עלטער זיידען פון דער מאמעס צד, ר׳ מענדעלי מאָסקווער, זכרונו

לברכה. מאסקוועך האט ער אין זיינע צייטען געהייסען דעריבער, ווייל ער איז א מאל געווען אין מאסקווע איינצוהאנדלען דארט רוסישע סחורה. דאס האט איהם פערשאפט אין זיין ווינקעל א נאמען און גרויס כבוד, אלע האבען איהם געהאלטען פאר א געניטען, וועלטליכען מענשען און מען פלעגט בשעת עפּעס א גויט און ביי א פראשעניע אנשרייבען מיט איהם פריהער זיך מישב זיין, נאר נישט דאס בין איך אויסען.

דערמיט אבער בין איך נאך נישט יוצא. נאך דער דאזיגער ערשטער שאלה הייבען ביי אידען ערשט אן זיך צו שיטען נאך אלערליי שאלות, וויא א שטייגער: פון וואנען איז א איד? זייט איהר א בעווייבטער? האט איהר קינדער? מיט וואס איז אייער האנדעל? און וואהין פאהרט איהר? וכדומה נאך און נאך אזעלכע מיני שאלות, וואס אזוי איז שוין אנגענומען געווארען בכל תפוצות ישראל זיי צופרעגען אויב מען וויל א פנים האבען פאר לייט אז מען איז איין אויסגעריבענער מענש, נישט קיין באנק-קוועטשער, און וואס מען מוז על פי מענשליכקייט דארויף ענטפערן אזוי ווי א גוט יאהר אויף איינעם'ס א גוט שבת אדער גוט יום טוב! איך וויל מיט א וועלט נישט איינרייסען און בין בערייט אויף דיא דאזיגע שאלות אויך צו ענטפערן קורץ און גיך וויא נאר מעגליך

אליין בין איך א געבירטיגער פון צוויאטשיץ, א קליין שטעדטעל אין טעטעריוועקער גובערניע, בעריהמט מיט איהרסע גוטע בהמות און נאך מעהר מיט דעם צוויאטשער להבדיל, וואס מיט איהם קלינגט דיא וועלט. נישט דאס בין איך אויסען. אין מיין פאספארט שטעהט איך אלט 52 יאהר, נאר בעשטימט וויא פיעל איך בין אלט קען איך אייך נישט זאגען. מיין טאטע מיט דער מאמען עליהם השלום זיינען שטארק מחולק געווען אין דער רעכנונג פון מיינע יאהרען, נאך זיי ביידע בין איך געבוירען געווארען צו דער ערשטער ליכטעל בשעת דער גרויסער שרפה פון דיא קלייטען, נאר נאך דעם טאטען'ס חשבון איז דאס געווען בשעת דיא גרויסע קרירות זיינען פערשלעפט געווארען אין אונזער ווינקעל, פונקט אין דער צייט, ווען דער אלטער זכרונו לברכה איז נסתלק געווארען, און דיא מאמע פלעגט אויסווייזען, אז דאס איז גאר געווען א יאהר צוויי נאך דער ערשטער בהלה, נישט היינט געדאכט. א סימן אפילו, דענסטמאהל האט זיך ביי אונז געקעלבט דיא רויטע קיה און זאת חנוכה האט זיא פאר א האלב שטעדטעל געמאכט מילכיגע וואריעניקעס, וואס מען האט פון זיי געלעקט די פינגער און ליגען ביי א טהייל אלטע אידען נאך אי היינט אין טעם. נישט דאס אבער בין איך אויסען. דיא פרימעטעס מיינע אין מיין פאספארט זיינען אזוי: דיא וואוקס א מיטעלע;

האָר, ברעמען גרויא; אויגען קארע; דיא נאָז, דער מויל מיטעלמעסיג; א באָרד א
גרויע; דאָס פנים א ריינס; אַסאָביע פרימעטעס נישטאָ. דאָס הייסט אין גאנצען
פראָסט גאָר נישט. א מענש ווי געוועהנטליך דאָס רוב מענשען, נישט קיין קאטער
קיין בהמה חלילה. אי, דיא קשיא איז, גלאט א פאספאָרט גאָר אָהן פרימעטעס
וואָלט דאָך אויך דאָס אייגענע בעוויעזען, אז מען איז א מענש ? וואָרים וואו האָ־
בען בהמות פאספאָרטען ? דער תירוץ איז אָבער, אז קשיות פרעגען איז קיין
שכל נים. הערסט־דוא, דער גאנצער שכל איז דאָך טאקי, אָט נאט אייך פריי־
מעטעס און ווייסט פאָרט נישט וואָס פאר א פנים איך האָב.... און באמת טאקי,
לאָמיר זיך נישט נארען, וואָס וועט אייך ארויסקומען אז איהר וועט שוין וויסען
א שטייגער, אז מיין שטערען איז א הויכער מיט א סך קנייטשען,: אז מיינע נאָז־
לעכער זיינען זעהר גרויסע און עפעס משונה, אז איך קוק מאך איך דערביי צו
א ביסעל דיא אויגען וויא א קורצזיכטיגער, און אז איך פארציה דיא ליפען זעהט
עפעס אוים וויא איך שמייכעל מיט א שטעכעדיג געלעכטעריל. גלויבט מיר, מיין
ווייב אפילו פאר אונזער חתונה, האָבען אזעלכע קלייניגקייטען אויך כלל נישט
אינטערעסירט. מען האָט איהר געזאָגט : מזל טוב כלה, דוא האָסט א חתן ! און
גענוג. וועמענס עסק דען איז דאָס יענעמס א נאָז, יענעמס א פנים ? וואָס מאכט
עס אוים און וועמען געהט עס אָן ? מילא ווייסט איהר דאָך אגב שוין רבתי, אז
איך בין א בעווייבטער. קינדער פערשטעהט זיך דאָך ממילא אז איך האָב און אָהן
עין־הרע נאָך פיל, וואָרום וואו האָט איהר א בעווייבטען אידען ער זאָל נישט האָ־
בען לכל הפחות א האלב טוץ קינדערלאך? בפרט נאָך איין אָרימאן. האנדלען האנ־
דעל איך מיט רומעל, דאָס הייסט מיט חומשים, מחזורים, סידורים, סליחות,
תחינות ודומה אזעלכע מיני ספרים. דערביי געפינט זיך ביי מיר אלערלייא
מעשיות—און א ביסעל פון הייגטיגע מיני ביכלאך. איך האָב איבערגעהאט א־ן
מיין לעבען א סך מיני פרנסות: באלד ביין אראָפגעהן פון קעסט בין איך געוואָרן
א חלפן דערנאָך א בשמים קרעמערל, א שיינקער, א מוכר־תבואהניק, א מעקלער
און א מלמד, איך האָב מיך געוואָרפען, וויא דער שטייגער איז פון אידען, אויף
אלע זייטען און בין געווען, לא עליכם, א גרויסער אביון. וויא זאָגט מען עפעס
א סך מלאכות און ווייניג ברכות. ביז לסוף האָב איך מיך גענומען צו ספרים און
בין דערפון שוין א צייט מיט יאהרען, ברוך השם זעהר שיין זיך מפרנס. חוץ רו־
מעל פיהר איך נאָך מיט מיר בערשטער טליתים, טלית־קטנ'ס, כפול־שמונהדיגע
ציצית, רצועות, שופרות, הייעליך, מזוזהליך, וואָלפצײנדליך, קמיעליך, קינדערשע
בליטשקענע שיכעלעך און יארמולקעלעך, און א מאָהל אויך מעש און קופערוואַרג.

וויא ארום מעש און קופער ווארג קומט צו ספרים ווייס איך אליין נישט, נאָר אזוי איז שוין ביי אונז איינגעפיהרט מכמה וכמה שנים, פונקט וויא א יודישער מחבר מוז אמאָל אויך זיין אי א שדכן, א פוילישער שמש אין א קלייזעל מוז דערביי דאָרט האלטען א קליין שיינקעל, וויא א סבאָרשטשיק מוז א מאָל אויף א שמחה ביי דיא פיינע־בריות קאָכען פיש און זיין א סארווער, וויא עפּיס א כלי־קודש מוז דאָס רוב זיך אָפּגעבען מיט פלאָטקעס, פארקאָכען א מאָל א קאשע און וויא א ליאד גביריל מוז האָבען חלק אין דער טאקסע.... נישט דאָס בין איך אויסען. יאָהרעלאנג בין איך אונטער וועגענס. איך פאָהר ארום אין גאנץ פוילען און בין דאָרט פול אין אלע שטעדט און שטעדליך. מען קען מיך ברוך השם אומעטום וויא א בייזען שילינגער. איהר וועט מיך דאָרט טרעפען שטעהענדיג מיט מייןביידעל דאָס רוב לעבין בית־המדרש. מיין פערדיל שטעהט אויסגעדרייט מיט דעם פנים צום וואָגען און עסט, אויב ער האָט נאָר, סיטשקע פון איין אויסגעשפּרייטען לאנטוך, וואָס איז צוגעבונדען פון איין זייט צו דיא קאָזלעס און פון דער אנדערער זייט צו ביידע אין דער הויך אויפגעשטעלטע האָלאָבלעס. יודישע קינדערלעך פארגנבנען זיך שטילערהייט און רייסען געשמאק סטרינעס פון זיין עק נעביך, און ער שלימזל שטעהט זיך גאנץ רוהיג, עס זאָל דאָס איהם אָנהויבען צוארען, ער לאָזט א מאָל דערביי אראָפּהייגען דיא אונטערסטע ליפּ און עס דאכט זיך גאָר דענסמאָל, ער לאכט עפּיס מיט ציין, גאָר וויא להבדיל א מענש. אז מאכט זיך א מאָל ער האָט נישט וואָס צו עסען, שטעהט ער זיך פארטראכט מיט אויפגעשטעלטע אויערן און קוקט אין ביידעל אויף דיא ספרים עפּעס אזוי, אז מען וואָלט געמעגט שווערען ער פארשטעהט דרינען זעהר גוט מיט זיין פערדישען מוח און נעמט עס אויף זיינע כלים אפשר נאָך פיל בעסער ווי איין אנדער בעהעלפע־מחילה. נישט דאָס בין איך אויסען.

דאכט זיך איך האָב שוין מיינס יוצא געווען, אלס־דינג אייך אָפּגעזאָגט און מעג שוין אָנהויבען מיין ספור המעשה. איבריגענס בין איך דאָך נישט מעהר וויא א מענש, אפשר האָב איך עפּעס פארגעסען מעגט איהר מיר זיכער גלויבען, אויף מיין וואָרט, אז וויא באלד איך וועל מיך נאָר דערמאָנען וועל איך עס גאנץ געוויס צושטעלען אין איינע פון מיינע מעשיות, וואָס איך האָב בדעה מיט גאָטס כח איינע נאָך דער אנדערער אָפּצודרוקען. און ווייטער אויב עמיצער וועט קיין צייט ניט האָבען און טאקי באלד וועלען וויסען כל שורש דבר, איטליכעס פּיטצעלע, מעג ער זיך מטריח זיין צו מיר שרייבען און וועט בעקומען פון מיר אין גיכען א קלאָהרע תשובה. מיין אדרעס איז: מענדעליו יודעלאָוויטש מוכערו ספּאָרעמו אוב

צוויאַ[illegible]יטשו. דעם טיטעל גאַספּאַדינו יעוורעיו באַדאַרפט מען נישט שרייבען, מען וועט אזוי אויך וויסען.

שאַט, שאַט רבותים! עיקר שכחתי. גוט חלעבין וואָס איך האָב מיך בעציי־טענס ארומגעקוקט, דער מנהג פון אונזערע יודישע מחברים איז, וויא איטליכען איז בעקאַנט, אריינצושטעלען זייערע ווייבער דיא צנועות אין זייערע ספרים בפירוש מיט דיא נעמען, אָדער מיט א המצאהלע דורך ראשי תיבות און אָפּצולויבען אין טאָג ארײן זייער גוטסקייט און פרומקייט. בכן וועט איהר דאָך אוודאי וועלען וויסען לכל הפחות וויא מיין ווייב הייסט און וועט טאקי זיין זעהר גערעכט.

שאַט, זיא הייסט יענטע!

ב

איצונד רבותים, אז מיר האָבען שוין זיך אביסעל בעקענט, זייט מוחל און שטעלט אייך פיר מיך, מענדעלי מוכר ספרים, וויא איך שטעה מיר אָסיענצייט מיט מייןביידעל ערגיץ אויף א וועג, שטארק פארטראכט און ריהר מיך נישט פונם אָרט. אפשר וועט איהר וועלען מיינען אז מיין ביידעל האָט זיך איינגעגריזנעט אין בלאָטע און איך טראכט דאָ וויא אזוי עס ארויסצושלעפּען, ניין! דאָס איז געוועזען טאקי היינטיגעס יאהר תרט"ו, וואָס מען מעג איהם פארשרייבען אין דיא קראָניקעס פאר א וואונדער מיט זיין טרוקענעם זעהר שיינעם אָסיען. אין דרויסען איז געוועזען נאָך זומער, וואַרעם, ליכטער, בהמות האָבען זיך געפּיטערט אויף דיא פעלדער, פון וועלכע עס האָט געדיכט ארויסגעשפּראָצט יונגע גרינע תבואה. דיא בוימער האָבען אויף זיך געהאט א געל־גרין העמדעל, ערטער ווייס אפילו מיאוס אָפּגעבליאקעוועט, צוהאקט, צופאלען מיט אויסגעטריפּעלטע לעכער, נאָר דאָך האָבען זיי נישט געהאט נאָך בדעה אויסצוטאָן זיך אין גאנצען נאַקעט אויף צושלאָפען זייער געוויינטליכען הארטען שלאָף דעם גאנצען ווינטער. אין דער לופט זייגען אומעטום געפלויגען לאנגע ווייסע פעדים פויטינע, א סימן אויף א גוטער שיינער פאָגאָדע, חאָטש דער לוח האָט געשריעבען אויף כמארנע טעג, קאלטע רעגענס און בלאָטע. ער האָט, זאָל ער מוחל זיין, נישט געטראָפען, געזאָגט וויא דער שטייגער איז, א גרויסען ליגען. נישט דאָס בין איך אויסען. אפשר וועט איהר וויטער וועלען מיינען, אז איך בין געשטאַנען מיט מיין ביידעל ווייל איך האָב ניט געוואוסט דעם וועג. נאָך א מאָל ניין! איך האָב זעהר גוט געוואוסט, אז דאָרט וואו דער וועג צוטהיילט זיך נעהמט מען זיך רעכט קיין גלופּסק און לינקס ערגיץ אנדערש

אין א שטעדטיל. נאָר וואָס דען זשע? פשוט איז איך האָב מיר קיין עצה נישט געקענט געבען אין וועלכער זייט זיך צונעהמען. איך האָב געהאט טעמים פאָהרען קיין גלופסק, צומאכען דאָרט עפּיס א שטיקעל חלוף און אָפּצוזעטצען דאָרט סטאָטשקעס און וועקסענע חנוכה ליכטלאך, אקעגען זשע האָב איך ווידער געהאט טעמים צו פאָהרען אויפן יריד דאָרט אין שטעדטעל, און מחמת דעם בין איך געבליעבען שטעהן אויפן וועג נישט אהין און נישט אהער, אזוי וויא אין דער קלעהם. טראַכטענדיג האָב איך מיך גראָד פארקוקט אויף מיין פערדיל, וואָס איז געשטאנען זעהר רוהיג, געקראצט דעם האלז אין דער האלאָבלע און איז פונם שטעהן א פנים שטארק צופריעדען געוועזן. איך האָב געקוקט אויף איהם עפּיס מיט אזעלכע אויגען, גלייך וויא איך וואָלט פערלאנגט פון איהם עפּעס איין עצה. און באלד איז מיר טאקי איינגעפאלען איבערצוגעבען דיא גאנצע זאך דעם פערדיל, וויא ער וועט וועלען אזוי זאָל זיין. לאכט נישט, לאכט נישט רבותים, אז מען איז אמאָל מסופק און מען ווייס נישט וואָס צו טאָהן פארלאָזען זיך קלוגע אפילן אויף משונהדיגע מיטעל. זאָגט מיר, איך בעט אייך, וואָס איז אזוינס א פּאטש טאָן זיך. אין אזא פאל, אין שטערען און מאכען אויף דער האנד קנייטשען? אָדער וואָס שטעקט אזוינס נאָך אין אנדערע אזעלכע גורלות און אלערליי סמנים? א נאַ׳ איפלו גילט דענסטמאָל זעהר שטארק, מען פרעגט איהם און מען נעהמט אָן זיין עצה. עס טרעפט זיך אין דער וועלט זעהר אָפט, אז קלוגע גיבען זיך איבער נאראָ־נים אין דיא הענד און לאָזען זיך פון זיי פיהרען. איך קען א סך אזעלכע נאראָנים, וואָס שפּילען א ראָלע און דווקא ביי סוחרים, לייטישע מענשען... ניט דאָס בין איך אויסען. איך האָב א שמיץ געטאָן דאָס פערדיל, אָפּגעלאָזט דיא לייצען און איהם געלאָזט געהן פרייא, פיהרען מיך וואָהין ער וויל. ער האָט זיך גענומען רעכטס אויף דעם וועג קיין גלופסק. נו, פיהר מיך, פיהר מיך, אפשר ביסט־דוא גערעכט. אז דיר געפעהלט גלופסק לאָז זיין גלופסק!

דינסטאג פריה נאָכן דאווענען בין איך אָנגעקומען קיין גלופסק און בין מיר, וויא מיין שטייגער איז, צוגעפאָהרען גלייך צום בית־המדרש. איידער נאָך איך האָב אויסגעפּייעט א נאָז אויסשנייצען האָבען זיך א לאָז געטאָן צו מיר יודען און בעלי־הביתליך, דער מיט א שלום עליכם, יענער א קוק אין ביידעל, איינער מיט דער שאלה, דער אנדערער מיט איין אנדער שאלה, דער א טאפּ, דער אלאפּ, וויא דער שטייגער איז פון יודען. דיא ווייסע חברה, דיא תלמוד־תורה יונגליך האָבען זיך פרעהליך לעבעדיג געוויטעט מיט מיין פערדיל, גאָר פריינדליך מקבל פנים געוועזן זייער אלטען בעקאנטען און שוין אפילו זיך דאביוועט רייסען סטרינעס פון

זיין ווײדיל. אויפן שולהויף האָב איך געזעהען רעדליך מענשען, עפּים האמפּערט מען זיך, מען האָט וואָס צו טאָהן, מען שמיעסט, מען לאכט, מען זאָרגט און שי־קעלט מיט דער קאָפּ. באלד האָבען עטליכע רעדלאך זיך צונויפגענומען אין איין רעדיל, עס האָט געארבייט, געקעהרט, געפּילדערט, געמאכט מיט דיא הענד אי מיט דיא פּים, און באלד איז דאָס צונויפגעשטיקט רעדיל צושפּרונגען געוואָרען, וויא א זייף בולבע, אויף קליינע רעדלאך. א פּנים ס'איז עפּעס געשעהן. אז מען קלינגט איז א חגא. איך בין שטארק ציקאווע געוועז צו וויסען וואָס טהוט זיך דאָ אזוינס, איך בין דאָך עפּים אויך איוד, מיין נשמה איז, וויא זאָגט מען עפּים, נישט פון קלאָטשע, מען בעדאַרף אין דער וועלט אלסדינג הערען, אלסדינג שמעקען. עס קומט אמאָל צוניץ. עס זיינען דאָ זעהר פיעל יודען, וואָס ציהען זייער שטיקעל פּרנסה דערפון, וואָס זיי שטעקען אומעטום אריין דיא נאָז און שמעקען. וואָס וואו צוויי זיינען זיי דריטע און פאָדערן א חלק, אָדער העפּ, וויא מען רופט עס אויף זייער לשון. יהדו איז א יודישע זאך. נישט דאָס בין איך אויסען. אז איך האָב מיך צוגעהערט צו א ניי רעדעל, וואָס איז געשטאנען לעבען מיר, איז מיר אריין אין אויער אָט דער דאָזיגער שמיעס:

— אָ־ווא, אָ־ווא! ברוך דין אמת! נאָך כמעט גאָר א יונגער מאן, איך מיין ארום ארבעים. אָ־ווא, אָ־ווא! סטייטש אזא מענש, אזא מענש!

—מילא וואָס זשע זאָרגט איהר זיך דאָ אזוי רב אברהמצע און קענט זיך נע־ביך נישט טרייסטען? פּיש, א טהייערע זאך! א שיינע, ריינע כפּרה, חלעבין! וואָס איז דאָ אזוי מיט איהם דער יחוס? טאקי באמת טאקי ווער איז ער אזוינס געוועזן?

— ביי דיר יאָסיל איז אלץ נישט קיין טהייערע זאך, אלסדינג נישט קיין יחוס! מסתמא איז טאקי ר' אברהמצע גערעכט. סטייטש, סטייטש אזא מענש, אזא רייכער א גאנץ רייכער מענש! א רחמנות, וויא איך בין א יוד, ארחמנות!

— נאט אייך א נייעם בעל רחמים לייבצע טעמעס - באסעוועט אונטער ר' אברהמצען און ווייזט ארוים וויא איין עהרליכער יוד, זיין רחמנות. זאָג נאָר, וואָס האָסטו דוא דאָרטען דאָרטען פריהער געזאָגט לייבצע?

— געזאָגט?! וואָס יאָסיל האָב איך געזאָגט, איך? אדרבה יאָסיל וואָס, וואָס אדרבה....

— טאקי אדרבה ואדרבה, דוא אליין לייבצע, טאקי דוא אליין האָסט אָקאָרשט מיט דיין כשר מיילכעל געזאָגט: „אויך מיר א מענש איציק אברהמיל תקיף! ער איז געוועזן, זאָל ער מיר מוחל זיין, נישט מוחל זיין, א גראָבער יונג.

א בלוטזויגער, א רמאי, א אכזר און דערצו נאָך אביסיל חושים."

— וואס איך, יאָסעל? ! עט? עט.... א גוטען טאָג! איך האָב אסור נישט קיין צייט.

— א גוטען טאָג, א גוטען יאָהר! הא? קומט ר' אברהמצע אין בית־המדרש אריין, לאָמיר דאָרט נעהמען צוביסליך בראנפין. דער שמש האָט היינט א גוט ביסעל בראָנפין.

— זעהסטו־דוא יאָסילע אביסיל בראָנפין שאדעט טאקי אפשר נישט. הא? האָסט חלעבין קלוג געטאָן יאָסילע, וואס דוא האָסט אזוי גוט מכבד געווען דאָ דעם ליגנער. לאָמיר זיך נישט נארען, באמת טאקי וואס איז ער דאָ אזא פאר־נעהם? ער איז, עליו השלום, געווען איין עם־הארץ, א קאָכלעפעל, א בעררייסער, א פיאווקע. נישקשה געגנוג פרעמד געלד איבערגעלאָזען!

— אָט דערפאר ר' אברהמצע האָב איך אייך טאקי ליעב. זעהט איהר, דער־פאר טאקי וואס איהר האָט תמיד ליעב צו זאָגען דעם אמת.....

„ניין, ניין! האָב איך געהערט שרייענדיג נאָך פון א רעדיל מענשען, דאָס איז פאר איהר ניט קיין שידוך, איך האָב פאר איהר איין אנדער שידוך. עס וועט מיט גאָטס הילף געהן ס'איז איהר איבערגעבליעבען א פארמעגען. זיא האָט א גע־בליאטעוועטע כתובה און מיינער וועט זיא מיט גאָט'ס כח נעהמען, האפען מיט ביידע הענד.

„יחדו, יאָקיל גרונם! איך בין דאָרויף אויך געפאלען. יחדו! יודען זייט עדות!

„א רוח אין דיין טאטענס טאטען אריין! האָט זיך געלאָזט הערען א קול פון דאָס רעדיל איז זיך צופלויגען.

איך האָב אויסגעשפאנט דאָס פערדיל, איהם אומגעקעהרט צווישען דיא האָ־לאָבלעס מיט דעם פנים צום וואָגען, אונטערצופאסען עס מיט א ביסעל סימשקע און דער נאָך האָב איך מיך גענומען צו דער ארבייט, אויסצופאקען מיין ביידעל. נאָר קוים וואס איך האָב געמאכט א שטיקעל סדר, ארויסגעהאנגען פון ביידע זייי־טען בויד א קרענציל קמיעליך, בליטשקענע יארמולקעליך, עטליכע פעקליך ציצית און ארוים דערטאפט א סטאָטשיק א טלית־קטן ומדומה איז דער בית-דין שמש געקומען צולויפען העגדום פענדום אין איין אָטהעם.

— אוי גוואלד ר' מענדעלי! שלום עליכם ר' מענדעלי! דער רבי זאָל לעבין האָט אייך זעהר שיין געלאָזט בעטען, איהר זאָלט גיכער צו איהם זיך מטריח זיין מיט אייער כבוד. גיכער, טאקי גיכער ר' מענדעלי!

דאָס וואָס דער רב איז אזוי גיך געוואָהר געוואָרען אז איך בין געקומען, דאָס גראָד איז מיר קיין חידוש נישט געווען, וואָרום גלופּסק איז א יודישע שטאָדט, און יודען דערגעהן זיך תמיד אלסדינג געשווינד, לאָז איינער בייא זיך אויסרייידען עפּיס א וואָרט, באלד טאקי ווייסט מען עס אויף דער צעהנטער גאס און מען צו־טראָגט עס אויף טעלערליך, א סך גיכער וויא דער טעלעגראַף. א חידוש איז מיר נאָר געווען, וואָס בעדאַרף מיך אזוי דער רב האָבען? און צו וואָס האָט ער נאָך מיר געשיקט דעם בית־דין שמש אין אזא איילעניש? באלד אָבער איז מיר ארויף אויפן זינען, א דין תורהלע, דאָ מוז עפּעס זיין א קרעטצעלע און עס האָט מיר א טיאָכקע געגעבען אין הארצען! וואָרים וואו האָט איהר דען א יודען, וואָס ער זאָל נישט פיהלען ביי זיך אין דיא געשעפטען עפּיס א מכהלע, וואָס מען זאָל נישט קע־נען צו איהם נעביך זיך זוכען? נישט דאָס בין איך אויסען. איך האָב איבערגע־מישט אין קאָפּ מיינע געשעפטען און מיר איז אריין אין דער מחשבה דער מחותן, אפשר טשאטעוועט אויף מיר דער מחותן, וויל מיך צווינגען איינצולייגען דעם נדן און וויל וויסען אן עק, א סוף. דער מחותן מיינער איז א פּראָסטער מענש, ער מיינט וואָס עס שטעהט אין דיא תנאים מוז מען האלטען און וואָס מען האָט זיך מתחייב געווען מוז מען טאקי סיליקין. ער פערשטעהט נישט דער נאר, אז דאָס אלסדינג איז לאו דווקא, עס געהט אזוי נאָר אין שמיעס, גלאט אזוי פון איידעל־קייט וועגען. מען בעדאַרף זיך ברויט שטעלען מיטן פולען מויל, עס זאָל פאר דער וועלט א פּנים האָבען, וויא אונזערע טאטעס און זיידעס האָבען זיך נוהג געווען.... נישט דאָס בין איך אויסען. אָדער, האָב איך געטראַכט, אפשר גאָר חלילה דער מוכר ספרים, מיט וועלכען איך האָב פאר א יאָהרען זומער געשטעבעוועט אויף פארלעגערטע מינים, איך האָב איהם א חילוף אָנגעגעבען הגדות, תיקון שבועותליך, הייעליך וואָלפצייגדליך, הייגטיגע נייע מעשיות, שמאכטעס, קייאַ און שפּייא, און ער מיר: מענה לשון׳ס תפילה זכה׳ס חנה בת טובים, מעש, מחזורים, וכדומה נאָך מיני ספרים. א קשיא אוי; א מעשה אפשר האָט ער זיך ארומגעקוקט אז ער האָט זיך גענארט און וויל איצט טענהן א מקח טעות, אויסצו־מאנטען ביי מיר עפּיס! גאָט זאָל שומר ומציל זיין האָבען צוטאָן מיט א היגען מוכר ספרים. עס קען צוזעצט ווערען דיא גאל פון זייערע טענה׳ס און תביעות! נישט דאָס בין איך אויסען. הכלל ס׳איז מיר געוואָרען אויפן הארץ עפּיס נישט־פרעהליך. אהער אהין, מען מוז דאָך געהן. מישב האָב איך מיך געווען מיטצונעה־מען א פּאָר סטאָטשקעס, עטליכע קלייניגקייטען, גאָר א שפּאָגעל נייע תחינה, אפשר וועט דאָס דער רביצין טויגען און מיר צוניטץ קומען.... נישט דאָס בין איך

אויסען. אויף מיין פערדיל בין איך געווען עפּיס ברוגז, וואָס איהם איז געפעהלען געווען גלופּסק, דער פאַר האָב איך איהם מכות אונטערגעשאָטען סיטשקע, איהם דערלאַנגט א זעץ אין דער מאָרדע מיט עטליכע שטעכווערטליך און איבערגעבענ־דיג איהם מיט דעם ביידעל אונטער דעם שמש השגחה בין איך אוועקגעגאַנגען אין כעס, זאָלען איהם זיינע גלופּסקער יונגליך רייסען סטרינגעס וויפיעל זייער הארץ גלוסט. רעכט אויף איהם, ער האָט אזוי געוואָלט. אז איהם איז ניחא איז מיר אויך ניחא, וואָס פאַר א דאגה איך האָב.

וויא איך האָב נאָר געעפענט דיא טהיר און אריינגעטראָטען מיט א פוס צום רב אין שטוב איז ער מיר געלאָפען אקעגען מיט א קול:

— אוי, ר' מענדעלי! אוי, שלום עליכם ר' מענדעלי! טאקי נאָר איין גאָט האָט אייך געבראכט אהער פונקט אין דער צייט וואָס איהר זיינט אונז נייטיג, טאקי שטארק נייטיג ליעבער, הארצעדיגער ר' מענדעלי! ר' מענדעלי, דאָס איז מן השמים, דאָס איז בעשיינפּערליך טאקי א נס ר' מענדעלי! איהר האָט געטאָן א גרויסע חכמה, וואָס אצינד גראָד, זענט איהר אָנגעקומען ר' מענדעלי!

דיא גרויסע חכמה האָט געטאָן נישט איך מענדעלי, נאָר מיין פערדיל. אזוי האָב איך דערנמאָל צו מיר אליין געלאכט און זיך איבערגעבעטען אין הארץ מיט מיין שלימזאלניק, דאָס פערדיל נעביך. אויף דיין תורות, וויא עס האָט גאַנץ קלאָהר אויסגעזעהען, האָט מען מיך דאָ נישט גערופען, נאָר וואָס דען זשע? דאָס האָב איך נישט געקענט טאקי פערשטעהן. איין אנדער וואָלט זיכער געמיינט, אז מען האָט דאָ שטארק ארויסגעקוקט אויף זיין ביידעל מיט סחורה, נאָר איך אָבער בין נישט קיין מלופּם קינד און גיט ערשט נעכטען פונם איי ארויסגעקראָכען אז איך זאָל מיך נישט קענען אָנשטויסען. איהר זאָלט וויסען א כלל, דיא וועלט בע־שטעהט אויף אָפּנארעניץ. דער וואָס בעדארף האָבען עפּיס א נויטיגע זאך, מאַכט זיך קלאָמערשט געפּייגערט, אזוי וויא דיא זאך טויג איהם לחלוטין נישט, בכדי ער זאָל קויפען בחצי חינם. ווען, למשל, איינער בענויטיגט זיך אין א מחזור, רינגט ער קלאמערשט א סליחה, א קינה, א פּעקיל ציצית, דערווייל טהוט ער א חאַפּ אויף קאַטאָוועס דעם מחזור, גיט קלאָמערשט אבי אָט א קיק און לייגט עס אנידער מיט א קנייטש און מיט א שמייכעלע: אָט פאַר א קליינינגקייט וואָלט איך עס אפשר אויך געקויפט. גלויבט מיר, דיא גאנצע וועלט איז א מארק, איטליכער זוכט מציאות, איינער ביים אנדערען אָפּצוחרייסען: איטליכער וויל יענער זאָל פארלירען און ער זאָל געפינען: איטליכער מיינט קודם־כל זיך און ערשט דערנאָך, אז גאָט האָט איהם געהאָלפען כאפּען מציאות, אזוי צי אזוי, און צו מאכען א גליק,

ערשט דענסטמאָל אז קריכט איהם שוין פונם האלז, מיינט ער — טאקי נאָר זיך... נישט דאָס בין איך אויסען. איך האָב אין דעם רב'ס פנים מיך אָנגעשטויסען, אז קויפען וויל ער ביי מיר כלל נים. זיסט, וואָלט ער דאָך נישט ארויסגעוויעזען אז ער האָט אויף מיר ארויסגעקוקט. אמת טאקי דער רב איז א כשרער, אָרענטליכער מענש, אזא יאהר זאָל איך האָבען, אָבער אויף דער וועלט מוז מען דאָך גארען. אפילו דיא מלאכים האָבען געמוזט ביי אברהם אבינו נאָכטאָן דעם סדר פון דער וועלט, ו י א כ ל ו און זיי האָבען געטאָן דער טאָן גלייך וויא זיי האָבען געגעסען, נישט דאָס בין איך אויסען.

דער רב, זאָל לעבען, האָט מיך אָנגענומען ביי דער האנד און ארייגעפיהרט צו זיך אין זיין בעזונדער שטיבעל. דאָרט זיינען געזעסען דיא דינים, אויך א סך נגידים עפּיס אזוי וויא פארטראכט. נגידים זענין אפילו תמיד אביסיל פארטראכט, פארזאָרגט, און קוקען אויף יענעם מיט א מרה־שחורה פנים עפּיס אזוי, אז ווערד פארקיהלט אין בויך, עס גלוסט זיך אוועקגעהן און זיי מעהר נישט אָנקוקען. איך וויים אסור נישט אז מען האָט געלד וואָס האָט מען דאָ אזוי צו טראַכטען, צו זאָרגען און צו מאכען אזא ערנסט פנים? דאכט זיך צו געלד צעהלען, בעדארף מען עפּיס נים האָבען אזעלכע הויכע געדאנקען. מען קען, דאכט זיך, האָבען אין קאסטען געלד און קוקען אויף א מענשען גלייך, נישט מיט קיין קרום פנים וויא סרעדא נא פּיאטניצא.... מילא גאָרנישט, נישט דאָס בין איך אויסען. ז

— רבותי! האָט דער רב זיך געווענדעט צו דיא דינים און צו דיא נגידים בזה הלשון: איך האָב אייך מטריח געווען צו מיר איבער א דבר גדול, נאָר אזוי וויא על פּי נס איז ר' מענדעלי גראָד היינט געקומען אין אונזער קהלה, בכן האָב איך מיך מיישב געווען, לאָזען אייך א רגע וואַרטען ביז איך וועל מטריח זיין צו זמיר אונזער ר' מענדעלין, וואָס ער איז שטארק נייטיג צום ענין. זייט־זשע מיר הונדערט מאָל מוחל. היינט רבותי, אז מיר אלע זיינען דאָ וועל איך אייך דערצעהלען א דבר פּלא.

איך האָב אסור נים געקענט פערשטעהן וואָס זאָל דאָס בעדייטען. איך האָב אפּילו אָנגעהויבען זיך שטארק וואונדערען וואָס זאָל דאָס אין אמת אריין טאקי בעטייטען? נאָר איך האָב מיך ווידער טאקי מישב געווען לאָם איך נישט זיין אזוי גייציג, איך וועל עלטער ווערען נאָך א ווייל'ע וועל איך דאָך שוין אלסדינג וויסען. דער רב האָט נישט לאנג שיהות געמאכט, ארויסגענומען פון דע ר בוזעמקעשענע עפּיס א היבש פּעקיל פּאפּירען און געזאָגט כהאי לישנא:

— זעהט רבותי! דעם דאָזיגען פּעקעלע פּאפּירען האָט מיר היינט פארטאָג

צוגעשיקט דיא נייע אלמנה, יצחק אברהמ'ס ווייב. ער האָט אָנגעזאָגט פארן טויט, אז תיכף נאָך יציאת נשמה זאָל מען עס מיר איבערגעבען. קוקט זייט מוחל, רבותי, דארויף אויבען שטעהט בפירוש אָנגעשריבען מיין נאָמען. איך וויל לאנג נישט מאריך זיין, ליבער וועל איך עס אייך באלד טאקי איבערלייענען. זיצט ר' מענ־דעלי! לייגט, זייט מוחל, אנידער אייערע סטאָטשקעס אָט־אָ־דאָ אויף דער פּאָ־לעצע און זעצט זיך געזונדערהייט דאָ אקעגען.

אין שטיבעל איז געוואָרען שטיל, מען האָט נישט געהערט קיין פּיפּס. אלע האָבען אויסגעשטעלט דיא אויגען, איינגעהאלטען דעם אָטהעם און שוין געגאַדט הערען וואָס דער רב וועט לייענען. מעשה שטן אָבער האָט דאָס ביינקעל, אויף וועלכען דער רב האָט מיך געבעטען זיצען, בעדארפט האָבען א צובראָכען פיסעל, וויא באלד נאָר איך האָב מיר נאָר דערויף געזעצט בין איך געפאלען און דורך דעם איז געוואָרען א שטיקעל עכוב.

ג.

אז איך האָב מיר שוין גוט אנידערגעזעצט האָט דער רב זאָל לעבען צוגענו־מען דיא פּאפּירען, א גלעט געטאָן עטליכע מאָל דאָס בערדיל מיט אלע פינף פינ־גער, א מאך געגעבען מיט דיא אקסלען און אָנגעהויבען בנעימות ריין, קלאָהר, לייענען אָט דיא דאָזיגע ווערטער:

אין דיא דאָזיגע פּאפּירען מיינע, שטעהט מיין גאנצע לעבענסבעשרייבונג מיט מיין צואה, וואָס איך האָב געמאכט. איך בעט אייך, רבי, איהר זאָלט ממלא זיין מיין בקשה און מקיים זיין אלסדינג ביז אויף א האָר, וואָס איך פארלאנג דאָ פון אייך. זייט מיר הונדערט מאָל מוחל רבי, וואָס איך בעמיה אייער כבוד מיט אזא לאנגער מעשה. צום סוף וועט איהר ארויסזעהען, אז דאָס איז חלילה נישט קיין דברים בטלים, אדרבה דאָס איז זעהר ניטצליך און איך האָב עס בעדארפט טאקי שרייבען.

איך בין געבוירען געוואָרען אין דעם שטעטיל בעזליודעוו בייא אָרעמע על־טערין. מיין טאטען געדיינק איך נישט, ווארים ער איז געשטאָרבען בשעת איך בין נאָך געלעגען אין דיא וויקעלעך. ער האָט איבערגעלאָזען נאָכ'ן טויט ירושה א שלאָף ווייב נישט קיין געזונטע מיט א היבש ביסעל קינדערליך און מיך נאָך א צוגאָב. ווייטער גאָר נישט. איך הייב אָן צו געדיינקען וואָס מיט מיר האָט זיך פּאסירט ערשט אין דעם עלטער פון א פינף, זעקס יאָהר. ווערליג וויא איך געדיינק

האָט מען מיך אין דער יוגענד א־פּנים נישט געהאַלטען פאר א גרויסען חכם. אז
איך פלעג עפּיס זאגען אדער עפּיס טאָן פלעגט מען זעהר לאכען. געבאַלעוועט
האָט מען מיך כלל נישט. מען האָט מיך נישט געקושט, נישט געגלעט, ניט גע־
האַלזט, וויא אנדערע קינדער, און אז איך האָב אמאָל געוויינט האָט מען מיך
נישט איינגענומען מיט לעקעכלעך, מיט צוקערלעקיך, מיט שפּילכעליך, נאָר מיט
פּעטש און מיט קלעפּ. דאָס וואָרט רחמנות האָב איך קיינמאָל נישט געהערט.
איך האָב נישט געהערט א שטייגער מען זאָל זאָגען: א רחמנות ער האָט געבעך
נישט געגעסען: א רחמנות דאָס פּנים איז איהם געביך געשוואָלען; א רחמנות
ער האָט געביך זיך נישט אויסגערוהט, ער קומט אָפּ און וואַלגערט זיך געביך;
א רחמנות ער ליידט געביך קעלט, ער געהט נאַקעט, באָרפיס; א רחמנות עס
דראָזשעט איהם דיא ביינער, ער האָט געביך נישט אויף זיך קיין לויט פלייש.
איך האָב געהערט נאָר זאָגען: קוקט נאָר אָן דאָס שיינע פּנים, דיא אָנגעבלאָזענע
פּארצע, דיא רויטע פּיס וויא בעריקעס; קוקט נאָר אָן דעם פרעסער, עס געהט
איהם שוין איבער דיא סלינע; זעהט נאָר דעם שיינעם נפש, ער הייבט שוין אָן
זיינע שטוטשקעליך — צאַפּלען, ציטערען און קלאַפּען מיט דיא ציינדליך.... איין
אָרעמאַנס א קינד איז אויף דער וועלט איין איבריגע זאַך, איטליכען גרויס אין
דיא אויגען, מען ווינשט איהם געביך שטילערהייט דעם טויט נאָך ליגענדיג
אין בויך, מען נעהמט איהם אויף ביים געבוירען ווערען וויא איין עקזאקוטציע,
נאָך איידער ער קוקט אָן דיא ליכטיגע וועלט איז מען איהם געביך שוין דמ־
שונאים. איז ער שוין דאָ האָדעוועט ער זיך וויא־עס־איז־ און דערוועקט אפילו
ביי זיינע אייגענע עלטערין נישט קיין געפיל פון רחמנות צו זיך. סיידען ווען ער
ווערט געביך מסוכן קראַנק ערשט דענסמאָל רופט זיך אין זיי אָפּ דאָס מענ־
שענס האַרץ. וואָס איז פארשטיינערט געוואָרען פון צרות אי לייד אין דער
ביטערער אָרעמקייט. ערשט דענסמאָל צו גיסען זיך אין זיי דיא אמתע ריינע
עלטערנס־געפיהלען און שטעלען זיך פאָר דאָס גאַנצע אומגליקליכע לעבען פון
זייער בידנע קינד נעביך, וואָס אזא טהייערע, כשרע נשמה איז אומשולדיג פאר־
וויסט, פארשוואַרצט געוואָרען געביך, נישט געהאַט קיין גוטע, רוהיגע שעה. זיי
מאָהלען זיך דאָס אלטדינג אויס מיט שרעקליכע פארבען און זייער האַרץ שרייט
וויינט מיט בלוטיגע טרערען. אז א פארשטיינערט האַרץ עפענט זיך איז עס נאָר
א טייך בשעת דאָס אייז לאָזט און עס געהט דיא קריעה — דאָס האָב איך אין
דער לעצטער צייט אליין געפיהלט — עס טראָגט, קאָכט, רוישט מיט א שרעקלי־

כער קראפּט! דאריבער טאקי בעוויינען זעהר אָפּט אָרעמע עלטערן זייערס א קינד א סך שטארקער און ריהרענדער וויא דיא רייכע לייט....

געהאָדעוועט האָב איך זיך וויא א ווילד פערד אין סטעפּ, פארגרעבט פאר־ווילדעט און האָב אין מיר געהאט דיא אלע מיאוסע קונדייסקע זאכען מיט אלע פּיטשעווקעס. איין טבע האָב איך געהאט ארייגצוקוקען אין מויל בשעת אימיצער האָט גערעדט און קוקען יענעם אין דיא אויגען. דיא מאמע מיינע פלעגט מיר דערפאר נישט איין מאָל הארגענען שלאָגען און אויסרייסען מיר שטיקער פליישׁ. א מאָל אז איך בין עפּעס געלעגען קראנק און דיא מאמע איז צו מיר גוט געווען, האָב איך מיך שטארקט פּארקוקט איהר אין דיא אויגען, און אז איך האָב גע־זעהן אז זיא לאָזט זיך קוקען, נישט צו ריידען קיין קרום וואָרט, האָב איך מיך נישט געקענט איינהאלטען און זיא א פרעג געגעבען: איך בעט דיך מאמע, וואָס איז עס פאר א מענשעלע ביי דיר אין דיא אויגען? דיא מאמע האָט א שמייכעל געטאָן און געענטפערט: נארעלע, דאָס קליינע מענשעלע איז דיא נשמה! דאָס קליינע מענשעלע איז ניטאָ אין קיינעמס אויגען, נישט אין דיא אויגען פון חיות און בהמות נאָר אין דיא יודישע אויגען. — דער מאמעס דאָזיגער ענטפער איז מיר אריין שטארק אין קאָפּ און האָט אין מיר דערוועקט א סך פרישע צאַפּעלדיגע געדאנקען. אז א מאמע זאָגט מסתמא ווייסט זיא דאָך וואָס זיא זאָגט, זיא איז דאָך א מאמע, א גרויסע, אפשר צעהן מאָל גרעסער פון מיר, איהר איין פינגער איז גרעבער פון מיין גאנצע האנד. דאריבער האָב איך אָנגענומען איהרע ווערטער שוין וויא א געוויסע, אויסגעמאכטע זאך און דרינען געגלויבט פונם גאנצען הארצען. פון דענסמאָל אָן איז מיין כח־המדמה שטארק בעשעפטיגט געווען מיט דעם קליינעם מענשעלע. עס איז דאָך עפּיס גאָר א חידוש, זעהר א ציקאַווע זאך! אין שלאָף אפילו האָב איך נישט פארגעסען דאָס קליינע מענ־שעלע, איך שפּיל מיך מיט דעם קליינעם מענשעלע, שפּרינג אין דיא אויגען וויא א קליין מענשעלע. הכלל דאָס קליינע מענשעלע איז מיר ניט ארויס פונם זינען. עס האָט מיר עפּעס זיך געגלוסט אויך צו זיין א קליין מענשעלע. א קאַטאָוועס א קליין מענשעלע איז דאָך דיא נשמה! אין גאנצען גרוים וויא א פלעה, דאכט זיך א גאָרנישט און איז דאָך דאָס חיות, דאָס לעבען!.... מיר איז ארויף א געדאנק וויא אזוי דערטאפּט מען דאָס קליינע מענשעלע? און האָב אָנגעהויבען וועגען דעם שטארק צו טראכטען. איינמאָל בין איך געפאלען אויף איין אויבער הסברה. בשעת דיא מאמע האָט איינגעבויגען דעם קאָפּ ארויסצו־נעהמען א טעפּיל פונם אויווען בין איך פלוצלים צוגעלאָפען וויא א פארמיש־

מער — איך ווייס אליין נישט וואָס מיט מיר איז דענסמאָל געשעהן — און האָב איהר פון הינטען אויף גאָטס בעראטה א זעטץ געטאָן מיט דעם קולאק אין דער פאטילניצע, כדי דאָס מענשעלע זאָל איהר פון דיא אויגען חאַטש אויף א ווייל'ע ארויסשפרינגען. איהר קענט אייך משער זיין וויפיל פעטש און קניפּ איך האָב דער־פאר געלייזט. א חוץ דעם האָב איך א גאנצען טאָג ניט געגעסען, ווארים דיא מאמע נעביך האט מיט איהר שטערען צובראָכען דעם טעפּיל קאָליש. איין אנ־דערסמאָל האב איך געחאפּט נאָך א גרעסערען פּסק. ס'איז מיר אריין איין אפּיקורסישער געדאנק אין מיין גלויבען אין דער מאמעס ווערטער, און איך בין ציקאווע געוועז אליין צופּריוועז, מיך צופּשיקאָנען אויב א בהמה האָט א מענשעלע צי ניט. נו איז מיינער צוגעגאנגען אויף דער גאס צו א קיה, און בשעת איך האָב מיר גענומען ארייגקוקען איהר אין דיא אוי.ען האט זיא מיך דורס געוועז מיט דיא הערנער און שרעקליך שטארק סקאליטשעט, דער צייכען איז מיר טאקי עד היום אויף דער לינקער באק געבליבען. דיא אלע קלעפּ האָבען נישט נאָר ארויס־געשלאָגען, פארקעהרט זיי האָבען נאָך מעהר אין מיר אריינגעשלאָגען דעם גע־דאנק פון א קליין מענשעלע.

געלעהרענט האב איך אין דער תלמוד תורה. וואָס א תלמוד תורה איז ווייסט איהר זעהר גוט אליין און פארשפּאָר עס אייך צו שילדערען. דאָס איז א קבר אויף צו בעגראָבען אָרעמע יודישע קינדער, צודערשלאָגען זיי דיא קעפּ און אָפּצורייסען פון דער וועלט; א פאבריקע אויף צו פאבריצירען טויגעניכטסען, לײדיג־גייער, ביעדנע, אומגליקליכע נפשות; דאָס איז א וויסטע גרוב, א לאָך, איין אומריינע חורבה אויף היהנערשע פּיסליך, וויא געוועהנטליך ביי אונז דיא תלמוד־תורות, וואָס איז א חרפּה, א בושה. זיי זאָלען טראָגען אויף זיך אזא טהייערן, הייליגען נאָמען... וויא מיר דאכט זיך בין איך נישט געוועז א גראָב יונגעל. ביי אכט יאהר לערך האָב איך שוין געלערענט חומש מיט חבור, מיט אלע אויסריידענישען פון רש"י, חאָטשע איך בין נאָך שטומפּיג געוועז אויף דער עברי. א־פּנים, מען קען זיך זיין א למדן און פון דעסטוועגען פּאָרט א גרויסער נאר, איינס צום אנדערען האָט נישט... דיא מאמע מיינע פלעגט מיך רופען שלימזל און איז באמת טאקי זעהר גערעכט געוועז. אין דער תלמוד־תורה בין איך שלימזלדיגער געוועז מעהר פון אלע אנדערע קינדער. דער רבי, וואָס פארדינט אסור נישט אזוי צו הייסען, האָט זעהר ליעב געהאט דעם ענין פון שמייסען, אפשר נאָך מעהר פון א טרונק בראנ־פין, ער האָט פשוט גרויס הנאה געהאט צו פּייניגען, גלאט אזוי זיך, דיא פארוויכ־טע, פארוואָגעלטע קינדערליך נעביך, וואָס זיי זיינען אָהן דעם אויך גענוג אָפּגע־

אין זייער דארען אויסגע־ קומען און קוים וואס דיא נשמה האט זיך געהאלטען דיוועטען גוף. ער האט געבראכען דיא צובראכענע ביינער, געצופט, געריסען דאס דארע שטיקעל לייב און דער בעסטער חלק קלעפ איז אין מיר אנגעקומען. ער האט צום סוף אויף מיר זיך שטארק פארעסען מחמת א זאך, מיך געהרג'ט געשלאגען אזוי, אז איך בין פון זיינע הענד קוים לעבעדיג ארויס און געמוזט אויפהערען צו־ געהן אין דער תלמוד־תורה, דיא מעשה איז אזוי געשעהן: דער רבי האט מיט מיר אין דער סדרא בראשית אויסגערעט אויף דעם פסוק „ויאמר למך לנשיו" אזוי. למך איז געוועזן א בלינדער, תובל קין האט איהם געפיהרט, און אז ער האט דער־ זעהן פון ווייטען זיין זיידען קין האט איהם זיך אויסגעדאכט אז דאס איז א חיה (דער רבי האט געזאגט אפוקס, בכדי דאס בעסער מסביר צו זיין), האט ער צו דעם בלינדען, צו למך, געזאגט, אז ער זאל צילען אויף דעם פוקס, האט ער געציהלט און איהם געהרגעט. און אז למך איז געוואהר געווארען, אז דאס איז גאר קין זיין זיידע, האט ער געפאטשט איין האנד אין דער אנדערער האנד און ער האט דער־ וויל זיין זוהן תובל קין צוקלאפט אויף טויט. האבען זיינע ווייבער דערפאר פון איהם זיך פורש געווען,, דאס טייטשט אפגעשיידט, האט ער זיי איבערגעבעטען, ויאמר און ער האט געזאגט לנשיו צו זיינע ווייבער עדה וצלה, עדה וצלה, שמען הערט, קולי מיין קול, נשי ווייבער למך, למך!.....

ויהי היום איז מיט אמאל געקומען אין דער תלמוד־תורה עפים א דייטש, א גענאלטער, דאכט זיך פון פעטערסבורג. מיט איהם זיינען געקומען אלע גבאים פארהערען דיא קינדער. צום שלים־שלימזל בעדארפ ער מיר גראד הייסען פער־ טייטשען א שטיקעל חומש און נאך דעם גוטען פסוק „ויאמר למך לנשיו"! ווען האב איך דען גערעדט מיט א מענשען און בפרט נאך מיט א דייטש, א גלוח? איך האב געפלאטערט, געציטערט אזוי וויא א פיש אין וואסער. עס האט מיר גערוישט אין דיא אויערען, געקלאפט אין הארץ, דיא האר האבען מיר זיך געשטעלט קא־ פויר, און אין דיא אויגען איז מיר געווארען פינסטער און ליכטיג צוגלייך, אקור־ ראט וויא בשעת מען קוקט אין דער זון. איך האב געפיהלט אז איך וועל נישט אין שטאנד זיין אויסצודערצעהלען אזא גרויסע, לאנגע מעשה מיט למך'ן און דא שטעהט מען איבערן האלז, איין קויל: זאג, זאג! וואס זאל איך טאן, מען מוז זא־ גען. עס האט מיר פארנומען דער אטהעם, איך בין ארויס מיט דער שפראכע, מיך שטארק פארבאלעמוטעט און אנידערגעלייגט, מישטעהנס געזאגט, א מין טייטש:

„ויאמר א פוקס, למך א בלינדער, לנשיו האבען דיא ווייבער פון איהם זיך אפגע־ שיידט, תובל קין האט איהם געפיהרט. עדה, עדה וצלה און ער האט איהם

געהרגעט" — דער דייטש איז געבליבען שטעהן וויא מען קאַכט איינעם אָפּ מיט אָקרעפּ, איז אָקאַרשט פון דער הויט נישט ארויסגעשפרונגען פאר כעס, ער האָט צוגערופען דעם רבי און מיט א בייזער איהם געזאָגט: האָ, וואָס הער איך? וויא זאָ לעהרנען זיא איהרע תלמידים? ! שאנדע און שפּאָט !... דער רבי האָט זיך געקראצט, קאליפּעט דיא נאָז און געטאלעפּעטשעט מיט דער צונג: מיין הארענקע, דער קנאב האָט זיך פארשראָקען,דער קנאב איז א גוטשקער אינגעל אויף נאמנות! נו, האָט דער דייטש געזאָגט צו מיר: פירכטע ניכט מיין קינד, עס ווירד דיר ניכטס געשעהן. זאגע מיר וויאמר, וואָס טייטש וויאמר? איך אָבער האָב שוין ניט געוואוסט וואָס מיט מיר טהוט זיך, האָב אויסגעשטעלט א פּאָר אויגען וויא א ליימענער גולם און א זאָג געטאָן דעם דייטש גלייך אין פּנים: פּוקס !... מיין איך ויאמר, ער האָט זיך געבעטען צו דיא ווייבער... דער רבי נעביך איז געשטאנען וויא אין געהאקטע וואונדען און זיך שיער נישט בעגראָבען אין דער ערד פאר גרויס בזיון. ער האָט געלייזט פאר דאָס זייניגע וויפיל אין איהם איז אריין און געהאט א ווייסטען, פינצטערען טאָג. זיין שווער ביטער הארץ האָט ער דערנאָך צו מיר אויסגעלאָזען. פון יענער צייט אָן פלעגט ער תמיד צו מיר זיך טשעפּען און מיך שלאָגען, ממתין אויף וואָס דיא וועלט שטעהט, ביז וואנען מיר איז שוין אונמעגליך געווען אויסצוהאלטען. איך בין פארשלאפט געוואָרען און אויפגעהערט צו געהן אין דער תלמוד־תורה.

.4

דיא מאמע מיינע האָט געלעבט אין דחקות און נישט געהאט פשוט מיט וואָס א טאָג איבערצוקומען. זיא פלעגט ארבייטען זאָקען, פליקען פעדערען, זיך שטעלען א מאָל פאר א ווארטערען ביי א קינפּעטערין און אונטער א פּסח וועלגערען מצה. זי פלעגט טאָג און נאכט נעביך ארבייטען, טאָן, און פון איהר גאנצע ארבייט קוים געהאט וואסער אויף קאשע. ווייבערשע מלאכות האָבען אין דער וועלט נישט קיין ווערטה און ווערען זעהר ווייניג בעלוינט. ווארום וואָס זיינען דען ווייבער אין גאנצען? וואָס פאר א פּנים, וואָס פאר א ווערט האָט מישטעהנס געזאָגט די גאנצע יודענע, אז זיא איז שוין אפילו א בריה? פון ווייבער, אזוי איז ביין עולם שוין איינגערעדט, קען קיין מאָל קיין גוטס נישט ארויסקומען, זייערע אלע מלאכות האָבען נישט קיין שום ממשות. עפּעס רעכטס אין תוך אריין גוט, אי ניטצליך, איז ניט פארן ווייבערשען מוח... פונ'ם טאטענס ירושה איז געוואָרען א גוטער סך־

הבל: צוויי מיידלאך מיט א יונגעל זיינען געשטארבען, מען קען טאקי זאגען פשוט פאר הונגער, איין גרויסער בחור האט ערגעץ זיך אוועקגעשלעפט און פער־פאלן ביז אויף היינטיגען טאג, מען וויים ניט וואו זיין געביין איז אהינגע קומען. לעבען דער מאמען איז געבליעבען א קראנק, שלאף מיידעל. אין גאנצען א צובראכענער שארבען, און איך, שלימזל, וואס איך בין איהר געזעסען אויפ׳ן האלז. איין אפעטיט האב איך געהאט אהן עין הרע זעהר א גוטען, דאס ביסעל עסען, וואס איך פלעג פון איהר נעביך אוועקנעהמען, האט מיר נישט געקלעקט אויף א צאהן. איך פלעג אלץ בעטען עסען, עסען! חאטש וואס עס איז, אבי עסען! די מאמע נעביך האט געליטען און ניט געוואוסט, וואס מיט מיר צו טאהן. לייט פלעגען זיא ראטהען מיך אוועקצוגעבען עפעס צו א בעל בלאכה, נאר זיא פלעגט פארווארפען מיט׳ן קאפ און דערביי ריידען מיט הארץ: „א, דיא כפרה בעסער זאל ער ווערען איידער אפצוגעבען איהם צו א בעל מלאכה, צו פארשווארצען מיר דאס פנים און דאס פנים פון זיין טאטען דארט אין קבר, זיין טאטע וועט דאך דארט ניט קענען רוהיג ליגען. סטייטש ר׳ טעביל דעם מלמד׳ס א זוהן זאל זיין א בעל מלאכה, איינגעקויפט אין דער חברה פ״צ! ס׳איז דאך גאר א וועהטאג אזוינס צו הערען. א נישט דערלעבען, נישט דערהארען, רבוני של עולם, זאלען עס מיינע שונאים!״ גאט האט צום סוף דער מאמען געהאלפען מיך אריינצוגעבען אין א קלייט פון צעלניק. זיא איז געווען איבערגליקליך און האט געמיינט, אז איהר זוהן איז שוין א סוחר.

נאר איהר זוהן אבער איז גאר געווארען א הונד! איך וועל עס אייך באלד טאקי מפורש זיין. מיין עובדא איז געווען אנצוהאפען איטליכען, וואס איז פאר־בייגעגאנגען מיט א ליארם, מיט א געשריי און שלעפען איהם אין קלייט אריין. איז אימיצער פערביי געגאנגען אויף דער גאס פלעגט מען מיך אנרייצען אזוי וויא א הונד און איך האב בעדארפט ארויסלויפען, שרייען אין איין אטהעם: אהער־פאני! וועבעלנע טיכלאך, ליינוואנד, שלייקעס, מעסערלעך, קאלאשען אמעריקא־נישע, ים־שיימענע שטעקליך, מאנדעל זייף, פאמאדע! וכדומה נאך אזעלכע זא־כען. תחלת איז מיר דאס געווען א ביסעל פריקרע, וויא געהט מען עס גלאט ארויס שרייען אויף דער גאס אונפארשטעלען יענעם דעם וועג, ס׳איז דאך עפעס משוגה ווילד! איך פלעג א ביסעל אונטערפאלשעווען, מאכען דיא שפיעל בקיצור און אריינבריינגען דאדורך אין כעס מיין בעל הבית מיט דער בעל הבית׳טע, וואס פלעגען מיך זידלען, אויסמישען גלייך מיט דער בלאטע און אויסווארפען מיר, אז איך פרעס־אומזיסט זייער זאלץ און ברויט. האטש איך נעביך האב געהארע־וועט, געארבייט איבער מיינע כוחות און געטאהן אלערהאנט מלאכות אין קלייט און אין שטוב. דערצו נאך בין איך געווען א משרת ביי דיא עלטערע משרתים. פלעג זיי פאלגען אין פייער, אין וואסער אריין, קריכען זיי אונטער דיא נעגעל

און בין נאָך זעהר גערען געווען אז איך האָב נאָך דערביי פון זיי נישט געחאפּט קיין פּסק און טרוקען פון זייערע הענד ארויס. ווער שמיעסט ווען א משרתיל פון דער אנדערער קלייט פלעגט א מאָהל ארויסרייסען א קונה ביי מיר פון דיא הענד, דאָ האָב איך שוין געמעגט געזעגנען זיך מיט דעם לעבען. אלע ביי אונז אין קלייט זיינען אויף מיר ארויף, דער מיט דער צונג, דער אנדערער מיט דער האנד און מען האָט מיר געגעבען וויא פיעל אין מיר איז אריין. מיין מאמע און דער טאטע, ר' טעביל דער מלמד ז"ל, האָבען דענסטמאָל אויך גוט געלייזט, מען האָט אָן זיי חלילה ניט פערגעסען. פון עסען אין אזא ביטערען שווערען טאָג איז גאָר קיין רעדע נישט געווען, איך האָב געפאסט, נישט טועם טעם געווען. מען האָט מיר אפילו מתיר געמאכט עסען ווערים, קריינק, נאָר אזוי וויא עסען ווערים, קריינק איז נישט פאר קיין מענשליכען מאָגען, האָב איך פערבראכט דעם טאָג פּשוט אין א תענית און אזעלכע תענתים פלעגען מיר אָפט זיך מאכען א פּאָר מאָל אין וואָך. אז איך האָב א קוק געטאָהן ס'איז שלעכט, האָב איך א נעהם געגעבען זיך צו מיין זאך בשלמות. וויא באלד אז אימיצער, וואָס נאָר פּאחאָזשע אויף א קונה, האָט זיך א ווייז געטאָהן פון דער ווייטענס, אז מיינער איז וויא אן אָפּגעריסענער הונד פון דער קייט געשווינד צו איהם ארויס, פארשריגען איהם דעם קאָפּ מיט דעם גאנצען צעטעל סחורות, איהם פארלאָפּען דיא וועג און געשלעפּט ביי די פּאָלעס. איך פלעג אפילו א מאָהל פון אזעלכע בעקומען א קלאפּ, אָדער א שפּיי אין פּנים, נאָר איך אָבער פלעג מיר טאקי טאָהן מיין זאך, גלייך וויא מיר איז גאָרנישט געשעהן. דערנאָך האָב איך מיך דרינען אזוי איינגעוואָהנט, אז דאָס שרייען איז ביי מיר געווען א חדוה א פרייד, איך פלעג זעהר הנאה האָבען ווען עס פלעגט זיך מיר מאכען ארייגדערטאפּען עפּעס א פריץ, איהם פארדולען דעם קאָפּ און צווישען דעם צעטעל מיני צעלניק סחורה איהם אויך רעכענען מיט א געשריי: מאָזשע פּאני פּאריזשעסקי הארצוועהטאָג מיינע אויף דיין קאָפּ! פּאכיאדא, מכות, צרעת דיר פּאני!

דער דאָזיגער ענין המסחר מיינער אויף דער גאס פלעגט מיך אָפט ברייגגען אין א סכסוך מיט משרתים פון אנדערע קלייטען, וואָס פלעגען אויך אָנחאפּען קונים און שרייען. מיר האָבען זיך געריסען אין דרויסען, אקוראט וויא אונזערע בעלי הבתים האָבען זיך געריסען צווישען זיך אינוועניג אין דיא קלייטען איבערן לייזעבטס נישט מעהר מיט דעם חילוק: ביי זיי האָט מען געוואָרפען דיא מקחים, אראָפּגעלאָזען דיא פרייזען, ביי אונז האָט מען געוואָרפען קלעפּ, אראָפּגעלאָזען פּעטש. און אזוי וויא איך בין געווען דער קלענסטער, דער שלאפסטער, איז פאר־

רעבענט געווען פאר א מצוה, דיא אלע בעסטע קלעפּ מיט דיא הייסע פייערדיגע פּעטש, על פּי מענשליכקייט מיר איינעם צו צולאָזען. אזעלכע מתנות אָבער זיינען מיר אין קאָריכט נישט געגאנגען און פון אזעלכע מצות על פּי מענשליכקייט, בין איך אויס מענש געוואָרען. הגם צו אזעלכע מיני מסחרים איז א מענש נים אזוי שטארק נויטיג, אָהן דעם קען מען אויך זיין א משרת, א מענש, נאָר כח, געזונט אָבער בעדאַרף מען דאָך טאקי האָבען, און איך בין געוואָרען פּשוט איין פּשוט אויך מענש, דאָס הייסט, אָהן כח, אָהן קראפט, קוים וואָס איך האָב מיך אויף דיא פיס געהאלטען. א קאטאָוועס וואָס איך בין נעביך אויסגעשטאנען! אין שטוב האָב איך בעדארפט טאָהן, העלפען אין דעם בעל־הבית'קייט, אין קלייט ארבייטען, ראמען, קעהרען, איטליכען בעדינען, איטליכען צופרידען שטעלען, עסען פלעג איך יסורים און קלעפּ האָב איך געלייזט פון פרעמדע אי פון אייגענע. דער גרויסער משרת פון קלייט פלעגט מיר מעהר פון אלע טאָן צום טויט. איהם איז עפּעס נישט געפעהלען געווען וואָס איך נעבטיג אין דער קיך, וואוהין ער פלעגט זיך שטילער הייט ארייןכאפּען ער פלעגט זוכען אלץ אויף מיר זאכען וויא מיך פון דאָרט משלח צו זיין.... איך בין איהם געווען עפּעס וויא א דאָרן אין דיא אוי־גען. פון דעסטוועגען וואָלט איך עס נאָך אפשר אלסדינג איבערגעטראָגען ווען עס זאָל נישט געווען זיך מאכען דיא מעשה מיט א קנעפּעל. איך האָב א מאָהל דערזעהן אין קלייט וואלגערענדיג זיך א מוטערפערלען קנעפּעל, וואָס האָט געפינקעלט געלויכטען מיט אלערליי קאָלירען און פארשיינט דיא אויגען אזוי, אז איך האָב בעקומען צו איהם יוצר־הרע. דערביי איז מיר ארויף אויפ'ן זינען מיין קראנקע שוועסטער, איך וועל עס איהר געבען א מתנה. זיא וועט א שבת א יום טוב דער־מיט זיך אויספּוצען און זיך בעריהמען פאר איהרע חברתות. דער דאָזיגער גע־דאנק האָט מיר נאָך אונטערגעגעבען מעהר חשק און אז איך האָב גענומען דאָס קנעפּעל און ארייגעלייגט עס אין קעשענע, איז דער גרויסער משרת, וואָס האָט עס אלסדינג פון דערווייטענס צוגעזעהן, באלד צוגעלאָפען צו מיר מיט א געשריי: „אזוי, שייגעץ, גנב איינער, דוא לייגסט אין קעשענע ?! זעהט איהר, בעל־הביתטע, האָט ער געזאָגט, יענע זאכען וואָס האָבען געפעהלט איז אויך זיין מלאכה!" דאָס האָט ער שוין געזאָגט בכיון ארויפצו־ווארפען אויף מיר א פּנים זיינע אייגענע חטאים, און איך געדענק וויא פון שלאָף, אז ער פלעגט א מאָל טאקע אונטערוקען דער דינסט עפּעס קלייניגקייטען.... קורץ מען האָט מיר גע־מאכט א וועסטען פינסטערן סוף, גוט אויסגעפּאטשט און ארויסגעטריעבען.

דיא מאמע האָט מיך ווידער בעקומען צו זיך צו גאסט אין א גוטער, מזל־

דיגער שעה! איך זאָג נישט אומזיסט אין א מזל'דיגער שעה, וואָרים יענע צייט גראָד איז געווען דיא צייט, וואָס זיא האָט עפּעס ביי א בעקער געוועלגערט מצה, און דורך איהר חשיבות איז איהר געראָטען, אויסצואַרבייטען דאָרט פאַר מיר א התמנות פון א גיסער אונטערצוגיסען מיט א קריגעל וואַסער דעם קנעטער, וואָס דענסמאָל האָט עס ביי מיר אזוי פיעל פּרענומען וויא דיא גרויסע שטעלע פון א שר המשקים. איך האָב זיך מיט דער שטעלע ביי זיך אין הארץ מיחס געווען און געקוקט אויף זיך עפּעס מיט דרך ארץ, וויא אויף א מענשען, וואָס מען בעדאַרף צו איהם אָנקומען און זיין הילף איז שטאַרק נויטיג. אין דער ערשטער צייט איז מיר אפילו אָנגעקומען שווערליך צו פּאַטראַפּען אקוראַט דיא מאָס וואַסער, עס זיינען דורך מיר חמצדיג געוואָרען עטליכע מיערעס און מען האָט מיר דערפאַר מיאוס אָנגעריבען א נאָז, נאָר דערנאָך איז עס ביי מיר געגאַנגען וויא א פּוטער, איך האָב זיך געהאַלטען ביי זיך פאַר איין גיטער אין דער וועלט, אפילו אין פּאַריז קען שוין קיין בעסערער ניט זיין. צווישען דיא מענשען, וואָס האָבען ביים בעקער זיך איבערגעוואָרפען מצה באַקען איז געווען אויך איינער א דרדקי מלמד. ער איז געווען מיט מיין גיסען זעהר צופריעדען און מיך אפילו א קניפּ געטאָן אין בעקעלע. די מאַמע מיינע האָט מיט דעם מלמד עפּעס אלץ גערעדט, גערעט, דערנאָך האָט זי מיך צוגערופען און געזאָגט: זעהסטו, יצחק אברהמצע, ר' עזריאל נעהמט דיך צו פאַר א בעהעלפעריל! דערביי האָט זיא געמאַכט צו דעם מלמד: איך חידוש מיך מעהר ניט וויא אזוי דאָס איז מיר ביז אצינד נישט ארויף אופן מוח! זיין טאַטע איז געווען א מלמד, זאָל דער זוהן זיינער אויך זיין א מלמד. נאָר אויף דיא אייגענע מעשה, זאָלט איהר מיר געזונד זיין, אז דער מוח, נישט פאַר אייך געדאַכט. ניט פאַר קיין אידען געדאַכט, ליגט שונא ציון, אין דער ערד. איהר, ר' עזריאל, קענט עס טאַקי פערשטעהן. איהר האָט דאָך מיינעם, אייך אויף צו לאַנגע יאָהר, גוט געקענט. אויף דיא אייגענע מעשה, מסתמא איז דאָך אזוי אָנגעשריעבען געוואָרען, דער זוהן זאָל אויך בלייבען ביין טייטעל. אז זיין ליעבען נאָמען איז ניחא איז מיר אויך ניחא. נימערערגער זאָל זיין מיט'ן טייטעל...

ס'איז אבער נישט געווען, וויא דיא מאַמע האָט געזאָגט, מיט'ן טייטעל, ס'איז גאָר געווען מיט דער וויעג, מיט דער ציעג וכדומה מיט אזעלכע זאַכען! ר' עזריאל מלמד'ס וייב האָט מיך גענומען אין איהרע הענד אריין, מיט מיר גע־שמאַק געקנעלט און מיך מכבד געווען מיט אלערליי מלאכות. איך בין ביי איהר געווען א פּאַרשטעקעל, א קאַרק, מיט וועלכען זיא האָט פערשטופּט אלע לעכער. אלע טאָג אין דער פריה האָב איך בעדאַרפט, וויא א איד פערפעהלט נישט דאוו־

נען, אָפּפיהרען דיא ציעג אין דער טשערעדע. זעלטען, זעלטען אז ר׳ עזריאל פלעגט זיא מיט זיין כבוד אליין פיהרען פאר דיא הערנער און איך פלעג זיא מיט א ריטעל פון הינטען אָנטרייבען. אָפּגעפּאַרטיגט זיך מיט דער ציעג, איז געגאַנגען א סדרה מיט אָנטראָגען האָלץ, צונויפקלייבען אין הויף אויפ׳ן מיסט דינע שפּענדליך, אויסגיסען דיא פּאמייניצע, אויסקעהרען דיא שטוב און האלטען אויף דיא הענד דאָס קליינע קינד מיט א נאס פערקאטשעט העמדעל, וואָס האָט געווײנט; זיך געריסען נאָך דער ברוסט, געצאַפּעלט מיט הענטלאך און מיט פיסלעך, זיך פארגאַנגען, פארקייכט און מחילה פארסמאָרקעט. איך האָב עס בעדארפט איינגעהמען, אויסטראכטען שפּילכלעך, בלאָזען אין קולאַק וויא אויף א טרומייט, קנאַקען מיט דער צונג, מאַכען „סאָראָקע וואָראָנע“, זינגען „פּי־פּי־פּי“, „ציגעלע מיגעלע“ און נאָך אנדערע קינדערשע לידליך, חלילה אָפּצושטעלען זיך א רגע! דיא רעבעצין האָט געעפענט א פּיסק און אויסגעגאָסען אויף מיר א תוכחה, האַלטענדיג דיא קאָטשערע, נאָר אויף צופּלעטען מיר דעם מוח. איבערגעקומען בשלום אי די דאָזיגע מלאכות בין איך געלאָפען צונויפנעמען די קינדער אין חדר אריין. דאָ האָט זיך אָנגעהויבען גאָר א נייער קאפּיטעל — דער „מודה אני“ מיט אלע תרי״ג בעהעלפערשע מלאכות: פּיטצען שטיוועלעך, שיכליך, ארויסנעהמען נאָסע ויא א חלישטש פון דיא בעטלעך, אויסזוכען דאָס אָנטאָהן, פארשפּיעלען שפּענצערס, אָבּרייבען שלומפּערס, אָפּבלאָזען פעדערען פון יארמעלקעליך, אָפּווישען נעזלעך, שלעפּען מיט געוואלד פון דער שטוב און ארויסשטופּען אין דרויסען. אזוי בין איך געגאַנגען פון שטוב צו שטוב ביז איך האָב צונויפגעזאַמעלט דיא גאַנצע קאָמאַנדע, דערנאָך האָט זיך אָנגעהויבען דער משונה ווילדער מארש, וואָס מען האָט איהם געמאָגט אויף חידושים אָנקוקען. פאָראויס און הינטער מיר, לויפען, שפּרינגען, קריכען אינגלעך אין דער פאָלנער פאָרמע, מיט ארויסגעשטעקטע העמדלאָך הינטען פון שפּענצער. דער געהט טרויעריג מיט איין אראָפּגעלאָזענעם קאָפּ וויא צו דער שחיטה, יענער האלט א שטיק ברויט מיט איין איי און עסט, איינער מאכט קוקורעקו! און דער אנדערער מאכט ציגעלע מע-מע־מע! איך אליין געה וואזשנע אין דער מיט, אָנגעלאָדען אין דיא קעשענס, אין דעם בוזים, אין א קוישעל אויפ׳ן אָרעם פּלעצלעך מיט פּוטער, ברויט בעשמירט מיט שמאַלץ, ריפּטליך ברויט מיט א ווײדעל פון א הערינג, מיט טעפּעלעך קאשקע, זויערמילך, קעז, ציבעלעס, קנאָבעל אי שאר ירקות און פיהר פון ביידע זייטען ביי דיא הענטליך צו האַלב טוץ אינגלאָך. וואָס א טהייל בליבּען, סמאָרען מיט דער נאָז, א טהייל שפּאַרען זיך איין און ווילען נישט געהן, א טהייל פארדרעהען דעם קאָפּ אהינטער,

רעווען שרייען: מאמע! מאמע! הויך אויף א קול, איבער דער גאנצער גאס.... אנקומענדיג אין חדר האט דער רבי מיט דעם עלטערן בעהעלפער איבערגענומען דעם גאנצען עטאפ קליינע ארעסטאנטליך און זיך גענומען שמייסען. איך האב בעדארפט דערלאנגען ריטער און האלטען פאר דיא פיסלאך, אפגעשפיעלט אין געלייגט אויפ'ן ביינקעל האט דער רבי מיט זיין כבוד אליין. אז דיא אפגעשמיסע־נע קינדער האבען זיך א לאז געטאהן שפיעלען אויפ'ן בערגעל מיסט אין דרויסען האב איך מיך געזעצט אפרוהען וויגען דאס קינד, ר' עזריאל דעם מלמד'ס קדיש, זינגען איהם דערביי „אונטער חייקילעס וויגעלע שטעהט א ווייס קלאהר ציגעלע", אדער אויפפלאנטערן א מאל א מאטיק פאדים, געהן אויפזוכען דיא הינער, שריי־ען א קיש, א קיש! און טרייבען דעם האהן מיט זיין פעקעל ווייבער, דיא לעפ־טשיכעס, אראפ פונם בוידים אי פונם דאך. אין א פאר שעה ארום האב איך מיך איינגעשפאנט געהן ברענגען דיא איינגלאך ווארמעס אין חדר אריין און אזוי האב איך אהין און אהער מיך געדרעהט אנגעטופעט ביז פארנאכט, וואס דענסמאל איז געקומען דיא צייט אפצופיהרען דיא האפטע קינדער א היים. מיינע צאן קדשים זיינען לוסטיג געלאפען, געשפרונגען, דער מיט איין אונטערגעשלאגען אויג, יענער מיט בלויע צייכענס אויף דער באק, איינעם האט געפלאמט איין אויער, דעם אנ־דערן איז א ביסעל אויסגעצופט געווען א פאה, קיינער אבער האט פאו שמחה דארויס זיך גאר נישט געמאכט, אלע האבען געשטיפט, געאיילט, געיאגט, לעבעדיג פרעהליך, אין דער צייט ווען דיא טשערעדע איז אויך צוריקגעגאנגען פונם פעלד מיט דיא פארשיימטע ציגען פאראוים. איך האב אפגעלאזען מיינע צאן קדשים, געגאנגען מקבל פנים זיין ר' עזריאל דעם מלמד'ס ציעג, זיא א חאפ געטאהן ביי די הערנער און אבגעפיהרט א היים אין איהר רוה אריין. דערמיט האב איך זיא אפ־געהאלטען פון א גרויסער מיאוסער עבירה, שפרינגען ערגעץ צו א פרעמדען אין גארטען אריין, און מיר פערשפארט א קאפדרעהעניש זיא צו זוכען ביז שפעט אין דער נאכט. מכח מיין עסען איז דער מדובר געווען אזוי: ר' עזריאל האט מיר צו־געזאגט קעסט ביי זיינע בעלי הבתים, ביי איינעם אכט טאג ביין אנדערן צוויי וואכען, אדער א חודש, ווי עס האט זיך געלאזט. נאר באמת'ן בין איך גאר געווען אויף קעסט ניט ביי דיא בעלי הבתים, וויא דען זשע, ביי זייערע קעכענס, וואס זיי האבען געהאט א מגז זעהר אפט נישט צוהאלטען ר' עזריאל'ס התחייבות און מיך לאזען פשוט הונגערען. איך וואלט ערפון מיין זייט חגם אין מיינע תנאים איז ניט געשטאנען צוטאן דארט עפעס א מלאכה, פון דעסטוועגען האב איך פארט נישט געקענט אזוי גראב זיין, אפצוזאגען זיך ווען מען האט מיך מכבד געווען מיט

ארבייט. איך פלעג רייבען חריין, שארפען מעסערס, שייערן, רייניגען דיא שבת־דיגע מעשענע לייכטער, געהן צום שוחט קוילען עופות, לויפען אין דער דינסטס שליחות נאך פעפער, איננבער מיט צימערינג צום קוגעל וכדומה נאך זאכען אין דעם בעלהבישקייט.

ס'איז געווען ארום תשעה־באב צייט. איך האב מיך שטארק מכת'ן געווען, אנגעגרייט כלי זין — הילצערנע שווערדלאך פאר דיא אינגלעך, אפגעפארבט מיט שווארצע יאגדעס אי מיט אנדערע מיתה־משונה פארבען און געהאפט דער פון צו האבען א שעהנעם גראשען. נאר פלוצלים האט אויף מיר זיך אנגערוקט א המארע און צערשטערט מיינע האפנונגען.ר' עזריאל האט אין דער צייט בעדארפט גראד שלאגען טויט שלעק עפעס איינעם א נגיד'ס א אינגעל, א בן־יחיד'ל, וואס איז געווען שטארק צימעריג ביי דיא עלטערן. דאס אינגעל איז פערשלאפט געווארן און געלעגען צו בעט. דיא מאמע מיט דעם טאטען האבען געלארעמט, געשריגען און געזאגט: זיי מיזען דעם ר' עזריאל'ן גוט אנלעהרנען און צונעהמען ביי איהם דעם גאנצען חדר. ר' עזריאל האט זיך שטארק איבערגעשראקען, געזוכט א וועג וויא זיך צו רייניגען: און ארויפגעלייגט דיא גאנצע שולד אויף מיר. דאס איז, האט ער זיך מתנצל געווען, דעם בעהעלפערס מלאכה. ער איז א גרויסער שייגעץ א ווילדער עכבראש! דאס יונגעלע פון זיין זייט האט געשוויעגען און שטארק מורא געהאט, וויא געוועהנטליך, אויסצוזאגען פונם חדר. עס איז אנגענומען גע־ווארען, אז איך בין שולדיג און ביי ביידע צדדים איז געבליבען מיך גוט אויסצור־פאטשען; און ארויסצוטרייבען פונ'ם חדר. איך בין געווארן דאס כפרה הינדעל און מען האט מיט מיר, שלימזל, טאקי באלד געשלאגען כפרות!

5.

— טא! האט דיא מאמע מיינע זיך אנגערופען אין א שמיעס מיט עפיס א יודענע. און בשעת מעשה געקוקט אויף מיר. אויך דיא אייגענע מעשה, וויא זאגט מען עפיס, אסתר, א מענש טראכט און גאט לאכט. איך האב פון מיין זייט יוצא געווען, זיך געלייגט, וויא זאגט מען עפיס זאלט איהר מיר געזונד זיין, אין דער לענג און אין דער ברייט נישט צו פארשווארצען מיינעם דארט אין קבר דעם פנים, נאר געה צורייס זיך, שונא ציון, אז פאלט אלץ מיט דער פיטער אראפ. איך האב איהם, אזוי וויא איהר קוקט איהם אן, אסתר, שוין געשטעלט אויף עטליכע ער־טער. ער האט געקענט דארט ווערען א לייט, טאקי וואס לייט הייסט, אז גאט און

לייט וואָלטען מיר מקנא געוועזן נאָר געה צורייס זיך, אסתר, נעהם האָטש דאָ איין א מיתה משונה און ווער דיא כפרה אז עס קומט גאָר אויס, דיר אויפצווזעצעניש שונא ציון, פונקט בויבעריק! אויף דיא אייגענע מעשה, וויא זאָגט מען עפּיס, אז דאָס שלימזל לאָזט נישט אָפּ א מענשען מוז מען אנבויגען דעם קאָפּ. אז מען קען נישט אריבער, זאָגט דער עולם א ווערטיל, מוז מען ארונטער. יאַק נימא ריבא טאָ אי ראַק ריבא זאָגט אפילו להבדיל אויף דער מוזשיק. איהר זיינט דאָך א וואוילקענערדיגע אסתר. טאַ! צו א בעל מלאכה, לאָז זיין צו א בעל מלאכה. מסתמא איז דאָך אויבען אזוי טאקי אָנגעחתמעט געוואָרען, אז מעביל דעם מלמד'ס זוהן זאָל זיין א בעל מלאכה, ווי און ווינד איז מיר! אויף דיא אייגענע מעשה מה אני מה חייני, געה פרעג דעם רבוני של עולם קשיות!

אין עטליכע טעג ארום בין איך אריינגעטרעטען פאר א לעהרעניונגעל צו לייזער דעם שניידער.

לייזער דער שניידער איז געוועזן א קליין דאַר אידעל מיט א בלייך פּעניצעל, זעהר ספּריטנע, א ריהרענדיגעס וויא קוועקזילבער מיט אלע שניידערשע פּאַסטעמקעס, א פּאַלגע מיט דיא ביינער. מען האָט איהם געקענט רופען אי וויבעריי:ער אי א מענערשער שניידער, אָדער, נאָך גלייכער, נישט קיין וויבערשער נישט קיין מענערשער, ווייל ער האָט זיך אונטערגענומען נייען אי וויבערשע אי מענישע קליידער, אלסדינג אין דער וועלט, אפילו א היטעל און האָט קיין זאך נישט רעכט געקענט, אונטער זיינע הענד פלעגט א ייפּע מגולגל ווערען אין א שלאָפראָק, א שלאָף ראָק אין א קאַפּאָטע, א קאַפּאָטע אין א קליידעל און א קליידעל אין א קינדער לייבעל. דערצו איז ער געוועזן א בריה, עס האָט ביי איהם אויסגעגעבען תמיד מאטעריע אקוראט וויא פיעל מען בעדאַרף, און איהם איז נאָך אויף איבערגעבליבען א היבשער שטיק יתור. אונטער איין אָטיען, דיא רעכטע צייט, ווען ביי די אידען אין דער פאמיליע הייבען אָן קליידער איבערגעניצעוועט און מגולגל ווערען פון איין מלבוש אין דעם אנדערן, דענסטמאָל איז ער געוועזן פערהאָרפּעו מיט ארבייט. לייזער האָט פון זיך הנאה געהאט און זיך געהאלטען פאר דעם בעסטען שניידער, ווען נישט אין דער גאנצער וועלט, על כל פנים פאר דעם בעסטען אין בעזליודעוו, ווייל ער האָט אליין ניט געוואוסט וואָס איהם פעהלט. אז מען פלעגט איהם א מאָל ווייזען עפּעס א גוט שטיקעל ארבייט ערגעץ פון דער פרעמדר פלעגטער געבען א שמייכעלע און נישט וועלען אפילו דעם כבוד אָנטאָהן, דערצו זיך רעכט צוקוקען און בעטראכטען וויא דאָס איז גענייט, וויא עס געהט דער שנים. עט פלעגט ער שמייכלען מיט א

קניימשעלע און יענעם אפשלאגען דיא פליגעל, עט, וואס איז דא אזוינס פאר א חריפות? וואס האט מען דא געפונען אזוינס וואס צו זעהען? אזעלכע ארביי־טען האב איך שוין אין מיין לעבען טויזענדער מאל איבערגעמאכט. מען בעדארף נאר צו אלץ האבען מזל. א צינגעל האט ער געהאט א געשליפענעם, זעהר א געלוי־פיגס, אז אימיצער פלעגט וועלן איהם אויסמאהלען וויא ער זאל אים נייען האט ער יענעם נישט געלאזט ריידען, פערכאפט און גערעדט אלץ אליין. איך וויים, איך וויים, איך וויים! זייט זיכער, איך וועל אייך מיט גאט'ס הילף מאכען נאך בעסער וויא איהר ווילט. דאס ערשטע מאל איז מיר דען צו מאכען אזא ארבייט? איך וויים, זייט זיכער, איהר וועט זיין צופריעדען. ביים אפבריינגען דיא ארבייט, אז יענער פלעגט זאגען דא קוועטשט איהם, דא קניימשט זיך, דא ליגט נישט גוט, דא איז שמאל האט ער ניט געוואלט גאר הערען, אלץ גערעדט,גערעדט און פערשא־טען מיט רייד: חלילה, וויא פאלט איהר אוים אזוינס צו זאגען? עס קוועטשט נישט, עס טאר ניט קוועטשען, עס הויבט ניט אן אפילו זך צו קנייטשען. גיט נאר א ציה, זייט מוחל, אהין אביסעל. עס ליגט גוט אזוי וויא אויסגעגאסען. נאט אייך נייס ס'איז שמאל! וואס הייסט שמאל, אז ס'איז טאר נישט זיין שמאל? איהר האט ערשט אבגעגעסען און זענט אביסיל פול דאכט זיך אייך אוים אז ס'איז שמאל. איך זאל פארקריינקען אין דעם הייגען הקדש, וואס מיר איז דערפון ארא־בגעפאלען, ביי מיינע יודישע נאמנות מען איז קוים אויסגעקומען וויא מיט קרעפילפלייש. ס'איז איבערגעבליבען פונם אונטערשלאק א שמאל פאסעקיל פערקיל האב איך עס אייך אבגעבראכט. בעסער ווי איך האב אייך געמאכט קען מען שוין טאקי אין ערגעץ ניט מאכען. איהר וועט אביסיל איינגעהן וועט איהר געוועהנט ווערען. טראגט געזונד! ביים צאהלען פלעגט זיך אנהויבען א דינגע־גיס, ער האט אוועקגערעדט א שעה מיט שבועות מיט חרמות, אפגעלויבט אין טאג אריין זיין ארבייט, אויסגערעכענט איטליכעס פיצעלע בעזונדער וואס האט איהם געקאסט, געמאכט א שניידערשען חשבון און געשטעלט פאר עדות אונטער דיא אויגען דעם קרעמער, דעם שמוקלער אי דיא יודענע פונם שאפקעלע און אפ־געשאטען פשוט מיט נייען מאס רייד ביז מען האט איהם מוסיף געווען נאך א צעהן גראשען. טא פלעג טער דערנאך מאכען גיט האטש א ביסעל בראנפען! מיט א ביסיל בראנפין האט ביי לייזערען זיך אנגעהויבען און אויסגעלאזען אלע געשעפ־טען. ער איז נישט געווען חלילה קיין שכור, זיך נישט געוואלגערט אין דיא גא־סען, נאר טרינקען האט ער געקענט. דיא מלאכה האט ליב דעם טרונק, איז געווען זיין ווערטעל און ער האט טאקי אמת ליעב געהאט דיא משקה. צוליב דעם פלעגט

ער זיין א גאַנצער מאכער אין דעם צעך, האָבען א גרויסע התקרבות מיט דעם צעכמייסטער, ארויסווייזען זיך און שטאַרק ארבייטען בשעת עפּיס א וויבאָר, ווייל געוועהנטליך איז מען דאָ נישט זשעדנע אביסיל בראַנפין. לייזערס נשמה האָט נישקשה געציהלט וואו מען בעקומט דעם ביטערען טראָפּען. נאָר זאָגען, אז פאר א כוסע האָט ער פארקויפט זיין האַרץ, זיין פאַרשטאַנד, ער האָט אויפגעהערט צו פיהלען צו פאַרשטעהן וואָס איז גוט און שלעכט, חלילה, דאָס נישט. פאַרכוסעט האָט ער עס נישט, ער האָט טאַקי ביי זיך געהאַט זיין שכל און וויא אלע אנדערע זעהר גוט געוואוסט דעם אמת, ער האָט נאָר פאַרכוסעט. פאַרקויפט — זיין גאַלקע...

לייזער דער שניידער האָט מיר גלייך ביי מיין אָנקומען צו איהם שטאַרק גענומען אין דער ארבייט און מיט מיר אָנגעהויבען דעם אלף־בית פון דער מלאכה. דער אלף־בית איז נישט בעשטאַנען דרינען, וויא מען האַלט דיא נאָדעל ווי מען בעדאַרף א שטאָך טאָהן, דאָס איז נאָך געווען צו פריה, דעם דאָזיגען כבוד האָט מען מיר נאָך א לאַנגע צייט נישט אָבגעגעבען. לייזער האָט מיט מיר אָנגעהויבען נאָר פון דער התחלה — פון דער פּאַמייניצע, האַלץ טראָגען וכדומה אזעלכע זאַכען כמעט דערזעלביגער אלף־בית וואָס ביי דעם צעלניעקר און ביי עזריאל דעם מלמד. נאָר מיט א ביסיל פאַרענדערונגען, וויא עס פּאַסט צו א שנייךער, דהיינו: גיין אין א מאַרק נאָך כשרע פּאָדים, אריינשטעלען פרעסליך וואַרעמען אין איוווען, ביי לייזערן גופא אין שטוב, אָדער א מאָל ערגעץ ביי א שכן, זוכען א מאָל צעהן אין טאָג אונטערין טיש, אונטער דיא בייגק דעם פינגערהויט, אָדער א דין נעדעלע, ארויסציהען פאַרסטריגעס און אָפּטראָגען מיט דעם בעל־הבית א שטיקעל ארבייט. און אזוי וויא לייזער האָט געהאַט א ווייב, א בעלהביתטע, א בריה א יודענע, האָט זיא מיט מיר זיך שטאַרק אָבגעגעבען, אויסגעזוכט ביי זיך תמיד פאַר מיר ארבייט און מיך נישט געלאָזט חלילה ליידיג זיטצען קיין רגע. דיא מאַמע מיינע האָט נאָך לעת עתה נישט געהאַט זיך וואָס צו שעהמען פון מיין מלאכה און מיין טאַטע ר׳ טעביל דער מלמד האָט נאָך דערוויילגעקענט רוהיג ליגען אין קבר. זייער זוהן האָט זיי נאָך נישט פאַרשוואַרצט דאָס פּנים, ביז דער נאָדעל איז נאָך געווען גאַנץ ווייט. און מכה שלאָגען — דרינען האָט מען זיך נישט געדונגען. א מאָל האָט מיך געשלאָגען לייזער, א מאָל לייזערס ווייב און א מאָל ביידע אין איינעם טאַקי, אָדער זיי ביידע, נאָר אויף איין אנדער מין אופן, דהיינו אזוי: לייזער האָט פריהער אָפּגעשטעקט עטליכע פעמש, לייזעריכען און לייזעריכע האָט זיי מיר דערנאָך געטריי איבערגעגעבען מיט פּראָ־

צענט, מיט געשמאקע עטליכע קניפ דערצו, אדער פארקעהרט, לייזעריכע האט נאר א מאָל צום ערשטען אריינגעלייגט מיט איהרע אייגענע הענד וויפיל זיא האט נאָר געקענט אין לייזערין, און לייזער האט ניט געקענט אויסהאלטען, ער זאָל עס באלד נישט אריינוואַרפען אין מיר...לייזער מיט'ן ווייב האָבען געלעבט וויא א פאָר טויבען, גלייך אין אלע זאכען: ביידע זיינען געגאנגען אין ספּאָריק, ביידע האָבען געהאט א גלייכע דעה, ביידע האָבען מורא געהאט איינער פאר דעם אנ־דערען, ביידע האבען אויסגעלאָזען זייער שווער, ביטער געמיטה איינער צום אנ־דערען, זיך געהאלזט, ארומגענומען און זיך געטהיילט מיט דעם שעהנסטען בעס־טען — פאטש...קיין האָניג האב איך ביי לייזערין נישט געלעקט, איך האב געאר־בייט אין שטוב וויא איין אייזעל און געחאפּט פון אלע זייטען קלעפּ. דענסמאָל האב איך געמיינט, אז דאָס אלסדינג מוז מען איין לעהרעניונגעל טאָן און אהן דעם חלילה וועט ער נישט קענען זיין קיין בעל מלאכה, אקוראט וויא אהן קלעפּ קען מען נישט לערנען און זיין א למדן. א פרימער האב איך פאר מיר געהאט לייזער'ס איין ארבייטער, א דארער, איינגעהייקערטער אויסגעבלייכטער בחור, וואס ער האט זיינע בעסטע יונגע יאהרען פארבראכט ביי לייזערין, געטאָן עבודת פרך און גע־ליטען ביז ער איז געקומען צו דער מדרגה האלטען א נאָדעל און שטשאבען. דער־ריבער פלעג איך שלימזל, נעביך מקבל באהבה זיין אלע פעטש און אפילו נישט הויך וויינען.

איין מאל אונטער א פאר פסח רופט דער בעל הבית צו מיר זיך אָן: „איציק אברהמיל גיב נאר א שפרינג אין קרעמיל, האפּ, פארדואפט זאָלסטו ווערען, פאר א גרשען כשרע פאָדים און בעוואַרף, וואַרפען זאָל עס מיט דיר, אָט פון דעם דאַ־זיגען קלייד דעם פעדער חלק, דערנאָך דעם אינטער חלק, זשיווא ממזר!" איך געדיינק וויא שטארק איך האב מיך דערפרייט דענסטמאָל אויף דעם כבוד — זיטצען ביים טיש און האלטען א נאָדעל, גלייך וויא מען וואָלט מיר אויף א חתונה מכבד געווען האלטען דיא חופה־שטעקענס. הוידא! איך האָב מיך אנידערגעזעצט ביים טיש אקעגען דעם אויסגעבליכטען בחור, פרעהליך, לוסטיג און מיט ביידע הענד געהאלטען דעם אינטערחלק וויא עפּעס א טהייערע זאך, איין אבן־טוב. דער שניידער האט אויף א ביי קולכעל צוגעזונגען א שטיקעל פון כל נדרי, באלד א מלך עליון, באלד איז ער איבערגעגאנגען אין א מארש, צוגעשאקעלט מיטן קעפּיל און צוגעפויקט צום טאקט מיט דיא פינגער, באלד האט ער געזאגט א המצאהלע אי־בער מיר, איבער דעם אויסגעבליכטען בחור און דער ביי ארויסגעשטעקט א

שפיטץ צינגעל. באלד האָט ער געזונגען וויינענדיג וויא מען בעזעצט א כלה און באלד האָט ער געזאגט, וויא דער מארשאלעק, גראמען. „זשיוואָ איציק אברעמיל! האָט ער מניה-וביה טאקי געזאָגט מיט א ניגון, שנייטץ אָפּ דאָס לעבט ממזר! געה גיכער אָנגעבלאָזענע פּארצע! אביסיל גיכער איציק אברוהמיל, חאפּ ביי מיר נישט ממזר קיין דרעמיל!" און איך, שטאָך דא שטאָך, שטאָך דא שטאָך אין דעם קלייד אין דיא פינגער וואו עס האָט זיך פּאפּאדעט. נאָר וועֶר הערט א שטאָך בשעת אויפין הארצען איז פרעהליך?... פּלוצלים אָבער האָט אויף מיר זיך אָנגע־רוקט א חמארע אין דער גאנצער שטוב האָט אָנגעהויבען שטינקען סמאלינע. מען זוכט דאָ, מען זוכט דאָרט און מען געפינט לסוף, אז ביי מיר שלימזל סמאלעט זיך דער אונטערחלק, יענער אונטערחלק וואָס איך האָב בעוואָרפען! וואָרים בשעת איך האָב אָבגעשנייצט דאָס לעבט איז א שנויץ דארויף אראָפּגעפאלען. א געוואלד א געשרייא, א געפילדער, וואלייא פעטש, קולאקעס און קלעפּ איז מיר געפאלען וויא האָלץ! איך האָב גענוג געהאט פאר דאָס מייגיגע. דער שניידער פריוועט זיך מאכען פונם אונטערחלק א פעדערהלק, ארבעל, עס געהט נישט! ער האָט שוין נעביך פונם קאסטען ארויסגענומען דעם שטיק יתור פון דעם קלייד, נאָר מוטשע זיך, שונא ציון, פון היינט ביז איבער א יאָהר עס געהט נישט! חאָטש צערייס זיך. חאָטש טהוא דאָ פיטער אריין עס געהט נישט! דער אינטער־חלק מוז טאקי בלייבען איין אונטערחלק, פון א חזירש עקיל קען מען ניט מאכען קיין שטריימעל. „הער נאָר אויס איציק אברהמיל! האָט געזאָגט דער שניידער, הער אויס ממזרוק, יונגאטש איינער, א קריינק דיר אין דיא ביינער! פּאטשען דיך האָב איך שוין מעהר קיין כח נישט, אז דיא בעלהביתטע וועט קומען פונם מארק וועט זי דיך מסתמא אויף דערוואַרמען אביטעל און אויסטאפּען דיר דיא ביינדליך, זיא האָט אויך אזא רעכט גלייך וויא איך און זיא וועט דיר איהרס נים שיינקען. נאָר דאָס אלסדינג אָבער איז אלץ גאָרנישט, א היוּוניק אקעגען דעם וואָס דו וועסט לייזען ערשט שפּעטער; באַם עס וועט מיר נישט איינגעהן מיין הסברה.

דער שניידער האָט באלד טאקי זיך פערטראכט איבער דעם אינטערחלק און גערעדט צו זיך אליין: פאר וואָס נישט טאקי א קעשענע... פונם לאָך א קעשענע?... אי וואָס?... עט! מילא וואָס מאכט עס אויס?.. דערנאָך האָט ער אויסגעשטעלט אויף מיר א פּאָאר אויגען און א געשריי געטאָן: „פּאשאָל וואָן ממזר! אלע־לולע (הללוהו) כל צבאיו, הינט זאָלען מיט דיר האנדלען!"

איך האב מיך ארויסגערוקט פון אונטערן טיש וויא א קעטצעלע, און געווארט מיט א פערקלעהמטע הארץ א וויסטען סוף

דיא זשאזיגע טרויעריגע מעשה איז געשעהען מיטוואך תחלת אבענד. פרייטאג, געדענק איך וויא היינט, האט דער בעל הבית מיר געהייסען אפטראגען נאך איהם דאס קלייד צו דעם ארענדארס וייב. דיא ארענדארקע גיט א בליק, א דונער, א שלאק. א קעשענע סאמע אונטען! וואס איז דאס אזוינס שניידערילעב?! האט זיא זיך צושריגען, סטייטש וואס איז דאס — דאס? איך וועל אסור חזיר, אזא קלייד בשום אופן נישט צונעהמען! אי האט לייזער מיינער געענטפערט מיט א זיס לעבעלע און איהר פארשלאגען דיא רייד, אי שרייט חלעבען נישט ברײנדיל! אזוי העלף מיר גאט וויא איך האב אייך געמאכט גוט! איך האב אייך גענעהט דאס קלייד נאך דער סאמע פאסליעדנע מאדע. סטייטש ביי אלע פריצים זיינען היינט אויפגעשפאלטען קעשענעס אונטען. א משוגענער מאכט היינט קעשענעס פארענט! איך זאל אזוי רבוני של עולם פטור ווערען פון מיין מלאכה און נישט בעדארפען זיין קיין שניידער (אזוי געוועהנטליך פלעגט ער זיך שווערען וויא דער שטייגער פון אלע אנדערע אידישע בעלי מלאכות) וויא שעהן דאס זעהט אויס! א שאד חלעבען, וואס איהר קענט ניט אליין מיט אייערע אייגענע אויגען אנקוקען דעם זיבעטען חן וואס דאס האט. טאפט חלעבען נישט ברײנדיל. ס'איז גוט! אט טראגט געזונד, פארניצט געזונט, צערייסט געזונד! ניט נאך קרישטשענע מיין לעהריונגעל, ער פארדינט חלעבען, ער האט נעביך דיא אויגען זיך ארויסגענומען און א סך געהארעוועט אויף דער קעשענע. מיר קומט אייך ולעבען א כוסע!" לייזער איז געוועזען גערעכענט אין בעזליוזעוו פאר איינעם פון דיא בעסטע שניידערס, וואס נייען נאך זשורנאלען, און דער ארענדאר דארט איז געוועזען איינער פון דיא גרעסטע נגידים, היינט אז מען האט געזעהען, זיין ווייב, דיא ארענדארקע, געהט ארום אונטען מיט א קעשענע זיינען דערנאך אלע בעזליוועווער מאדנע ווייבליך ארויסגעגאנגען אונטער מיט אויפגעשפאלטענע קעשענעס. נאר הגם מיין קשענע איז אריין אין דער מאדע, איך בין אבער דערפון נישט געהאלפען געווארען, לייזער האט מורא געהאט איך זאל מיט דער צייט נישט ארויסווארפען עפעס אזוינע נייע מאדעס, וואס וועלען איהם חלילה אנמאכען בזיונות און מחמת מורא נישט געוואלט מיר געבען א שמאק ארבייט. ער האט מיר אין גאנצען אוועקגעשיינקט זיין ווייב במתנה גמורה זיך נאר איבערגעלאזען דאס רעכט, מיר א מאהל אפצושטעקען א פאטש. וואס מיינט מיר, האט ער זיך אנגערופען, אזא פערשלעפטע קרענק, אזא מין

קינצלער? און דערביי אָבגעזאָגט זיין געוועהנליכען פּסוק: אַלע־לולע כּל צבאיו, הינט זאָלען מיט דיר האנדלען!.... לייזעריכען האָב איך א מאָהל א שאָדען אָנגעטאָהן, נישט ווילענדיג איהר צובראָכען א טאָפּ מיט אייער און האָב געמוזט לסוף דורך דעם עוקר זיין.

מען האָט מיך דערנאָך אָפּגעגעבען צו אַלערליי אנדערע בעלי מלאכות, וואָס א וואָך צו און אנדערן. איך אָבער בין געוועזן א שלימזל און ערגעץ נישט געהאט קיין גליק. איטליכער בעל מלאכה בעזונדער האָט מיך ז״אָס ערשטע בעקאנט געמאכט מיט דעם בעל הבית'שקייט און מיך איינגעשפּאנט אין דעם יאָך. איין בעל־הבית האָב איך אויף מיר געהאט, עפּעס א שוסטעריל, א פרעהליכער קבצן, ער פלעגט מיך אַלין שיקען צווישען דיא אומריינע ערטער — רייסען ביי חזירים האָר פונ'ם רוקען. נארעלע, אזוי איז געוועזן תמיד זיין ווערטעל: פון א חזיר א האָר איז אויך גוט. ביי א חזיר איז אמצוה צו רייסען... בשעת אָרויסטראָגען א פּאָמייניצע פלעגט דער דאָזיגער פרעהליכער קבצן אויף א שפּאס אויפשטעהן און מאכען מיט א ניגון: תן כבוד לאיציניא! טראָג איציק אברהמוניא, איך זאָל דער לעבען טראָגען דיר צו דער חתונה ווייַן אין א רעשענזע! טראָג איציניא, טראָג. אין דיינע יאָהרען האָב איך גענוג פּאָמייניצעס איבערגעטראָגען! דעם דאָזיגען שוסטעריל האָב איך אין הארץ ליעב געהאט, ער איז מיט מיר זיך בעגאנגען בעסער ווי אלע אנדערע. איך וואָלט מיך ביי איהם געהאלטען און אפשר וואָס אויסגעלעהרענט, נאָר ער איז אָבער שטארק קראנק געוואָרען, אנגעהויבען שטארקער וויא פריהער צוהוסטען צושפּייען מיט בלוט, ווייל ער איז נעביך שרעקליך אָפּגעקומען געהאָרעוועט, געארבייט איבער זיינע כוחות מפרנס צו זיין ווייב און קינדער, און עסען האָט ער נעביך געגעסען יסורים. א חוץ א דאַר שטיקעל ברויט מיט עפּעס וואָס עס איז דערצו, איז אין זיין מויל נישט געקומען. דעם טעם פון פליישׁ האָט ער שוין לאנג פערגעסען. ביי א שמיעס א מאָהל פלעגט אַלין שפּאסען: פליישׁ דאָס איז נישט קיין אידישע זאך. איך משוגענער האָב מיר טאקי איינגערעדט א שטיקעל לונג־און־לעבער שבת אין טעפּעל!... מען האָט איהם נעבעך אויף א וועגעלע אוועק געפיהרט אין הקדש אריין און ער איז דאָרט טאקי באלד געשטאָרבען...

ט

ויהי היום איז אין בעזליודעוו אָנגעקומען איינער פון דיא ארומפאָהרענדינע חזנים און האָט ביי אונז שבת געדאווענט מיט משוררים. דער עולם איז פון אלע קלייזליך איהם געלאָפען הערען. א טהייל האָבען זיך נוהג געווען, וויא זאָגט מען עפּעס, וויא פּראסטע בעלי הבתים. האָבען אָפּגעדאַווענט וותיקין. פריער טאקי, זיך גוט קידוש געמאכט און דערנאָך געגאנגען הערען. ס'איז געווען א שרעקליכע איינגשאפט, מען האָט זיך געשטופּט אויף דיא קעפּ און איך האָב מיך צווישען דעם עולם אויך ארייגעשטופּט הערען דעם חזן, ווייל איך האָב וויא אלע אידען זעהר ליעב געהאט זינגען, דער חזן האָט געהאט א קליין משורר'ל, א פּייפער, אין מיינע יאָהרען. איך האָב איהם עפּעס אזוי מקנא געווען וויא ער שטעהט זיך ביים עמוד אונטערגעהאלטען דאָס בעקעל מיט דער האנד און טראלעלייקעט, אז איך וואָלט פון מיר באַדאי, דאָס העמד אוועקגעגעבען אבי זיין וויא ער א משורר'ל. איך האָב אויף דעם דאָזיגען משוררל געקוקט מיט גרויס דרך ארץ דענכ־מאָל ווען מיר אינגל'ך זיינען אלע גיווען אין פּאָלעש בשעת לייענען. איך בין עפּעס פאר איהם אין גאנצען בטל געוואָרען, מיר האָט זיך געדאכט אויף דער וועלט איז שוין נישטאָ קיין בעסערעס פון א משורירל. וויא קום איך צו איהם! אז דאָס משוררל האָט נאָר געעפענט דאָס מויל, נוא האָט מיינער זיך גענומען איהם אריינקוקען אין דעם מויל און ווען עס וואָלט נאָר מעגליך געווען אריינצושפּרינגען אין איהם וויא איך שטעה און געה וואָלט איך מיך פּשוט מחיה געווען. אהיים קו־מענדיג פון דער שוהל האָב איך מיך אליין געפּראובט נאָכמאכען דעם משורר'ל, ביי דיא זמירות האָב איך מיך שטארק צולאָזט אויף א קולכען, און טריילעלייקעט אזוי אז דיא מאמע האָט גרויס תענוג געהאט, נאָר איך האָב כלל נישט געמיינט דיא זמירות וויא נאָכצומאכען דעם משוררל. עס האָט מיר עפּעס זיך געזונגען. דאָס מויל האָט מיר זיך ניט געקענט צומאכען אויף א רגע,מען האָט שוין אָפּגעגע־סען ווארמעס און איך האָב טאקי אליין נאָך געזונגען, געמאכט שטייגער. דאָס זינגען איז לסוף איבערגעגאנגען אין קונדעס אריין און איך האָב מיך געריסען אויף אלערליי משונה ווילדע קולות. אז דיא מאמע האָט דאָ א קוק געטאָהן, אז איך וויל גאָר ניט אויפהערען און לאָז זיא נישט א ביסעל אָפּרעכען נאָכן קוגעל האָט זיא מיך גוט אויסגעבאכעט און ארויסגעוואָרפען פון דער שטוב. וואָהין לויפט א אינגעל שבת ביי טאָג? מסתמאָ אין בית מדרש אריין, העיהע! דאָרט האָב איך געטראָפען דיא גאנצע ווייסע חברה, דיא אלע רעכטע קונדסים. איך

האָב געמיינט, אז נאָר איך איינער האָב נאָכגעמאכט דעם משורר'ל, ניין! אַלע אַנדערע האָבען דאָס אייגענע געטאָהן וואָס איך. איטליכער בעזונדער איז געווען שטארק בעשעפטיגט, דער האָט געקוויטשעט, דער געריטשעט, דער האָט געברימט וויא דער באס, יענער נאָכגעמאכט דעם פיסטעל זינגער, איינער האָט זיך משונה געקרימט געריסען אויפ'ן האלז וויא דער חזן און דער אַנדערער האָט זיך צולאָזט וויא דער פליטער. דערנאָך האָט א חברה אַלע אין איינעם זיך א נעהם געטאָהן אָפּצושפּילען דאָרט אויבען אין דער וויבערשער שול דאָס שיינע בעטלעריל, מיט וועלכען דער חזן האָט געזאָגט משברך. מען האָט געמיאַקעט, געפּישטשעט, געשווישטשעט, געדילכט, געשריגען ביז דער שמש האָט אונז אָפּגעשפּריצט מיט וואסער און אונז מיאוס טאקי ארויסגעטריבען — באמת, מוזט איהר וויסען, האָב איך טאקי געהאט א דין קעלכען, א שיין געליינקעל, איך פלעג א מאָהל אונטערהעלפען לייזער דעם שניידער בעזעטצען א בלה, אָדער אונטערהאַלטען איהם א מלך עליון. לייזער פלעגט דערביי קוקען אויף מיר און זאָגען מיט א שמייכעל, וויא איינער וואָס טהוט איהם הנאה: גוט ממזרוק איינער! אזוי, אזוי, אין דיין טאטען אריין ממזר!... מיר איז אריין אין קאָפּ צו בעטען דיא מאמע, זיא זאָל מיך אָפּגעבען צום חזן. איך האָב מיך צו איהר צוגעטשעפּעט וויא א זלידנע אזוי לאַנג אזוי ברייט ביז זיא האָט מיך געמוזט פיהרען טאקי צום חזן. דיא אָרימע פערוויסטע אלמנה נעביך איז שוין אויך טאקי גערען געווען אזא סחורה וויא איך פטור צו ווערען. אז דער חזן האָט מיר געהייסען א קוויטש טאָהן און דערנאָך געזאָגט, ער נעהמט מיך צו, האָב איך פאר שמחה געמיינט, אז דיא וועלט איז מיינע. איך בין גאָר ניט אין שטאנד צו שילדער'ן וויא מיר איז דענסטמאָל געווען אויפ'ן הארצען. דיא מאמע מיינע איז אפּנים דערפון געווען שטארק צופריעדען, טאקי שטארק וואָס שטארק הייסט, וואָרים אין א שמיעס מיט איהרע א בעקאנטע אידענע האָב איך געהערט וויא זיא האָט צו איהר געזאָגט אזוי:

— אויך דיא אייגענע מעשה, אסתר, זאָלט איהר מיר מאריך ימים זיין, וואָס קען א מענש יענעמס תכלית פאַרזאָרגען? צוברעך דיר שונא ציון, דעם קאָפּ, צערייס זיך און שפּרינג דיר אפילו פון דער הויט וועסט דוא גאָר נישט מאַכען, וויא זאָגט מען עפּעס, אסתר, אז השם יתברך דערהייבט א מענשען, ווייסט מען גאָר נישט פון וואנען דאָס איז געקומען. איך זאָג עס אקעגען מיין יתום. זאָג איך עס. אויך דיא אייגענע מעשה, לייט האָבען געזאָגט צו א בעל מלאכה, לאָז זיין צו א בעל מלאכה. וואָס וואָלט פון איהם געוואָרען? בעדאַרף גאָר גאָר

חסד טאָהן און בעווייזען אז ניט אזוי וויא לייט זאָגען. נא דיר גאָר א חזן, געדאנקט און געלויבט איז, אסתר, השם יתברך! מיין יתום איז שוין אצונד פארזאָרגט, א לייט אויף מיינע ליבע געזאָגט געוואָרען! איך האָב עס גאָר אזוי פיעל ביי זיין ליעבען נאָמען נישט פארדינט. דאָ האָבען נאָר זכות אבות זיך געמיהט.

מיט דעם חזן בין איך מעהר ווי האלב יאָהר ארומגעפאָהרן אויף דער וועלט. מיר, שלימזל, איז ביי איהם אויך שלעכט געווען, ערגער פון אלע איבריגע משוררים. איך האָב מיר נישקשה גוט מפטיר געקויפט. דער שטייגער איז געוועזן ווען דער חזן האָט ערגעץ געדאַווענט האָבען דיא משוררים בעדארפט אונטערוויילעכס קוקען אויפ'ן עולם, זעהען אויב זיין דאַווענען געפעהלט, וואָס זאָגט מען אויף זיין געמבע און וויא ער זעצט עברי, און אז דער חזן האָט אין דער היים אימיצען א רוף געטאָהן ביין נאָמען, מיט עפעס א ווינק דערביי, האָט עס געהייסען: נוא זאָג נאָר, איז מען עפּעס צופרידען געווען? כמעט תמיד אָבער איז דער גורל וויא אויף צו להכעיס געפאַלען אויף מיר. עס קען אפשר זיין דריבער, ווייל דיא איבריגע משוררים פלעגען באלד נאָכ'ן דאַווענען מאכען פליטה און אויסגעטריקענט ווערען. קוים האָט ער גאָר א זאָג געגעבען: אברהמקע! און דערביי דערלאַנגט א ווינק, אז מיינער, וואָס האָט נישט געוואוסט קיין חכמות, איז ארויס מיט דער שפּראכע: חזן מען האָט געלאכט, טאקי זעהר שטארק עפּעסס געלאכט! נוא פלעגט ער מיר אָננעהמען ביין אויער, דרעהען און דרעהען, ציהען און ציהען אז איך זאָג אייך, דער שניידערקעס קלעפּ זיינען אקעגען דעם קאַטאָוועסלעך געווען. א מאָהל האָבען מיר ערגיץ אין א שטעדטעל געדאַווענט שבת פרשה שקלים. דער חזן האָט צום דאַווענען זיך שטארק מכין געווען, ווייל ער האָט ארויסגעקוקט אויף יענעם שטעדטעלס חזנות. שבת צו נאכטס האָבען צו איהם זיך פארקליבען מענשען א גאנצער עולם. מען האָט געטרונקען פונש, וויין און ס'איז געווען א פרעהליכע מלוה מלכה. דער חזן האָט זיך געפּיעשטשעט, זיך געקלאָגט אויפן האלז, ער האָט א ביסעל זיך צוגעקיהלט און מוז עטליכע טעג אָפּהיטען זיין כלי, זיך אלץ געקווינקעלט, געקווינקעלט און פון דעסטוועגען האָט ער דעם עולם פארט צוליב געטאָהן געזאָגט „אליהו'ס" און געזונגען א וואָלעכיל. דעם חזן איז אויסגעקומען נייטיג נאָך עפּעס צו שיקען און וויא ער האָט ארויף געטאָהן: אברהמקע! האַ־הא, דאָ האָב איך געעפענט א פיסקעל און א זאָג געגעבען: „חזן מען האָט פון אייך געלאכט!" גאנץ הויך אויף א קול און פרעהליך, ווייל איך האָב געהאט אין קאָפּ א ביסעל משקה. דער חזן נעביך איז געוואָרען אָנגעצונדען, רויט וויא איין אינדיק, דאָס פנים האָט איהם זיך געמינעט און דער

גאנצער עולם אין געבליבען עפּעס וויא צומישט מיט אויסגעגלאָצטע אויגען. איך האָב געמיינט, אז דער חזן וויל מיר נישט גלויבען. בעריידעוודיג בין איך גראָד דעמאָלט געוועזען פון דעם ביסעל פונש, נוא האָב איך מיך צולאָזט מיט מיין זיס ציינגעל און אָנגעהויבען צו שווערען: „וויא איך בין א איד, חזן, מען האָט פון אייך געלאכט! אָט־אָ דיא דאָזיגע מענשען מאקי האָבען זיך געקריהמט, שטארק חוזיק געמאכט! . . . ווער שמיעסט יענער, יענער, וואָס טרינקט און סודעט זיך אלץ מיט אייך, ער האָט חלעבען זעהר געלאכט בשעת מיר האָבען געארבייט אין דער קדושה עפּעס האָט ער, דאכט זיך געזאָגט, קאטשאן. ווייס איך וואָס קאטשאן הייסט ? אינדיקזוימען צו קאטשקעפּוטער. . .“ דער חזן האָט פערביסען מיט דיא ליפּען, קלאָמפּערשט געמאכט זיך לאכענדיג און געזאָגט דעם עולם אויף מיר, אז איך בין א שוטה, שטארק תמעוואטע, ווייסט נישט ווער עס האָט מיך געשוירען, צו דיא אלע מעלות בין איך נאָך גראָד איצט א ביסעל פארלעקט, נאר ער מוז אזא אָנשיקענעם האלטען צוליעב דעם קולכעל, דעם עולם איז געוואָרען עפּעס אויך פריקרע, דיא מלוה מלכה האָט זיך נישט געקלייעט און מען איז זיך פאנאנדערגעאנגען עפּעס צושטערכעט. איהר קענט אייך משער זיין, וואָס איך האָב דערנאָך געלייזט. דער חזן האָט מיר געוויעזען וואָס פאר א גאָט מיר האָבען און דאָס ביסעל פונש איז אונז באָקום אויסגעפאלען.

איך בין מיט דעם חזן וויטער ארומגעפאָהרען, זיך אויסגעשלעפּט אין א סך אידישע שטעדטלעך און אויף שבת נחמו זיינען מיר אַריינגעפאָהרען קיין צוויאטשיטש. דער חזן האָט ארויסגעקוקט אויף צוויאטשיטשער חזנות. ער האָט דאָרט איינגעלעגט דיא וועלט און געארבייט אויף אלע כלים, דיא גבאים האָבען איהם געבעטען, פארבלייבען דאָרט אויף ימים נוראים, און דערנאָך וועט מען זיך מיט איהם אויסגלייכען, אלסדינג אם ירצה השם גוט זיין. איך בין דערוויל א ביסעל בעקאנט געוואָרען מיט צוויאטשיטשער קונדסים און בין בה"ש ביי דער דאָרטיגער וויסער חרבה געוועזען א שטיקעל חשוב, הייגו, אז ס'איז אויסגעקומען צו לויפען מיט א הורא נאָך דעם דאָרטיגען משוגענעם האָט מען מיך געלאָזט לויפען פאראויס, אָדער אז מען האָט געדארפט אימיצען מאכען א פאָנפע פלעגט מען דערצו נעהמען קליעטשע ביי מיר פון דער קאפּאָטע און ווען ס'איז א מאָהל געראָטען ארויסצוגנב'ענען פונ'ם שמש שאפּקעלע דעם שופר פלעגט מען מיך מכבד זיין מיט דעם ערשטען בלאָז. עס וואָלט מיר אָנגעהויבען אפילו צו ווערען גוט נאר וואָס העלפט עס אָבער, אז ס'איז נישטאָ קיין מזל!

הערט נאר מיין סוף ביין חזן. ראש השנה קענט איהר זיך פאָרשטעלען וויא מיין הזן נעביך האָט געהאָרעוועט. ער האָט געארבייט, וויא מען זאָגט,

אויף אלע זאסטעווקעס, גערדרעהט איטליכעס וואָרט א מאָהל צעהן ארויף און
אראָפּ, אויסגעטייטשט מיט דעם פינגער, פון דער געמבע פּלוצים אריין אין
דעם ביי קול, היידי־דיי־דיי אהער, היידי־דיי־דיי אהין און איז שיער נישט געקראָ־
כען אויף דיא ענד. דער באס איז אחריפּנעט געוואָרען פונ׳ם שטייגער מאכען ביי
איטליכעס שטיקעל א נייע שטייגעריל, נאָך א מאָהל לאַטום־דום־דום, ווידער א
מאָל לאטום־דום־דום! ער איז אָפּגעגאנגען מיט שוויים און זיך אלץ גע־
ווישט מיט דעם פאצייליכען, וואָס איז איהם נישט ארויס פון דער האנד.
דעם פּליימער נעביך האָט שוין נישט געדינט דער קול, ער האָט בעדארפט אי־
בערשרייען דעם באס, נאָר עפּעס א פייף, א קוויטש און איך, שלימזול, האָב
כמעט אלע רגע בעדארפט א קוויטש טאָן טאטעניאָ! אָדער א לאנגין טראטאטי!
אזש נו.... הכלל מען האָט געארבייט, זיך געריסען אויף וואָס דיא וועלט
שטעהט. אין דער שוהל האָט געדאוונט א יונגער מאן א נגיד, ער איז געווען א
ביסעל פון היינטיגער וועלט, א דיקער, א געזונטער, א שטיקעל לץ און זעהר
א גוטער מענש. ער פלעגט ליעב האָבען זיך נאריש צו מאכען מיט קינדער און
האָט שרעקליך פיינד געהאט דעם חזן פאר זיינע מיאוסע הוויות. אז דער חזן
איז א ביסעל זיך צופאָהרען אין דעם „אתה זוכר" וואָס אין דער מוסף־דיגער
שמונה עשרה. זיך געגאנגען וויא אויף א פּאַטשטאָווען וועג און פלעגט ארויסוואר־
פען געטאָקטע ונאמרליך פּאָ מאלאדעצקי, איז צו מיר שטילערהייט צוגעגאנגען
דער לץ, דער נגיד, און האָט מיך עפּעס גאנץ ערנסט א פרעג געטאָהן: זאָג נאָר
קליינער, קענסט דו מאכען א וויינשעל? און מניה־וביה טאקי איז שוין ביי איהם
אויף דיא ליפּען פארטיג געוואָרען א וויינשעל, אזא גרויסע, אזא רויטע, אז איך
האָב מיך שטארק צולאכט. אָבער דענסטמאָל גראָד האָט דער חזן שוין אויסגע־
טאָקט א ונאמריל און געווארט איך זאָל מאכען טראטא־טא־טי! אז דער עולם
האָט געזעהן, דער חזן איז עפּעס געבליעבען שטיל וויא דערוואָרגען, האָט מען
אָנגעהויבען פּאטשען אויף דיא סעטנדערס. דער חזן האָט מיט כעס זיך ארומגע־
קוקט צו מיר, גלייך וויא איך וואָלט איהם גע׳גזל׳ט, אָדער נישט געוואָלט אָפּגע־
בען וואָס איהם קומט. די אויגען האָבען איהם געפייערט און זיין פּנים איז געווען
רויט, אויסגעפּרעיעט וויא א צימעס. דער באס האָט אויסגעדרעהט דעם קאָפּ
צו מיר מיט א ברום, וויא א קיה צו א קעלבעל, איך זאָל שוין אָפּענטפערן, מיין
טראטא־טא־טי! נאָר קוים וואָס איך האָב מיך גענומען קוויטשען האָט דער
נגיד אקעגען מיר געמאכט נאָך א מאָהל א וויינשעל און איך האָב פון דער העלער
הויט אויסגעשאָסען א געלעכטער הויך אויף א קוויטש! דער חזן האָט זיך ראס־

פּאַלאַשעט, פּארפּוטעט און פּארפּלוטעט, איז ארויסגעשפּרונגען פון דיא האלאַב־לעס, אראָפּ פון גלייכען שליאך, האָט איבערגעהיפּערט א שטיק שמונה עשרה און דערצו נאָך געמאכט עטליכע גרייזען, דער עולם האָט פון אלע זייטען געמאכט פארוואונדערט אי, אי, געקלאפּט און געטטוקעט. דיא ווייבער דאָרט אין דער ווייבערשער שוהל האָבען זיך שטארק דערשראָקען און אין איין אָטהעם א געשריי געטאָן: אוי. עס ברענט!.... דאָ האָבען שוין ווידער דיא מאנסבילען זיך דער־שראָקען, זיך אָנגעהויבען שטופּען און ארויסלויפען פון דער שול. דער כלל ס'איז שוין געווען א צערידערט דאַווגען. דער עולם איז שרעקליך ניט צופריעדען גע־ווען. אויף מאָרגען נאָך ראש השנה האָט דער חזן מיך ארויסגעטריבען און אליין איז ער נעביך בבושה וחרפה אוועקגעפאָהרען, זיך ווייטער ערגעץ ארומשלעפּען. איך, שלימזל, בין איבערגעבליבען אין צוויאטשיטש וויא אויפ'ן וואסער.

7.

דער רב, זאָל לעבען, האָט אין מיטען ענין אנידערגעלייגט דיא פּאפּירען אָפּ־צורוהען זיך א ביסעל און צו חאפּען דעם אָטהעם. ער האָט א קוק געטאָהן אויף די נגידים און געזאגט צו זיי מיט דיא ווערטער:

— איך בעט איבער אייער כבוד, רבותי, וואָס איך פארנעהם אייך מיט אזא מעשה, איהר זענט דאָך מענשען, סוחרים, איטליכער פון אייך איז טרוד פאר־דרעהט אין זיינע עסקים און האָט אוודאי קיין צייט נישט! נאָר וואָס זאָל איך טאָן ס'איז דאָך א מצוה מקיים צו זיין צוואת המת. ער, עליו השלום, האָט עס פון מיר פערלאנגט און פארדינט טאקי מיטרעכט מען זאָל ממלא זיין דיא בקשה זיינע, אזוי וויא איהר וועט צום סוף אליין ארויסזעהען. זייט־זשע מיר הונדערט מאָל מוחל רבותי!

— נישקשה. נישקשה! האָבען דיא אלע נגידים זיך אָנגערופען. אדרבה, רבי, דיא מעשה געפעהלט אונז זעהר. מיר וואָלטען נישט מיעד געוואָרען זיא צו הערען ביז אין סוף אריין האטש א טאָג מיט א נאכט, אזוי שיין געפעהלט זיא אונז. דער ביי האָט יצחק אברהם עס טאקי ביי אונז אלע פארדינט, מיר זאָלען פון זיי־נעט וועגען אוועקלייגען א ביסעל צייט און הערען זיין בעשרייבונג. מסתמא וועט דאָך עס צו עפּעס פיהרען. דער סוף מוז אוודאי זיין וואונדער שיין און מיר וועלען קיין חרטה נישט האָבען, וואָס מיר האָבען אזוינס געהערט.

פלוצלים האָט זיך געעפענט דיא טיהר, דיא רביצען האָט אריינגעשטעקט

דעם קאָפּ מיט א פרעג: אויב אימיצער קען איצט צום רב אריינגעהן, עפּעס זעהר מיט א געגייטיגער זאך, און אז זיא האָט בעקומען איין ענטפער: יאָ! האָט זיא טאקי אריינגעפיהרט אין שטיבעל עפּעס א יודענע א בילד שעהנע, א שארצהענעוודיגע. מיט א פּאָאר אויגען וויא דיא קארשען, נאָך אין דיא מיטע־לע יאָהרען. דיא נגידים האָבען פון דער זייט דערלאנגט א געשמאקען קוק מיט אפּעטיט און געגעסען מיט דיא אויגען די אומבעקאנטע, שעהנע אידינע, וואָס א״ז אקעגען א פּאָר מינוט געבליעבען שטעהן מבולבל אין דערמיט שטיבעל און דיא פּארב איז איהר געשטאנען אין פנים. דערנאָךאַ יז זיא מיט א פארגייג צוגעגאנגען צום רב און געזאָגט אויף א ביסעל א ציטערדיגען קול, אז זיא האָט צו איהם עפּעס א זאך, זיא קען אָבער מיט איהם דערפון גיט ריידע! נאָר אונטער פיער אויגען. דער רב האָט זעהר שעהן איבערגעבעטען דעם עולם און איז מיט דער יודענע אוועקגעגאנגען אין איין אנדער חדר אריין.

— א ר' מענדעלע! וואָס מאכט איהר גומס? האָט דיא רביצען צו מיר זיך געווענדעט נאכדעם אז דער רב איז ארויסגעגאנגען. שוין א לאנגע צייט, רב מענדעלי, זיינט איהר היא ביי אונז נישט געוועזן האָט איהר עפּעס געבראכט נייס? דיא מאנסביל מיינען, אז נאָר פון זייערט וועגען בעדארף מען דרוקען ספרים, !אלסדינג פון זייערט וועגען, ווייבער האָבען גאָר קיין נשמה ניט, זיי זיי־נען גאָר קיין מענשען ניט און בעדארפען קיין זאך נישט האָבען, גענוג פון זייערט וועגען אי דאָס וואָס זיי לעבען, וואָס זיי טראָגען, וואָס זיי האָבען קינדער, האָדע־ווען זיי, קאָכען ווארמעס, היטען אָפּ דא מאנען און ווערען פארשווארצט.

—געלויבט איז גאָט, וואָס מען זעהט זיך געזונד! האָב איך געענטפערט. נישקשה רביצען, איך האָב אין אייך ניט פערגעסען. איך האָב אייך געבראכט א „תחינת ארץ ישראל" גאָר א שפּאָגעל נייע. זעהט איהר, רביצען קרוין, איהר בעשולדיגט אומזיסט דיא מאנספארשוינען, מען האָט אייך חלעבען אויך אין זינען. קוקט, זייט מוחל, און בעטראכט דיא תחינות וואָס מען מאכט פאר אייך אָן. וואָס ווילט איהר האָבען? מיר דאכט זיך, מען האָט שוין גענוג, איבערגע־נוג אייך, ווייבער אָנגעמאכט.... נישט דאָס בין איך אויסען.

— איי־אי רביצען! האָט איינער פון דיא גבירים מיט א שמייכעלע זיך אָנגערופען. איהר ווילט חלעבען מאכען א מרידה אונטער דיא ווייבער! הערענ־דיג אייך וועלען דאך אונזערע ווייבער פאררייסען דיא נעז, אָנהויבען פאָדערן עפּעס גאָר נייע זאכען און אונז חלילה נאָך וועלען גט'ען! נאָר איך פרעג אייך, רביצען, אז ס'איז שוין יאָ געקומען צו רייד, זאָגט זשע, זאָלט איהר מיר געזונד

זיין, פאר וואָס זשע האָט פּאָרט שלמה המלך אָנגעשריבען, אז אפילו אונטער טויזענד ווייבער האָט ער נישט געפונען אי איינע א רעכטע ?

—טאקי דריבער האָט ער נישט געפונען, איז דיא רביצען ארויס מיט א תירוץ, ווייל ער האָט געהאַט מחילה טויזענד ווייבער, מאנסביל, וואָס זוכען צו האָבען א סך ווייבער קענען טאקי איינע א רעכטע אויך נישט האָבען, זאָגט מיר, איהר וואָלט אויף זייער שטעלע בעסער געווען, מאנסביל ?.....

—נאָר פאר וואָס אָבער, האָט נאָך איינער זיך אָנגערופען, שטעהט אין אונזערע ספרים. אז דיא גאנצע חכמה פון איין אשה בעשטעהט אין גאנצען נאָר אין דעם שפינדעל ?

—ס'איז דעריבער, האָט דיא רביצען געענטפערט, ווייל דאָס האָט אָנגעשריבען א מאנסביל. אוודאי זענט איהר חכמים, אז איהר געוועלטיגט און האלט די ווייבער נעבעך אין אייערע הענד. דער שטארקער בלייבט תמיד דער קלוגער, דער גערעכטער, וויא זאָגט מען עפּעס: דער מלאך־המות שעכט אין בלייבט גערעכט. נאָר ווערטליך אין דער זייט. איך פרעג אייך נישט מעהר, וויא קענט איהר אונז אָפּ'פּסק'ענען אזוינס, וואָס מיר ווייסען און מיר זעהען מיט אונזערע אויגען אז ס'איז נישט אזוי ! ווייניג ווייבער נביאות אי חכמות זיינען ביי אונז אידען געווען א מאָהל אין דיא אלטע צייטען און ווייניג ווייבער חכמות, בריות זיינען דאָ ביי אונז אויך היינטיגע צייטען, וואָס שטעהען א סך העכער וויא אנדערע מאנסביל? מיר דאכט זיך, אז טאקי דאָ ביי אונז אין דער שטאָדט קען מען אויפצעהלען פיעל ווייבער, וואָס נאָר זייער בריה'שקייט און חכמה אליין האָבען דיא מאַאלסדינג, זייער כבוד אי זייער עשירות. ווען נישט דיא ווייבער וואָלט פון זיי גאָר ניט געוואָרען. פון דעסטוועגען זאָל אויסקומען אמאָל עפּעס ביי א שטאָרט זאך אָדער ביי עפּעס איין אנדערען וויכטיגען ענין, ווייסט מען נישט מעהר וויא דיא דאָזיגע בעלי־הבתים, וואָס טויגען נישט מחילה א קאַטץ א נעק צוביידען, דיא ווייבער זיינען פאררעכענט וויא גאָר נישט. אלץ בעלי־הבתים, בעלי־הבתים, אפילו אין מרחץ אריין מחילה רופט מען אויך נאָר בעלי־הביתים. בעלי-הבתים אין באָד אריין....

— עפּעס זענט איהר מיר היינט רעביצען זעהר שטארק אויפגעבראכט, האָט דער נגיד ווייטער זיך אָנגערופען. עפּעס רעדט איהר מיט פאַרדראָס, ס'איז אייך עפּעס נישט גוט אויפן הארצען און איהר לאָזט אויס אייער כעס צו דיא מאנסביל נעביך !

— גלויבט מיר, האָט דיא רעביצען געזאָגט און אין דיא אויגען האָבען איהר

זיך געשטעלט טרעהרען, גלויבט מיר, וויפיל איך האב גערעדט איז נאך קיין מעשר מן המעשר נישט וויפיל איך האב נאך בעדארפט ריידען, אזוי פארביטערט איז מיר דאס הארץ. דיא בידנע יודענע נעביך, וואס איהר האט זיא דא ערשט ניט לאנג געזעהען, זיא האט ביי מיר היינט א שטיק געזונט צוגענומען און מיר געוויעזען מיט איהר גרויסאומגליק, וועלכעס עס האט זיא געטראפען, וואס מאנסביל זיינען, וואס זיי זיינען אין שטאנד צו טאהן, און וויא פינסטער און ביטער אונזער ווייבערשע לאגע איז נעביך. אז אך און וועה איז אונז, וואס מיר זיינען אויף דער וועלט גאר געבוירען געווארען! האט דיא רביצין טיף פונם הארץ א זיפץ געטאן און מיט א טיכעל זיך געווישט דיא אויגען.

— נאט רביצען! האב איך געזאגט און איהר געגעבען דיא תחינה וועלכע איך האב ארויסדערטאפט פונם פעקיל, איך ווייס, אז דיא תחינה איז פאר אייך גוט, פאר אייך איז טאקי חלעבין גוט דיא תחינה....

— אמת טאקי רב מענדעלי! האט דיא רביצען זיך אנגערופען. פאר אונז בידנע ווייבער נעביך איז טאקי גוט נאר תחינות איין איינציגע רפואה צו הערצער פול מיט מכות מיט וואונדען; איין איינציג מיטעל אויס צו וויינען זיך חאטש א מאל און אויסצוגיסען דאס שווער ביטער געמיטה אין הייסע ווארעמע קוואלען טרעהרען.... ס'איז נאר א וועהטיג, א צוזעטצעניש וויא דיא מאנסביל, וואס פערשטעהן נישט און ווילען גאר נישט פארשטעהן אונזער הארץ, לאכען, שפאטען פון דיא ווייבערשע תחינות און פארגינען אונז נישט אויף דיא דאזיגע איינציגע רפואה. זיי זאלען זיטצען אמאל אין דער ווייבערשער שול א שבת אדער א יום טוב און צוזעהען דארט א סך בידנע אומגליקליכע ווייבער, וואס האבען זיך קוים ארויסגעריסען פון דער היים: דיא מיט א פינסטערער דאליע פון איהר מאן, יענע א וויסטע עגונה. איינע מיט א שווער טראגען, דיא אנדערע מיט א פארביטערט געמיטה פון איהר א זייגענדיגס, קראנק קינד, וואס לאזט זיא דורך דיא נעכט נישט שלאפען און פארמוטשעט זיא נעביך, דיא מיט געשוואלענע, אפגעבריהטע הענד פונם שטעהען ביים אויוון און דיא מיט א פארזארגט, אויסגעבלייכט פנים פון דער שווערער פאנטשטשענע, פון שטענדיגען געהן אין יאך, וויא דיא דאזיגע אלע פאראומערטע דערשלאגענע נעביך שטעהן ארום דער זאגערען דארט, יאמערען, קלאגען מיט אויפגעהויבענע אויגען צום בארמהארציגען, געטרייען פאטער אין הימעל, בעוואשען זיך מיט טרעהרען און וויינען פון זיך ארויס דיא נשמה, ווען זיי, דיא מאנסביל, זאלען עס בעטראכטען און צוזעהען מיט זייערע אייגענע אויגען, וואלט חלעבין זיי זיך נישט געעפענט דאס מויל

צושפעטען פון דיא וויבערשע תחינות.... א דאנק אייך רב מענדעלי! וואס איהר האט אן מיר נישט פארגעסען. איך וועל אייך באלד ארײנשיקען פאר דער תחינה. אזוי האט דיא רביצען א זאג געטאן צום סוף, זיך אויסגעווישט דיא אויגען און שטילערהייט ארויסגעגאנגען.

אלע מענשען אין דעם שטיבעל זיינען א היבשע צייט געבליבען שטיל וויא דאס לשון האט זיי אבגענומען. דיא רביצען מיט איהרע רייד האט אויף זיי אנגעווארפען א מרה־שחורה, איך בין מיר געזעסען אומעטיג אין א ווינקעל און צוקייעט דער רביצענס איטליכעס ווארט. איהרע ווערטער זיינען געווען אנגעזאפט וויא א שוואם מיט שארפע, ביטערע געפיהלען און מיך געשטאכען, געצופט אי אנגעחאפט ביים הארץ וואס מעהר איך האב זיי צוקייעט. מיר איז דענסמאל געווען צו־מוטה עפיס גלייך וויא מען וואלט פאר מיינע אויגען געפאלמעסט א לעבעדיגען מענשען, ארויסגענומען דאס ווארמע, נאך צאפלענדיגע הארץ, עס געעפענט, געשניטען ארײנצוקוקען און זעהן אלסדינג, וואס דארט אינווענדיג געהט פיר. פאר מיינע אויגען האבען גערונען בלוט, גאל, טרעהרען מיט אייטער און אין דיא אויערען האט מיר זיך געהערט א זיפצען מיט א קרעכצען. צווישען א סך משונה טרויערדיגע געשטאלטען האט מיר זיך אלץ געדרעהט אין קאפ דיא בילדשיינע יודענע. וואס דיא רביצען האט זיא אזוי בעדויערט, זיא איז מיר פירגעקומען וויא זיא וויינט, ברעכט דיא הענד און בלוט גיסט זיך איהר פון דיא אויגען וויא דיא קארשען. וואס איז דאס פאר א יודענע? וואס איז איהר נעביך אזוינס? ווער האט אזעלכע געקענט בעליידיגען? און אין וואס בעשטעהט איהר אומגליק? דיא דאזיגע אלע זאכען האב איך אלץ געטראכט ביי מיר אין דיא געדאנקען שטארק פארטיעפט, אזוי האב איך אוועקגעטראכט גאנץ היבש ביז איך האב פלוצים מיך אויפגעוואכט וויא פון א שלאף און א קוק געטאן אויף דעם עולם.

— וואס זיפצט איהר אזוי ר' חנא? האט איין נגיד דעם אנדערען געפרעגט.

— איך זיפץ ר' בעריש, האט ר' חנא געענטפערט, אויף דער אבדה, וואס מיר האבען פארלארען. יצחק אברהם איז געווען זעהר א נוטצליכער מענש, מיר האבען אלע אין איהם געהאט א פריינד, א טהוער און א בעל סוד. ער איז אונז צו פריה אפגעשטארבען. ער האט בעדארפט חאטש נאך עטליכע יאהר לעבען. א שאד חלעבין! מיר מעגען אלע טאקי זיפצען אויף אזא גרויסער אבדה. קיינעם איז יצחק אברהם אזוי נישט אפגעשטארבען וויא דער שטאדט, אונז אלע מיין אך!

— טאקי גאנץ אמת ר' חנא, האבען אלע געענטפערט און זיך שטארק פארטראכט.

איהר ר' פייבוש געהערט דאך טאקי צו־ווייסען ווען דיא קבורה וועט זיין, האט איינער א פרעג געטאן. איהר זענט דאך, ר' פייבוש א טהוער אין דער חברא קדישא.

דיא קבורא, ר' אבא, וועט ערשט זיין מארגען. איינמאל איז היינט שווער געווען זיך אויסצודרעהן, עס איז געווען איין עיכוב מחמת כמה זאכען, און צוויי־טענס טאקי האט חברה זיך נאך נישט אויסגעגלייכט.

— איך האב נאך היינט א חתונה, האט זיך אנגערופען איין דין. איך בין מיט מסדר קידושין.

— און מיר חלשט גאר דאס הארץ, האט געזאגט דער אנדערער דין. פון אלע זאכען וואלט איך געגומען עפעס אין מויל. מיר איז שוין טאקי צייט צו עסען, איך האב נאך היינט חוץ א גלעזעל ציקאריע נישט טועם טעם געווען.

— מיינע מערידין טהוען מיר אן גאר צרות! איז אריין אין דער מיט נאך א דין. זאגט מיר, איך בעט אייך, וואס טהוט איהר עפעס צו אייערע מערידין? מעהרנציטמעס, זאגט מען, זאל דערצו גוט זיין. ווייס איך? איך האב אלץ ביז אהער געהאלטען פון געקאכטע פלומען מיט צענעס.

— צו מערידין איז דיא בעסטע רפואה, האבען ביידע פריהערדיגע זיך גלייך ארויסגערעדט, זיך גאר נישט ווישענדיג מאכען און גארנישט טאן. מיר האבען עס בקבלה פון אונזערע טאטעס...

איך בין געזעסען וויא אויף שפילקעס און געציילט דיא מינוטען דער רב זאל אריינקומען, איך זאל שוין זוכה זיין צו הערען דעם סוף פון דער גאנצער מעשה און צו וואס בין איך דא אזוי נייטיג געווען. ס'איז מיר צו גרוים געווען איטליכע רגע און איך בין מיד געווארען ווארטענדיג. פלוצים איז אריין דער רב עפים וויא שטארק צוטראגען מיט א געקנייטשטען שטערען, וואס דאס האט זעהר גוט בעוויעזען, אז אינווענינג אין קאפ זיינען דא פיעל מחשבות און ס'איז עפים נישט גלאטיק. ער האט עטליכע מאהל א פיהר געטאן דיא האנד איבער דעם פנים און דערבייא אויסגעצויגען דיא האר פונם בארד. דער נאך האט ער זיך געווענדעט צום עולם בזה הלשון:

— זייט מיר הונדערט מאל מוחל רבותי, וואס איך האב אייך דא געלאזט אזוי לאנג ווארטען. איך בין געווען טרוד מיט דער דאזיגער יודענע נעביך, אצינד בין איך זעהר צוטראגען, עס טהוט מיר, לא עליכם, אביסיל וועה דער קאפ. דער־

ביי איז שויז טאקי אביסיל שפעטליך, דעריבער וואָלט איך געזאָגט, לאָז דאָך לייענען פאר היינט גענוג זיין. אם ירצא השם מאָרגען פריה, בעט איך אייך, זאָלט איהר מוחל זיין קומען, וועלען מיר בלי נדר דערלייענען ביז אין דעם סוף אריין. נאָר איך בעט אייך צו קומען, אויב אייער גוטער ווילען וועט זיין, פריה, טאקי גאנץ פריה, באלד נאָך דעם דאווענען.

דער עולם איז זיך צוגאנגען. אז איך בין צוריקגעקומען צום בית המדרש האָב איך געטראָפען מיין הונגעריג פערדיל נעביך וויא ער שנועהט מיט אויפגע־שטעלטע אויערען און קוקט איןביידעל אריין. נוא חכם מיינער, האָב איך גע־זאָגט און איהם א נעהם געטאָן פריינדליך ביי דער טשאָפּרינע, קום עסען סיטשקע! לעת עתה, חכם מיינער, ביסט דוא ניט קראנק צו עסען סיטשקע. מאָר־גען אם ירצה השם אז דיא חכמה דיינע וועט איינגעהן, דענסמאָל זעהסט דוא, האָסט דוא ביי מיר א גאנץ מעסטיל האָבער.

א.

קוים וואָס איך האָב דערלעבט מאָרגען פריה אָפּצודאווענען האָב איך עפּעס איבערגעהאפּט אין דער גיך, איבערגעלאָזען ווייטער אויף דעם שמש מיין ביידיל מיט דעם פערדיל און מיך געיאָגט געשווינד צום רב, וואָס אהינצו איז באלד טאקי אָנגעקומען דער איבעריגער נעכטיגער עולם, חוץ איין ר׳ פייבוש אליין האָט געפעהלט צום מספר. אלע האָבען פשוט געברענט הערען דעם סוף פון דער מעשה און זיך געריכט אויף עפּעס נייעס. דער רב האָט זיך אנידערגעזעצט, גע־נומען אין האנט דיא פּאַפּירען און נאָכדעם וויא ער האָט זיך אביסיל אויסגעהוסט האָט ער געזאגט:

—מיר זענין נעכטען, דאכט זיך געבליבען דער בייא: „איך, שלימזל, בין איבערגעבליעבען איז צוויאטשיץ וויא אויפן וואסער“. יאָ טאקי דאָ, דאָ! אצינד רבותי, הערט זייט מוחל ווייטער און זייט מיך נישט מפסיק. אָט וואָס ער שרייבט ווייטער:

ראש השנה האָב איך אין צוויאטשיץ געגעסען ביי א יודען, וואָס איז שווער אקוראט צו בעשטימען וואָס פאר א מענש ער איז געוועזן: עפּעס נישט קיין חסיד, נישט פון היינטיגער וועלט, עפּעס אי אהין אי אהער און דאכט זיך ווידער טאקי נישט אהין און נישטאהער; נישט געקליידעט אלטפּעטעריש, נישט היינטיגע מאָדיש, נישט, ווי מען זאָגט, פלייש׳ג, נישט מילכיג. עפּעס גאָר האלבגעבראָטען,

גלאט פאר זיך עפעס א מין יוד. איך האב דערנאך אין דער וועלט בעגעגענט א סך אזעלכע מיני יודען, נאר איך בין קיינמאל אויף זיי קיין מבין נישט געווען און נישט געקענט רעכט פארשטעהן וואס פאר א מענשען זיי זיינען.... אז איך בין דא געבליבען עלענד, זיך ארומגעבלאנקעט וויא א שעפעלע איינער אליין, נישט געהאט מיט וואס א טאג איבערצוקומען, האב איך מיך מישב געווען און בין געגאנגען צו דעם דאזיגען יודען און האב איהם דערצעהלט מיין אומגליק, די גרויסע צרה וואס מיך האט געטראפען. דער דאזיגער יוד איז געווען בטבע נישט קיין שלעכטער, א שותק, א רענדיל א ווארט, ער האט מיך שווייגענדיג אויסגעהערט און אלץ געגלעט דיא וואנטשעס, דערנאך האט ער פארטראכטערהייט א מאך געטאן, איך זאל בלייבען ביי איהם אין שטוב און געהייסען מען זאל מיר געבען עפעס עסען. בייא דער נאכט ארום זייגער צעהן, עלף, אז אויף דער גאס האט מען שוין נישט געזעהן קיין משוגענעם הונד און אין דרויסען איז געווען אזוי פינסטער האטש איין אויג ארויסצונעהמען איז ער מיט מיר געגאנגען העט העט אין עק שטאדט, ערגיץ אין א פארווארפען געסעל. אין דעם דאזיגען געסעל, איז געווען רוהיג, שטיל וויא אויף א בית־עולם, עס האט נאר זיך געהערט דארט א רוישען פון ביימער, וואס דער ווינד האט מיט זיי געטרעשטשעט וויא אויך א גע־שושקערייא פון עטליכע איבערגעבליבענע דארע בלעטליך ערגיץ דארט אויף א ביימעל און א קול פון א דריבנע־אסענדיג רעגענדעל, וואס האט צו־ווילען גע־קראפעט אויף אראפגעפאלענע בלעטער אי אויף פארטריקענטע גראז פון אלערליי מיני גארטענווארג. איז דער ווינד אויף א רגע אנשוויגען געווארען האט פון דער־ווייטענס זיך געלאזט הערען א געקלאפערייא ערגיץ פון א מיהל און א ליארעם, א גערויש פון א ביסטרע פלייצענדיג וואסער. קוים האט דער ווינד ווידער אויף דאס נייע אנגעהויבען,האבען מיט איהם, ביים אנהויב, פון דער שטאדט זיך פאר־טראגען מטושטשע, פארמישטע מיני קולות: א קרעה פון א האהן, א מריקען פון א קיה, א סקריפ פון אהינ־און־אהער זיך שליידערענדיגען טויער, א גערידער, א געטימעל פון א בעל־העגלישער פארענדיגער יאזדע און א בילען, א האווקען פון א בעל־הבתישען הונד. א פנים אז אין יענעם געסיל זיינען נישט געזעסען קיין יודען, זיסט וואלט דאך דארט נישט געווען קיין גערטנער מיט ביימער, אויף דער ערד וואלט דאך נישט געווען צוזייעט, צו שפרייעט קיין בלעטער און מיין יוד וואלט דאך געמוזט טאפען דעם וועג ער זאל חלילה אין דערמיט גאס נישט ארויף אויף א קיה, אדער נישט אנגעשלאגען זיך אין צובראכענע טרעפליך פאר איטלי־כער טיהר. מיין יוד איז מיט מיר אלץ געגאנגען געגאנגען, נישט צורוידען אפילו

איין וואָרט ביז צום סוף זיינען מיר צוגעקומען צו א הייפעל און אריינגעגאנגען דאָרט אין א נידעריגם, נישט קיין גרויסעס הייזעל. אין א קליין פאָר חוּר האָט געצאַנקט א לעכט, דאָרט האָט מיין יוד אויסגעטאָן זיין אויבערקלייד און איז אריינגעגאנגען אין צווייטען חדר, מיר אָבער האָט ער געהייסען ווארטען דאָ אין דעם פאָר חדר. מיר איז גראָד אויסגעקומען דאָרט שטעהן הינטער דער צוגעמאכ־טער טהיר האָב איך געהערט אָט אזא מין שמיעס:

— גוטען אבענד הערר גוטמאנן!

— ווילקאָממען הערר יאקאָבזאָהן! אָ, וואָס פאר א גאסט! שאָן זייט דריי וואָכען ווארען זיא ניכט ביי מיר. וואָס זאָל עס דייטען הערר יאקאָבזאָהן?

— ליעבער הערר גוטמאנן וויא האָב איך געקאָנט? זיא וויסען דאָך, היינט איז דיא הייליגע פייערטעגע יום טובים און דיא היעזיגע יודען זיינען אצונד נאָך מעהר פאנאטיש וויא איין אנדערש מאָל, זיא קענען דאָך מיין לאגע וויא אָבהענ־גיג איך בין פון דיעזע לייט. זיי זאָלען מיך א שטייגער דערזעהן געהן צו איהנען...

— זיא האָבען פאָללקאָמען רעכט הערר יאקאָבזאָהן. אויב אזוי האָבען זיא רעכט. יא זיא זינד אָבהענגיג, זיא האָבען פאמיליע.

— האָט איהר שוין געענדיגט אייער ווערק, הערר גוטמאנן?

— אָ, יא, דאָס בוך איזט מערקווירדיג געלונגען. זעהר א ניטצליכער ספר! שאדע נור, דאָס ביי אונז זעהר ווענינ מענשען זינד, וועלכע העברייאיש לעזען.

— זאָגען זיא בעסער הערר גוטמאנן, דאָס איהר קיין בעלוינונג פאר אייער ארבייט האָט און זיא מיסען אָפטמאָל נעביך דארבען און דערצו נאָך אומפערדינט ליידען פערראכטונג און רדיפות.

— גלויבען זיא מיר, הערר יאקאָבזאָהן. דער שרייבער, דער דיכטער, ברויכט אייגענטליך קיינען אנדערן לאָהן אויסער פערשטאנדען צו ווערדען. פערראכטונג, רדיפות, מאנגעל, דיזע שפאָרנען נור זיין גייסט צור ארבייט אן. ערסט דענמאָל גלוסט זיך ארבייטען און פערדינטע פערראכטונג אומכבוד, איזט עבען זאָ דעם מענשען אנגענעהם ליעב, וויא פערדיענטע אכטונג, פיר דיא וואהרהייט, דעם אמת, צוליידען איזט אייגענטליך קיין ליידען. ליידען הייסט חנפה'נען, צוויאט־שען, זיך זעלבסט פערלייקנען, זיין געוויסען, זיין הערץ, זיין שכל פערקויפען, זיא מיינען, איין חונף, איין פאלשער מענש צו זיין איזט איינע גרינגע, לייכטע ארבייט? חלילה! עס איזט אָבער עבען זאָ שווער וויא איין גנב צו זיין. דער חנף, דער צבואק. דער פאלשער מוז אימער זאָ פירכטען, אימער זאָ אויף דער הוט זיין, זיך שטענדיג זאָ היטען וויא דער גנב. גלויבען זיא דען, דאָס אלע מיינע פערפאָלגער, וועלכע מיך רודף'ן רעליגיעז, אמת פרום און גליקליך זינד? אָ, ניין,

ניין! איין געוויסען טהייל פון זיי רודף'ן, פערפאָלגען מיך בלאָס אויס נייד, אויס קנאה. גאַנץ פשוט. זיי פיהלען זיך פאר ליידיגע, אונוויסענדע, אונניטצליכע מענשען, זיי שטעכט פאר וואָס איז דאָ איין פערשטענדיגער מענש, וועלכער אויף זיי א מבין איזט און נעהמט זיי דורך און דורך מיט אָפענע אויגען. זיי שייען זיך פאר אָפענע אויגען זאָ וויא פלעדער מייזע פאר דיא שטראהלען פון דער ליכטיגער זון.

— ווירקליך, הערר גוטמאנן, מיט זאָלכע אייגענשאפטען און זאָלכע גוטע מחשבות זינד זיא באמת טאקי בענײדענסווערטה. מען דארף זיא טאקי מקנא זיין. ווייסען זיא, וואָס אייגענטליך בין איך יעצט צו איהנען געקאָמען? איהר גלוסט זיך ארבייטען אונפערדינטע פעראכטונג, אומכבוד, איזט עבען זאָ דעם קען א מאָהל גאנג. אציגד האָב איך אזעלכען בעקאָמען און האָב איהם גע־בראכט. עס שיינט, ער איז איין עהרליך יונגעל, האָטשע אביסעל א לעקיש, ניט געשליפען.

איך האָב דעם דאָזיגען שמועס כמעט אין גאנצען פערשטאנען, דאָס הייסט נישט דעם געדאנק, דעם פשט דערפון, דאָס איז געוועזן נישט פאר מיין מוח, איך האָב נאָר פערשטאנען ווערטער. א טהייל ווערטער זיינען געוועזן פון אונזער לשון יודיש־דייטש, און אויפ'ן ביסעל דייטשע ווערטער האָב איך שוין געקענט וויא ס'איז מיך אָנשטויסען, מחמת ארומפאָהרענדיג מיט דעם חזן האָב איך אלערליי סאָרטען מענשען געהערט ריידען. דער חזן אליין פלעגט אויך ליעב האָבען ארייגצוּוואַרפען א מאָהל אין זיין שמיעס עפעס א דייטש וואָרט ווען עס האָט איהם געפאסט. א מאָהל פלעגט איהם נאָך גאָר אויסקומען צוזאָגען, אז ער זינגט נאָך גאָטען און קאָרכיש דאווגען קען ער אויך... דיא תלמוד תורה האָט מיר אויך געגעבען א ביסעל דייטש פון דיא טייטשווערטער אין חומש, וויא א שטייגער: „ועלטה" און א נעפיל. „וסעדו לבכם" און לעהע:ט אונטער אייער הארץ. „ירכי" מיין דיך. „מחשף" ענטפלעקט. „באחו" אויפ'ן געמיזעכץ. „בין המשפתים" צווישען דיא געמארקען. „ותהללה" און דוא האָסט זיא פאר־שוועכט. „קממיות" האָפערליך. וכדומה נאָך אזעלכע טייטשען. אין דער ייעלניק קלייט האָב איך אויך געחאפט עטליכע דייטשע ווערטער פון דיא עלטערע משרתים, וואָס פלעגען א מאָהל אין א שמועס מיט א קונה זיך צולאָזען אויף דייטש: „מיין הארר, קוקען זיי אָן דיא וואארע! איך האָב בנאמנות ניכט טהייער געביטען. שוין וועלוועלער פון בארשטש זאָג איך איהנען. זיי וועלען, מיין

הארר, קיין חרטה ניכט האָבען". נאָר חוץ דעם גאָר פאַרשטעהען אַלע אידען דייטש. ס'איז דאָך פאַרט זייער מוטערשפּראַכע....

דיא טיהר האָט פּלוצלים זיך אויפגעעפענט און מען האָט מיך אריינגערופען אין דעם צווייטען חדר. מיין איד איז דאָרט געזעסען אָהן דעם היטעל. דער דייטש האָט מיך אָנגענומען ביי דער האנד און געזאָגט צו מיר גאָר פריינדליך:

—נוא ליעבער, יונגער מענש! דוא ווילסט ביי מיר אין הויז זיך שטעלען? ביי מיר ועסט דוא נישט האָבען קיין שווערע מלאכות. דוא וועסט בעדארפען טאָהן געוועהנליכע זאכען און געהן א מאָהל א גאנג.

איך האב אויסגעטאלאפּעטשעט א פּאָאר אויגען און עפּעס אזוי תמעוואטע געקוקט אז דער דייטש האָט ניט געקענט זיך איינהאלטען, א שמייכעל צו טאָהן. ער איז מיר אָבער באַלד זעהר געפעהלען. זיין פּנים האָט אויסגעזעהן עפּעס אזוי גוט און ער האָט מיט מיר עפּעס אזוי פריינדליך גע־רעדט, נישט וויא אלע אנדערע, וויא דער שניידער, דער חזן א שטייגר און וויא דיא מאמע מיינע אפילו, און געקוקט אויף מיר מיט אזא רוהיגער גוטער מינע, אז עס האָט מיך צו איהם עפּעס געצויגען. איך האָב אויפגעהויבען דיא האנד צו מיין שמייסען מיטצעל (ווארום איך בין שטענדיג געגאנגען אין מיין שמיישען מיטצעל, סיי ווינטער סיי זומער אין דיא גרויסע היטצען, בשעת אפילו איך בין געגאנגען באָרפיס) האָב עס א קאפּ אונטערגעהויבען און גע־האלטען איבער דעם קאָפּ, דערנאָך האָב איך עס א ריק געטאָהן אויף א זייט, אויף דער אנדערער זייט קאָפּ, א ביסעל א בייג געגעבען צום פּנים, א שלעפּ גע־טאָהן פון הינטען, אהין אהער, א קאפּעטשקע העכער, און מיט דער אנדערער האנד א טאפּ געגעבען די פּאות, א קראַטץ די פּאטילניצע. איך האָב פּשוט אליין ניט געוואוסט וואס צו טאָהן מיט דעם קאָפּ און מיט דעם מיטצעל, ביז לסוף האָב איך מיר געמאכט א הארץ און האָב עס אויף גאָטס בעראָטה ראפּטאָם או אָפּגע־כאפּט פונ'ם קאָפּ. איך האָב בשעת מעשה געפיהלט וויא איבער מיין הוילען קאָפּ וועהט עפּעס א קיהל ווינטעלע, גלייך מען וואָלט מיך געשווירען, אלע רגע האָב איך געמוזט מיך ביי איהם אהאפּ טאָן. ס'איז מיר פירגעקומען עפּעס ווילד משונה!

— נוא, מיין ליעבעס קינד, האָט דער דייטש געזאָגט און מיר ארויפגע־לעגט זיין האנד אויף דעם אקסעל. דוא ביזט א גוטער בורש! וויא הייסט דוא?

איך בין געשטאנען פארדולט, אקוראט וויא א מאָהל פאר יענעם דייטש

אין דער תלמוד תורה, האָב געעפּענט א מויל, אויסגעשטעלט דיא אויגען און געקוקט לעקישעוואטע נאָר וויא איין אָנגעמאָהלטער גולם.

— וויא הייסט דוא ? האָט דער דייטש מיך נאָך א מאָהל א פרעג גע־טאָהן.

— איך ווייס ? !

— סטייטש. דוא ווייסט ניט וויא דוא הייסט ? ווער דען זשע ווייסט ?

— דיא מאמע, האָב איך געענטפערט, דיא מאמע מיינע פלעגט מיך רופען יצחק אברהמצע; דער תלמוד תורה מלמד — איטצע אברהמעלע ; דער שניידער ממזרוק איציק אברהמעל; דער שוסטער, בשעת ער פלעגט מיר צו ווינטשעווען ווען איך האָב געטראָגען די פּאַמיינעצע, האָט מיך גערופען איטציניא אברהמוניא און דער חזן — אברהמקע. היינט וויא זאָל איך וויסען וויא אזוי איך הייס ?

— גערעכט ! האָט דער דייטש געזאָגט מיט א שמייכעל, נאָר זיעבען נעמען וויא יתרו האָסט דוא פאָרט ניט. דוא האָסט נור איין צונויפגעפּאַרעטען נאָ־מען : יצחק־אברהם זעהר א שעהנער, נאָך דיא אָבות. איך וועל דיך טאקי אזוי רופען. דוא הייסט ביי מיר איזאק אבראהאם, אָדער אבראהאם. נוא, ווילסט דוא ביי מיר זיין אבראהאם ?

— איהר זאָלט מיר אָבער נישט הרג'ענען, שלאָגען. איך האָב שוין חלעבען קיין גאנץ ביינדעל נישט.

— ביי דעם דייטש האָבען טרעהרין זיך געשטעלט אין דיא אויגען. ער האָט מיך אָנגענומען ביי דער פּלייצע און אריינקוקענדיג מיר אין פּנים געמאכט אזוי : נעביך, נעביך ! עס ווייזט אויס ער האָט זעהר פיעל געליטען. אזוי יונג און האָט שוין נעביך קיין גאנץ ביינדעל נישט ! יא, יא, האָט ער זיך אָנגערופען דערנאָך צו מיין אידען, יא, ער איזט ווירקליך פּלומפּ, זעהר נאאיוו, תמעוואטע, אָבער איין גוטער בורשע.

מיין יוד האָט געשוויעגען און נאָר געגלעט דיא וואָנצעס.

—ניין ! האָט דער דייטש ווידער צו מיר געזאָגט. איך וועל דיך אויף מיין וואָרט, נישט אָנריהרען, דוא ביסט דאָך אזא מענש וויא איך, חוץ דעם ביסט נאָך איין עלענדער אויך. זיי רוהיג, איך וועל דיך נישט שלאָגען, נוא בלייבסט דוא ביי מיר ?

— יא ! האָב איך געענטפערט און בין געבליעבען ביים דייטש.

דער דייטש איז נעביך געוועזען זעהר אָרים, נאָר דיא אָרימקייט אָבער האָט ביי איהם אין הויז קיין שליטה נישט געהאַט ארויס צו ווייזען זיך מיט איהר

אומריינקייט, פוילקייט, אָפּגעלאָזענקייט און מיט אלע איהרע איבריגע מיאוסע סימני דאלות וויא געוועהנטליך ביי אלע אנדערע, און בפרט נאָך ביי אידישע אָרימע נישט קיין פארמעגליכע לייט. אין שטוב ביי איהם איז געוועזן ריין, אלסדינג אויף זיין אָרט. עס האָט געלויכטען געפינקעלט אין איטליכם ווינקעלע. דיא מאדאם, זיין ווייב, האָט אכטונג געגעבען אין איטליכער שפּאָרינגע, נישט געזעסען קיין רגע ליידיג: געקאָכט, געבאקען, געשמירט, גערייניגט, געארבייט, גענעהט, פאררוכט גרעט, און ביי דיא אלע דאָזיגע מלאכות, וואָס מאכען אין אנדערן בייז וויא א רוח, איז זיא שטענדיג געוועזן רוהיג שטיל, מיט א פרעהליך פּנים. צו אלסדינג האָט זיא געהאט צייט, וויא פארטראָגען זיא איז געוועזן איז איהר נאָך איבערגעבליעבען צייט צו האלטען א מאָהל א בוך צוליינען און וויסען וואָס טהוט זיך וואָס הערט זיך אויף דער וועלט. דער מאָן איז ביי איהר געוועזן געהויכט און געקרוינט, זיא האָט פון איהם אי פון זיין שרייבען געהאלטען עולם־ומלואה, נישט צוגעלאָזען צו איהם קיין שום עגמת־נפש, וואָס האָט איהם געקענט שטערען פון דער ארבייט און איז געוועזן מיט איהם באמת איין גוף, איין נשמה. זייער עלטסטע טאָכטער, א פיינע איין אידעלע, פלעגט צוהעלפען דער מוטער, פלעגט וואשען, פּרעסען, טאָן וואָס מען בעדארף און זעהר שעהן שטריקען. זיא האָט געהאט אויף איבערצוביטען נאָר איין קלייד, אָבער וויא שעהן און ריין איז עס תמיד געוועזן, נאָר שפּאָגעל ניי וויא ערדשט פון דער נאָדעל! אלע טאָג אין איין בעשטימטער צייט פלעגט זיא לעהרנען מיט איהרע צוויי קליינע שוועסטערלעך, וועלכע זיא האָט מדריך געוועזן, געגעבען א גוטע עדוקאציע, זיי תמיד געצוואָגען און געפיהרט ריין וויים אָנגעטאָהן. — דער עלטערער זון האָט געלעהרענט אין אוניווערסיטעט, וואָס פון דאָרט פלעגט ער אָפט שיקען צו דיא עלטערן הייסע ווארימע בריעף, אין וועלכע ער פלעגט זיי טרייסטען און בעטען, זיי זאָלען זיך ניט זאָרגען, אָפּעסען זיך דאָס האָרץ דערפון, וואָס זיי זיינען נישט ביכולת איהם צו העלפען מיט עפּעס געלד אויף זיינע הצטרכות. אמת טאקי, ער ליידט א ביסעל דחקות, אָבער ער האָפט, אז ער וועט וויא עס איז זיך אויסדרעהען און נישט שטארבען פון הונגער. נשקשה, פלעגט ער אויסלאָזען מיט א טרייסט, דאָס איהר האָט מיר געגעבען האָבען עס אנדערע רייכע טאטעס און מאמעס זייערע קינדער בשום אופן נישט געגעבען, איהר האָט מיר געגעבען א סך מעהר פון געלד — איהר האָט מיך געלעהרענט, אויסגעאיידעלט מיין האַרץ, אריינגעלייגט אין מיר גוטע געפיהלען: ליבשאפט צו מענשען, רחמנות צו בידנע אומגליקליכע לייט, און מיך געוויינט צו בענוגנען מיט ווייניג, איבערצוטראָגען

צרות אונטער א שלעכטע צייט מיט א פרעהליך געמיטה. אזעלכע מידות טובות, וואָס רייכע עלטערן קענען זיי מיט גאַר זייער געלד און דעם גאַנצען פארמעגען זייערע קינדער נישט געבען.... דעם זוהנס דאָזיגע בריעף פלעגען אלע אין שטוב זעהר אָפט לייענען הויך, זיך בשעת מעשה פרייען און צוגלייך זיך בעוואַ־שען מיט טרעהרען. הכלל דאָס איז געוועזען זעהר א טהייערע, זעלטענע פאמיליע. איך האָב דענסמאָל אָבער נאָך גאָר אזוי ווייט קיין שכל נישט געהאט דאָס אלס־דינג צו פארשטעהן אקוראט וויא איך האָב עס איצט דאָ בעשריעבען, איך האָב נישט מעהר וויא געפיהלט, אז גוטמאַן און זיין ווייב זיינען עפּעס גאָר אנדערע מיני מענשען, נישט א שטייגער וויא לייזער דער שניידער מיט לייזעריכען. וויא ר׳ עזריאל דער מלמד מיט זיין פלוניתטע און אויך נישט אפילו וויא דער רייכער צעלניקער מיט זיין דיקער, געזונטער צעלניקערין, דיא אשת חיל, וואָס האָט געהאט א פּיסק אויף שרויפען, געטראָגען א האלז פּערעל, א זיידען קלייד און אין גאַנצען איז זיא געווען פארשמירט, פארשלומפּערט. האָב מעהר נישט וויא גלאט געזעהן, אז דאָס איז נישט דאָס הויז, נישט, מישטעהענס געזאָגט, יענע יודישע אָפּגעלאָזענע, צוקראָכענע קינדערלעך, נאָר אין תוך אריין צו פאר־שטעהן דעם ווערטה זייערן, דאָס איז דענסמאָל נאָך נישט געווען פאר מיין מוח.

דער דייטש מיינער איז געזעסען טאָג וויא נאכט אין זיין בעזונדער חדר, ארום איהם האָבען זיך געוועלגערט ביכער אויף׳ן טיש און אונטערן דעם טיש און ער האָט אלץ געשריעבען. ער איז געווען אין דעם שרייבען זעהר פארטיעפט און מען האָט בעשיינפערליך געזעהן, אז ער האָט דערפון חיות. ער פלעגט דערביי א מאָהל ריידען צו זיך אליין, לאכען אָדער קריצען מיט דיא ציין גלייך וויא ער וואָלט מיט אימיצען עפּעס געהאט וואָס צו טאָהן. האָט מען איהם א מאָהל אין דערמיט מפסיק געווען מיט עפּעס א זאַך, האָט ער זיך א חאפּ געטאָהן פּלוצלים גלייך וויא ער וואָלט אראָפּגעפאלען פונם הימעל, געקוקט עפּעס צוטראָגען און געענטפערט בוידעם ניט געשטויגען, נישט געפלויגען. איך פלעג נישט איין מאָל מאכען מיט דיא אקסלען און אוועקגעהן, נישט צו וויסען וואָס ער האָט געזאָגט. שטיוועל האָב איך איהם פארשפּאָרט צו פּוצען, וואָרים ער איז זעהר זעלטען אויס־געגאנגען, דערפאר האָט ביי איהם דער חאלאט און דיא שטעק שיך שטארק מיאוס קריעה געריסען. מיין עיקר ארבייט איז געווען פאָלגען א גאנג. ער פלעגט מיך אָפּט שיקען אויף דער פּאָסט, אָפּצונעהמען און אויפצולייגען בריעף אָדער פּאַ־סילקעס. א מאָהל פלעגט ער מיך שיקען צו איינעם מיט א קוויטעל אָדער מיט

א בוך וכדומה נאָך אזעלכע גענג. דאכט זיך אין פלוג וואָס איז דאָס פאר אַן ארבייט ? זעהר א גרינגע זאך. נאָר אָבער ניין, ס'איז נאָך אזא ביטערע, מיאוסע שווערע ארבייט גאָר נישטאָ ! אז איך פלעג א מאָהל אָפּטראָגען איינעם א קוויטעל פלעגט ער פארדרעהען שטארק מיט דער נאָז, גלייך וויא ס'איז איהם פארגאַנגען א ריח פון שארפע ערשט אָנגעריבענעם חריין, און מיט א בייז פנים מיר הייסען קומען מאָרגען, מאָרגען האָט ער געזאָגט איבערמאָרגען, דאן האָב איך איהם אין דער היים נישט געטראָפען, און ביים קומען צו איהם שפּעטער נאָך א מאָהל פלעגט ער שוין אויף מיר א חיק טאָהן: וואָס וויל אָט־אָ־דאָס יונגעל פון מיר האָבען ? עפּעס איז דאָך פון איהם ניט פטור צו ווערען! איין אנדער פלעגט פשוט אָנזאָגען זיינע משרתים מען זאָל מיך ניט לאָזען אויף דער שוועל ; א דריטער פלעגט איבערלייענען דאָס קוויטעל, קווייטשען זיך און אוועקגעהן, מיר נישט צו זאָגען אפילו א וואָרט ; א פערטער פלעגט זיך אָנרופען : זאָג דעם הערר דיינעם אז איך בין נישטאָ אין דער היים ! פארשטעהסט דוא ?—בכלל מען פלעגט מיך טרייבען, אויסווייכען וויא איין עפּוש. אז מען האָט מיך נאָר דערזעהן פון דערווייטענס מיט א קוויטעל צו מיט א ביכעל פלעגט מען פאַרזסט דיא טיהר פארשליסען, אָדער אָנרייצען אויף מיר א הונד, א משרת... מען האָט געזעהן אז פיעל בעקומען פשוט דעם שלאָק, דער רוח נעהמט זיי צו פאר א ביכעל, עס מאָרדעוועט עפּעס מיט זיי דיא ביינער. פאר וואָס זיי האָבען דערפאר אזוי מורא ? דאָס האָב איך דענסטמאָל נישט געקענט פערשטיין. האָט איינער אונטער צעהן א מאָהל זיך שוין דערבארעמט און צוגענומען א ביכעל פלעגט ער עס באלד טאקי א שליידער געבען צו אלדע־שווארץ יאָהר ערגעץ אונטער א בעט, אָדער אונטער א באנק און מיר געבען א צעריסען קערביל אָהן א נומער... יענע צייט איז פאר מיר געווען זעהר א ביטערע. איך ווינש אלע מיינע שונאים זאָלען געפּריווט ווערען, געהן מיט ביכלאך צו אידישע נגידים, הערען דערביי זייערע שטעכווערטלאך, זעהען וויא עס ענדערט זיך זיי דאָס געשטאלט, וויא זיי בלאָזען זיך אָן, ווערען אש־להבה און אָנקוקען זייער פינסטער פרצוף־פנים !

מיין יודיל, אָדער הערר יאקאָבזאָהן, פלעגט אָפט קומען צום דייטש שפּעט ביי דער נאכט, זיטצען דאָרט א ביסעל און שמיעסען. און ווען איך בין נאָר נישט מיעד געווען פלעג איך א מאָהל זיך צו הערען אונטער דער טיהר צו זייער שמועס, גלאט אזוי אבי דיא צייט צו פערטרייבען. איינמאָל האָב איך געהערט וויא יאקאָבזאָהן האָט עפּעס דערצעהלט פון א דאָקטאָר שטיינהערץ און זיך אַלץ שטאַרק געחידושט. עס, האָט גוטמאן זיך אָנגערופען, וואָס חידושט איהר

זיך דאָ אזוי און ווערט נתפעל ? דער דאָקטאָר שטיינהערץ איז א קליין מענשעלע און דעריבער טאקי איז ער אזוי רייך און ביי אלע גאָר דיא נשמה. איז דען ביי אייך נייעס, אז מען ווערט א קליין מענשעלע איז מען דאָס לעבען און מען דער-גדייכט אלסדינג אויף דער וועלט ? — איך בין דערצאפּעלט געוואָרען הערענדיג דיא דאָזיגע ווערטער ! סטייטש, גוטמאן, מיין העדר גוטמאן זאָגט אויך, אז א קליין מענשעלע איז דיא נשמה און איז רייך ! . . . איך האָב פּאר גרויס וואונ־דער א שפּרונג געטאָהן, זיך אָנגעחאפּט ביין קאָפּ און בין געווען שטארק צו־טראָגען. גוטמאן אָבער האָט מיך גראד א רוף געגעבען, און אז ער האָט דערזעהן מיין נאריש פּנים דענסמאָל איז איהם אונמעגליך געווען זיך איינצוהאלטען נישט צו טאָן א שמייכעל. מיין אידעל האָט אָנקוקענדיג מיך געשאָקעלט מיט דעם קאָפּ און געמאכט : עהע ! ער איז נאָך טאקי אלץ תמעוואטע, דער אייגענער לעקיש וואָס פריהער ! . . . אין א קורצע צייט ארום האָב איך ווידער געהערט אונטער דער טהיר, ווי יאקאָבזאָהן האָט אין א שמיעס גערעדט פון איסר ווארגער, וויא רייך און גליקליך ער איז, אין שטאָדט דער גאנצער פיהרער. זיין חשיבות,זיין שטארקייט איז עפּעס גאָר שלא כדרך הטבע ! — ס'איז גאנץ פשוט, האָט דארויף גוטמאן געזאָגט : איסר ווארגער איז א קליין מענשעלע. און איז ביי דעם גביר דיא נשמה, דאָס אלסדינג איז דווקא כדרך הטבע, ס'איז גאנץ נאטירליך און מען האָט זיך דאָ גאָר ניט צו חידוש'ן. — יאָ, טאקי זעהר אמת גוט אויף דער וועלט איז טאקי נאָר א קליין מענשעלע ! האָט יאקאָבזאָהן געזאָגט מיט א זיפץ, זיך באלד טאקי געזעגענט און אוועקגעגאנגען.

9.

ברוך הבא קליין מענשעלע ! ווידער דאָס קליינע מענשעלע, נאָך א מאָל טאקי מיינע ערשטע פריהערדיגע געדאנקען ! דאָס קליינע מענשעלע איז מיר געווען זעהר איין אָנגעלעגטער גאסט, פונקט וויא געוואונשען אין דער רעכטער צייט ווען איך בין געווען זעהר צובראָכען, פאראומערט, דערשלאָגען פון דיא צרות, וואָס איך בין אויסגעשטאנען, און בין שטארק גערן געווען חאָטש א ביסעל זיך אויסצורוהען. א גאנצע נאכט, נאָך דעם פריהערדיגען שמועס, האָב איך שטארק אומרוהיג מיך געוואָרפען פון איין זייט אויף דער אנדערער און ביי מיר אלץ געטראכט אזוי : איסר ווארגער איז א קליין מענשעלע א נשמה, און א רייבער גליקליבער מענש. הייסט דאָך אפנים, אז מען איז א קליין מענשעלע

איז מען א רייכער, א גליקליכער! און א פנים טאקי, וויא ס'איז משמע, קענען מענשען ווערן קליינע מענשעלעך ווען זיי ווילען, און אז זיי ווער'ן קליינע מענשעליך ווערען זיי אי רייך אי גליקליך און דערגרייכען אלסדינג אויף דער וועלט, האב איך דאך טאקי א־פנים זעהר רעכט, וואס מיר האט תמיד זיך אלץ געגלוסט ווערען א קליין מענשעלע. יא, דאס אלץ איז זעהר רעכט, טאקי זעהר גוט! דיא שאלה איז אבער וויא אזוי ווערט מען א קליין מענשעלע? וויא קומט דיא קאמיץ איבערן וואסער? ווען אפילו איך זאל מיך בייגען, קרימען, איינהויקערן זיך אין צעהנטען וועל איך דאך פארט נישט ווערען אקליין מענשעלע. אפנים אז א קליין מענשעלע צו זיין איז א גרויסע קונץ טאקי א קונץ וואס א קונץ הייסט, נאך א סך א גרעסערע וויא צו מאכען מיט דער רייף און אלע אנדערע קאמעדיאנטסקע שטוקעס, דריגען מוז אוודאי שטעקען עפיס א גרויסע המצאה, ווארים זיסט, וואלטען דאך אלען געקענט זיין קליינע מענשעלעך, נשמהליך, רייכע און גליקליכע לייט!... אט דיא דאזיגע אלע גערדאנקען האב איך זעהר לאנג אלץ געטראכט, געטראכט אויף מיין געלעגער און אז איך בין לסוף איינגעשלאפען געווארען האט מיר זיך געחלום'ט וואונדער שיינע זאכען: וויא איך בעגעגען אויף דער גאס א קליין מענשעלע, וואס ארבייט מעשים דרעהט זיך און ווארפט זיך אויף אלע זייטען. אט שפרינגט ער צו צום קהל־שטיבעל, חאפט זיך דארט אריין צווישען א געזעמעל קהל'ס לייט, דרעהט און מאכט מיט זיי נעביך דיא קאמעדיע. דער עולם לאזט זיך ניט לאנג בעטען, נעהמט זיך צום בייטעל און בעצאהלט אימליכען גאנץ פיין פאר דיא אנשטעלען... פון דאנען איז ער וויא א גלגול אריין צו דעם בעל טאקסע אין בוזעם, איהם געטאהן א געשמאקען קיטצעל, ביידע האבען געלאכט, עס האט זיי עפעס משונה הנאה געטאהן, און איז דערנאך ארויס צוריק אין גאנצען וויא אפגעגילט, פונ'ם בעל טאקסעם קעשענע איז ער פוץ אריין אין דעם מויל פון א פאאר שיינע נפשות, בשעת זיי האבען זיך געזעצט מאכען „ספראוועטצנע צענעס" אויף'ן פלייש, נאך וואס זיי זיינען ברייט געווען ארויסצוזאגען פינף־און־פערציג גראשען איין אקע, האט ער זיי עפעס א שמיר געגעבען אריינגעכאפט זייער צונג אין זיין הענטיל, זיי נעביך האבען זיך פאראיקעט און א זאג געטאהן זעכציג!... פון זייער מויל. וואס איז געווארען ניט פאר קיין אידען געדאכט, א חאלעווע האט ער וויא א דיבוק זיך אנגעטשעפעט אין עפעס א גבירל, מיט איהם גערדעהט געדרעהט, געקעהרט וועלטען און געמאכט מיט איהם א לערערנעם דישעל..... פון דעם לערערנעם דישעל איז ער מגולגל געווארען אין א „קאכלעפעל", פונ'ם קאכלעפעל

אין א טלית-קטן, פון א טלית־קטן אין א קורצען רעקעל, און פלוצלים זיצט ־צו־ גאר רויטענדיג אויף דעמקהל׳שען צאפ, וואס פאשעט זיך געוועהנטליך צווישען דער טשערעדע שטאדט־בהמות!..... הכלל דאס קליינע מענשעלע האט גע־ ארבייט, געטאן און וואס ער האט געטאן איז עפעס אויסגעקומען נאר גוט, גוט און גוט. איך האב איהם אזוי שטארק מקנא געווען, אז איך האב אזש אנגעהוי־ בען זיך צונויפציהען, האב ארונטער גענומען די פיס אונטער זיך, זיך געקרימט, געקוועטשט, און איינגעהאלטען דעם אטהעם ביז איך האב אויפגעהערט צו דייג־ קען, צו פיהלען, צו זעהען און צו הערען, און פלוצלים בין איך, אז וואויל איז מיר געווארען א קליין מענשעלע, אזוי קליין וויא א פלויא! איך האב מיך פשוט מחיה געווען. ס׳איז מיר אפגעגאנגען דיא ביינער, ליכטיג געווארען אין אלע רמ״ח אברים, באלד בין איך געווארען א נשמה, ביי איטליכען דאס לעבען, און דאס גליק האט מיר אנגעהויבען צו געהן פון אלע זייטען, איך בין געפאהרען אין א קארעטע אנגעטאהן וויא א שררה, אלע האבען מיר אפגעגעבען כבוד, מיר צוגעטראגען דאס שעהנסטע דאס בעסטע, מיין קוויטעל איז געגאנגען. איך האב געטאהן וואס איך וויל און געפיהרט דיא גאנצע שטאדט ביי דער נאז, איטליכער האט פון דער וויטען אויף מיר געטייט מיט דיא פינגער: אט פאהרט דיא נשמה, אט געהט דיא נשמה, אט רעדט דארט עפעס דיא נשמה, אך, קוקט נאר אן דיא נשמה! שא, וואס זאגט עפעס דיא נשמה? וואס, איהר האט נדן געלד? ליגט עס אייז ביי דער נשמה! איהר האט עפעס א משפט, א בוררות? געהט חלעבען צו דער נשמה! איהר בעדארפט אפשר א טובה האבען? צו א טובה איז נאר דיא נשמה! א חכם, א בעל עצה, א חשוב, א מאכער, א גבאי, א צונויפנעה־ מער איז טאקי נאר דיא נשמה!...... פלוצלים אבער האב איך אנגעהויבען זיך אויסצוגלייכען, אויסצוציהען, עפעס האט אנגעהויבען ליכטיג צו ווערען מיר אין דיא אויגען און גוט מארגען דיר ממזרוק איציק אברהמעל! איך אליין טאקי ליעג צו לייגט, וויא ביים טאטען אין וויינהויז, אויף מיין געלעגער. איך טאפ מיך, דא א טאפ, דארט א טאפ, יא, וויא איך בין א יוד, איך בין עס טאקי אליין! איך שלימזל מיט מיין אייגענעם כבוד, אין גאנצען וויא גרויס איך בין. פון וואנען האב איך פלוצלים דא מיך גענומען? אך, האב איך עס אביסעל מיך פיינד געהאט פאר וואס איך בין אויפגעשטאנען און פאר וואס איך בין עס טאקי איך אליין!..... נוא, האב איך דערנאך ביי מיר געטראכט, נישקשה! איך וועל שוין דערגעהן וויא אזוי מען ווערט א קליין מענשעלע. מיין טוידט זאל דא אפילו זיין מוז איך עס דערגעהן. דא האב איך באלד אנגעהויבען ווידער צו בעטראכ־

מען אזוי: בשעת מיר האָט זיך געחלומ'ט אז איך בין געוואָרען א קליין מענ־שעלע, א רייכער, א גליקליכער, א פיינע־בריה און א גאנצער מאכער אין דער שטאָדט האָב איך דענסטמאָל, דאכט זיך אויפגעהערט צו דענקען, צו פיהלען, צו זעהען און צו הערען, איז דאָך אפנים משמע, אז מען קען אנדערש ניט זיין א קליין מענשעלע סיידען טאקי מען מוז פריהער אויפהערען צו דיינקען און צו פיהלען, דאָס הייסט פשוט איז מען זאָל לגמרי גאָר נישט דיינקען, גאָר ניט פיהלען, יענער זאָל אפילו דאָ פאר דיר דיא כפרה ווערען און זיך א מעשה אָנ־טאָן. נאָר וואָס טהוט מען אָבער דערצו? וויא אזוי הערט מען אויף צו דיינקען און צו פיהלען? דאָס איז דאָך טאקי דיא גאנצע מלאכה, דרינען ליגט דאָך טא־קי דער הונד בעגראָבען! איך בין געפאלען אויף א המצאה — פרעגען מיין הערר. איך האָב אָבער קריק טאקי זיך מישב געווען, סמיימש! ווען גוטמאן זאָל וויסען דעם סוד דער פון וואָלט ער דאָך אליין נעביך געוואָרען א קליין מענשעלע! ער וואָלט דאָך געווען רייך. זיך נישט אזוי געמוטשעט און פארשפאָרט זיך נעביך שווארצען דאָס פנים, שיקען ביכלאך און אונטערוואָרפען זיין דיא מיינונגען פון איטליכען בעזונדער. איך האָב איבערגעקלעהרט דיא זאך אויף אלע זייטען און בין געבליבען ביי גאָר נישט.

דעם גאנצען טאָג דערנאָך בין איך ארומגעגאנגען וויא א דולער, דער קאָפּ האָט מיר זיך געשפאָלטען, איך האָב נישט געוואוסט וואָס איך טהוא און אויף וואָס פאר א וועלט איך בין. צו וואָס איך האָב מיך צוגעריהרט האָב איך אָנגע־מאכט שאָדען, איך האָב יענעם טאָג צובראָכען צוויי טהע־גלעזער, עטליכע פאר־צעלייענע טעלער זיינען מיר פון דער האנד ארויסגעפאלען, איבערגעקעהרט א טינטער מיט טינט און פארביטען דיא יוצרות ביים סאַמאָוואר אויפשטעלען: אין דעם אָרט פונ'ם וואסער האָב איך ארייגעשאָטען קוילען און אין דעם אָרט פון דיא קוילען ארייגעגאָסען וואסער, אלע אין שטוב האָבען מיך אָנגעקוקט עפּעס שטארק פערוואונדערט, זיך געשושקעט און געפיהלט א פנים, ס'איז מיט מיר עפּעס ניט גלאטיג. גוטמאן האָט אָנווייזענדיג אויף מיר דער מאדאם זיינער, אנידערגעלייגט א פינגער אויפ'ן שטערען און איהר געזאָגט שטיל: ביים יונגעל איז דאָ, אין קאָפּ, עפּעס נישט רוהיג. נארעש תמעוואטע האָט ער תמיד אויסגע־זעהן, נאָר היינט זעהט ער עס נאָך מעהר אויס. ער איז נעביך וויא שטארק דער־שלאָגען. ער איז נאָך גאָר א קינד!..... א לאנגע צייט בין איך געווען עפּעס בייז וויא צעהן רוחות, זיך אלץ געקרימט און נישט געווען צופריעדען. דאָס האר"ץ האָט מיר געקלאפּט שרעקליך שטארק, עס האָט מיר דאָרט איינוועניג גערוישט,

זיך געריידעוועט וויא אין א מיהל, עפּעס וויא א קול האָט מיר אלץ געשריגען:
יצחק אברהם! טהו אלסדינג וואָס דוא קענסט און ווער א קליין מענשעלע, וועסט
דוא לעבען גליקליך, אין עושר, אין כבוד און אויסגלייכען דיר דיינע ביינער!....
דאָס קול האָט נישט אויפגעהערט קיין רגע מיר צו פּיקען דעם קאָפּ. איך בין
ארומגעגאנגען וויא א נעכטיגער, שטארק צומישט און מיר קיין עצה נישט גע־
קענט געבען וואָס מען טהוט, וואָס מען הייבט אָן. פּלוצלים איז מיר וויא א
בליץ אריין א געדאנק — זיך שטעלען פאר א משרתיל ביי דאָקטאָר שטיינ־
הערץ! ביי איהם וועל איך גאנץ גוט מיך צוקוקען צו איטליכעם פּיטצעלע און מיט
דער צייט דערגעהן דעם סוד וויא אזוי מען ווערט א קליין מענשעלע. מען בעדארף
וויין אזא מעגעגע, אזא דערשלאָגען איינגעל וויא איך בין געוועז, צו פארשטעהן
דענסמאָל מיין הארץ און דיא משונה שטארקע געפיהלען, וואָס דער דאָזיגער
געדאנק האָט אין מיר אויפגעוועקט. איטליכער אויף דער וועלט, אפילו אזעל־
כע וואָס פארשטעהן איין עסק און קלוגע אין מלי־דעלמא זאכען, טאקי איטליכער
בעזונדער האָט זיך זיינע מאנקאָליעס, זיינע זאבאבאָנעס, זיינע נארישקייטען,
שמאָכטעס, וואָס רעדט זיך זיי איין, וואָס ליגען איהם איינגעבאקען אין הארץ,
און איטליכעם איינגערעדטע זאכען קומען פאָר דעם אנדערן עפּעס משונה ווילד,
אָהן טעם אָהן ריח. קיינער קען נישט און וויל נישט אריין אין יענעמ'ס לאגע,
פיהלען זיין הארץ און פארטראָגען זיינע נארישקייטען, איטליכער נעהמט נאָר
א ראיה פו זיך. איינער לאכט פונ'ם אנדערן און אלע זיינען משוגע!.....

איך האָב אויפגעזוכט א מעקלער, איהם צוגעזאָגט א שעהן מעקלעריי, אז
ער זאָל מיך ארייננדרעהען פאר א משרתיל ביין דאָקטאָר שטיינהערץ. עס
האָט נישט געדויערט לאנג האָב איך אָפּגעטראָטען פון מיין גוטען הערר גוט־
מאן, כמעט פון איהם זיך אָפּגעטראָגען, פארגעסען דעם זיי געזונד און איבער־
געגאנגען אויף מיין ניי אָרט צום דאָקטאָר!

10.

מיט מיין אריבערטרעטען דאָס ערשטע מאָהל דיא שוועל פונם דאָקטאָרס
הויז בין איך געגליכען געוועזן נאָר צו א וואנץ, וואָס חאפּט זיך אריין צו־גאכט
אין א שפּעלטעל פון אונזער בעט, זיצט דאָרט איבער דעם גאנצען טאָג און
נעהמט זיך ארוים דיא אויגען קוקענדיג ווען וועלען מיר, מענשען, זיך שוין אָפּ־
פארטיגען פון אונזערע געשעפטען, זיך ארייגלייגען אין בעט. זיא זאָל שוין קענען

למזל מאכען מיט אונז בעקאנטשאפט, איבערשמיעסען אביסעל מכח דער פרנסה, דיא גאנצע כוונה פון איהר קומען איז דאך טאקי נאר דיא שטיקעל פרנסה— צו האבען פון אונז. פיינע בריות. דיא יניקה.... דער דאקטאר שטייהעריץ, דער פיינער בריה, איז פערטראגען געווען ערגעץ אין וויכטיגע זאכען, געשארט גאלד פון אלע זייטען און איהם איז גאר אויף דעם זינען נישט געקומען, אז היינט פריה האט צו איהם אין הויז זיך פעקליעבען עפעס א וואנץ — ממזרוק איציק אברהמעל, וואס וועט איהם דא גוט נאכקוקען אלע זיינע גיינג, חאפען דעם סטרי:ה זיינעם אין דער פרנסה און לעהרנען זיך בייאיהם דיא קונץ, וויא צו פארוואר־פען זיך אין א קליין מעשעלע. א גאנצען טאג האב איך געארביים, געטאן דיא מלאכות וועלכע דיא מאדאם האט מיר געגעבען און שטילער הייט אין הארץ אליץ געגארט, איך זאל שוין דערלעבען זעהן דאס קליינע דאקטאריל! מיט א מאל עפענט זיך פארנאכט אויף דיא טיהר און עס קומט אריין א הויכער מענש, א בורלאק מיט א בויך, הויך און גרוים וויא גוג-מגוג. וויא איך האב איהם נאר דערזעהן האב איך אויסגעשטעלט א פאר אויגען און נאך מיין שטייגער נאך איהם אנגעקוקט שטארק תמעוואטע. דעם בורלאק איז מיין קוקען נישט געפעהלען, ער האט מיך דורכגעשטאכען מיט זיינע אויגען און אויף מיר בייז א היק געטאהן: משטא טי טאק סמאטריש באלוואן! אזא לשון האב איך נאך קיין מאהל ניט געהערט און האב גאר נישט פערשטאנען דעם פרוש דערפון. אוי, אוי! האב איך אנגעהויבען ציטערן, פלאטערן, גלייך וויא ער וואלט מיך געוואלט קוילען, איך הייס איציק אברהמעל, הייס איך, אבראהאמקע!... איך בין א יתום... דא א משרתיל בין איך דא!.... „ווידנא טשטא טי באלשאי דוראק! האט זיך אנגערו־פען דער בורלאק, נוא־זשע דוא, פון היינט אן סמאטרי, אז איך וועל קומען זאלסט־דוא פון מיר געשווינד צונעהמען דעם פעלץ דיא קאלאשען, סלישעם ?!“ איך האב מיך עפעס פאר איהם אזוי איבערגעשראקען, אז איך האב אין גאנצען וויא גרויס איך בין מיך דערלאנגט א וואַרף אויף דער ערד אין שטארק ארומגע־האפט מיט מיינע הענטלאך דעם בורלאקס געזונטע פיס, אויסצוטאהן איהם דיא קאלאשען. גאט האט מיר געהאלפען איבערצוקומען בשלום דעם דאזיגען שרעק און דער בורלאק איז אריינגעגאנגען אין דעם זאל. איך האב שפעטער אביסעל אריינגעבראכט דעם סאמאוואר און גאנצען אבענד דעם שיינעם פארשוין מיט דער מאדאם בעדיענט. ביי נאכט האב איך אויף מיין געלעגער אליץ געטראכט. ווער זאל עס זיין אט דער דאזיגער בורלאק, אט־א דער פעמפיק? א גאנצע נאכט זיצט ער עפעס אליין מיט דער מאדאם און מאכט מיט איהר קוטציוניו:ז־מוצוניו:א,

ער זיא—ליובעניוא, און זיא איהם צוריק — קעטצעלע. וואס איז דאס עפעס פאר א מין קעטצעלע? און וואו איז ערגעץ דער דאקטאר אליין—אזוי האט א פאאר טעג כסדר דער פעמפיק געמאכט זיינע לאנגע וויזיטען. וויא ער איז נאר ארויס אדער אריינגעגאנגען האב איך מיך אויסעצויגען אויף דער ערד, אנצוטאהן אדער אויסצוטאהן איהם דיא קאלאשען, ער פלעגט בשעת מעשה זיך האלטען ביי דיא זייטען און קוקען מיט גדלות אויף דער שטעליע, ס'איז איהם אפילו קיין פיצעל נישט אנגעגאנגען, אז ער האט מיט זיינע גראבע פיס וויא דיא קאפיטעס מיר צוגעקלעהמט דיא פינגער. איך האב טאקי לעת עתה נאך אלץ נישט געוואוסט ווער זאל עס אזוינס דער פעמפיק זיין, אט־א דער געזונטער עשו? אפגעפארטיגט זיך איינמאל אין אוועגד פון מיין ארבייט און איבערגעלאזט דאס קעטצעלע שפילענדיג זיך מיט דער ליובעניוא בין איך מיר ארונטערגעגאנגען אונטען אין דער קיך, אביסעל בעסער בעקאנט צו ווערען מיט דער קעכנע און האב זיא דארט אגב עפעס מיט א רחמנות־פנים'ל געטאהן א פרעג:

—זאגט מיר, איך בעט אייך, ווער איז עס אט־א דער, וואס קומט אפט צו־גאסט, איז עפעס א גאנצער שמעלקע מיט דער מאדאם און שלאפט אין דער ספאלניע?

— הא, וואס?! האט דיא קעכנע געמאכט און מיך אנגעקוקט פארוואונדערט, וואס זאגסט־דוא? סטייטש, אימיצער שלאפט אין דער ספאלניע! וואס הייסט אימיצער?

— וויא איך בין א יוד! האב איך מיך אנגעהויבען צו שווערען, זאל איך אזוי אויפגעריכט ווערען! זאל איך אזוי הערען שופר של משיח, וויא איך אליין מיט מיינע אייגענע אויגען און אויערן האב איהם געזעהן און געהערט אריינגעהן אהין! סטייטש, אוודאי, איך זאל מיט אייך טאקי אזוי געזונד און גליקליך זיין! וויא הייסט ער עפעס דארט ביים שפיטץ נאמען, קעטצעלע, צי קאטערל? ווייסט איהם דער שווארץ יאהר!

— נוא. און דער בעל־הבית? האט דיא קעכנע געפרעגט מיט א פרעהליך פנים'ל און דיא אייגעלעך האבען איהר זיך צופלאקערט אזוי וויא אין אויוען בשעת חלה באקען.

—דער בעל־הבית! האב איך געענטפערט און ביי דעם נאמען עפעס א ביסעל געשטאמעלט. וויא איינער וואס ווערגט זיך און וויל פאר יענעם עפעס נישט ארויסריידען. דער בעל־בעל־הבית נעכטיגט א פנים נישט אין דער היים. ער האט געמוזט ערגיץ אוועקפאהרען ארבייטען אין זיין עסק....

— נוא, אז ס'איז יאָ אזוי דיא מעשה, האָט דיא קע־נע געזאָגט מיט עפּיס
א ווילד געלעכטעריל בין איך טאַקי א בעלן ארויפצוּפיין זעהן. איך וויל מיר
אויסזוכען עפּעס אן אויסרייד. ס'איז כדאי חלעבען צוזעהן, אז דיא דאמעס זווי־
נען נישט בעסער פאר דיא דיענסטען.... זאָלען זיי נישט מאכען אזוי קיין חן!
אין עטליכע מינוטען ארום איז דיא קעכנע צוריק אראָפּגעגאנגען פארפלאמט
רויט אַנגעצונדעז וויא א העליש פייער און האָט אויף מיר נעביך געעפענט א
פּיסק מיט טוידטע קללות:

—א דו עכבראָש, יונגאטש איינער! ביסט דאָך ווערטה מען זאָל ד־ד
דאָ צערייסען וויא א הערינג, ס'איז דאָך א העזה פון אזא סמאָהרקאטש, פון אזא
פערשטונקענע נשמה, פון אזא שטיק פלייש א ווערעמדיק בחור'ל! אברהם עזות
פּנים צו דיין קאָפּ צו דיין לייב און לעבען! וואָס עס האָט געזאָלט זיין מיר
און כל ישראל, רבוני של עולם, טאַקי צו דיין קאָפּ! פארהאַפט זאָלסטו ווערען,
רבוני של עולם. אז קיין תחית המתים זאָלסט דוא ניט אויפשטעהן! אזוי יונג
און קען שוין צונויפפיהרען זלאָטקעס לאָקש בוידעם פּאָליצע! סטייטש אוי?
קיין גוט אָרט זאָלסטו דוא נישט ליגען, דער הערר אליין סמויטש, זיטצט דאָך
עס מיט דער מאדאם דאָרט אין ספאלניע!

— גאָט איז מיט אייך, וואָס זאָגט איהר? בין איך ארויס מיט דער שפּראכע
— פּאָריכטען מיין מזל ביי דער קעכנע, בעטראכט זיך נאָר וואָס איהר רעדט.
סטייטש אָט־א דער הויכער בורלאק, אָט־אָ דער גראָבער פּוּמפּיק!.......
א רוח אין דיין טאטענס־טאטענס־טאטענס־טאטען אריין שייגעץ! האָט
דיא קעכנע זיך צושריען אויף א קוויטש און א חאַפּ געטאָן די קאָטשערע, סטייטש
שייגעץ, דעם בעל הבית רופסטו דוא בורלאק! ארויס שייגעץ, וואָרים איך וועל
דיר דאָ פּלעטען דעם קאָפּ!

איך האָב מיך ארויסגערוקט געשווינד פון דער קיך און בין מיר וויעדער
ארויפגעגאנגען אויבען שא קיטש. אז איך האָב מיך אנידער געלייגט אין דער
פּערעדנע שלאָפען האָב איך נישט געקענט פאר גרויס וואונדער קיין אויג צומא־
כען און אלץ ביי מיר געטראכט: וואָס הער איך און וואָס זעה איך? דער דאָק־
טאָר איז גאָר א הויכער, א גרויסער, א דיקער! היינט וואָס זשע האָט גוטמאן
געזאָגט, אז ער איז א קליין מענשעלע?! זאָל גוטמאן זאָגען א ליגען, אזא גראָבען
ליגען? ניין, עס קען נישטזיין! גוטמאן האָט קיין מאָל קיינעם נישט אָפּגענארט,
וואָס גוטמאן האָט געזאָגט איז תמיד אמת געווען. וואָס טהוט זיך דאָ אזוינס?
דאָ מוז אוודאי עפּעס זיין.... אפשר גאָר שטעקט דרינען כשוף, אקאמעדיע? וויא

באלד אז מענשען קענען א מאָהל זיך פארוואַרפען אין א וואָלף, אין א וואָקעלאַק און אָננעהמען אלערליי געשטאלטען, וואָס דאָס איז דאָך א געוויסע זאַך, אזוי קלאָהר וויא דער טאָג און איך האָב עס א סך מאָהל געהערט דערצעהלען פון אלטע יודען מיט גרויז גרויע בערד, מילא איז דאָך גאַנץ גרינג צו גלויבען, אז מענשען קענען אויך א מאָהל זיך פארוואַרפען אין קליינע מענשעליך און דורכדעם מאַכען א גליק! נאָך א מאָל, אז א מענש קען ווערען א וואָלף — א חיה רעה, וואָס לויפט ארום משוגענער ווייס און בילט, וואָס פרעסט און איז מזיק וועמען ער בעגעגענט, איז דאָך נאָך דעם פון א מענשען אין א קליין מענשעלע זיך צו פארקעהרען עפּעס גאָר נישט אזוי שווער. מען בלייבט דאָך טאַקי ביי דעם פריי־הערדיגען מענשליכען געשטאלט, מיט דעם אייגענעם פּנים ווי איטליכער, נאָר פון גרויס ווערט מען קליין...... יאָ, איך גנה דאנקען גאָט, דאַכט זיך, אויף א שטיקעל דרך. דיא מעשה דערפון איז אפנים טאַקי אזוי. דאָ שטעקט הוקעס־פּוקעס! מען מוז דיא זאַך בעטראַכטען, גוט נאָכקוקען און דערגעהן דעם סוד, דיא וועלט זאָל אפילו זיך איבערקעהרען!

מיט דעם דאָזיגען נייעם געדאנק מיינעם, האָט מיין קינדערשער שכל, וויא איהר זעהט, געשטעלט פעסטער א פיסעל און שוין געמאַכט א טריט ווייטער. אָנשטאָט וואָס פריהער איז מיין גלויבען אין דעם קליינעם מענשעלע געווען מגושם גראָב, שטאַרק קינדעריש, גלאַט בפשטות עס קומען אויף דער וועלט אראָפּ פארטיגע קליינע מענשעליך, איז ער איצט שוין אויסגעפיינטער, אויסגע־איידעלטער, עס ליגט שוין אין איהם א כונה, עפּעס א כח, א רוחניות זאַך מיט א דרך הטבע, דאָס הייסט: קומען אויף דער וועלט קומען מענשען טאַקי אלע גלייך וויא זיי זיינען, נאָר א טהייל מענשען קענען זיך פארוואַרפען און ווערען א מאָל קליינע מענשעליך דורך שמות, דורך רוחות. דרינען ליגט שוין גאָר עפּעס איין אויבערהסברא!...

אז איך בין אין עטליכע טעג ארום געשטאַנען הינטער דער טהיר, וואָס געהט אריין פון דער פערעדנע אין דעם דאָקטאָרס קאבינעט איז מיר אויסגעקומען צו־הערכען אזא מין שמיעס צווישען דעם דאָקטאָר און זיין רופא.

— היינטיגע וואָך, דאָקטאָר, האָט איהר געהאַט אָהן עין־הרע זעהר א גוטע. איך האָב אייך נישקשה א סך צוגעשאַרט. איך טהו פאַר אייך דאָס מייניגע בשלמות. צופּויק אומעטום אייער גרויסקייט, וואָס נאָר עפּעס זאָג איך, מען בעדאַרף האָבען אייך, אייך, נאָר אייך, און איהר פאַר מיר מאַכט זיך ניט וויסענדיג.

— וואָס זאָגסט־דוא געטצעל? סטייטש און נעכטען, ערסט נעכטען?

— וואס דאָקטאָר נעכטען ? וואָס איז אזוינס געווען נעכטען ?

— ער האָט א קורצען זכרון ! וויא הייסט, דוא האָסט פארגעסען געטצעל ? צוליב וועמען האָב איך נעכטיגען קראנקען געהייסען שטעלען א דרייסיג פּיאווקעס ? צווישען אונז גערעדט, ער האָט אזוי בעדארפט דיינע פּיאווקעס וויא איך מיט דיר, א נאס טיכעל צום קאָפּ וואָלט גאנץ גענוג געווען. פע, מעגסט זיך חלעבין שעהמען געטצעל ! נאָר צוליב דיר, וואָרהאפטיג בין איך נעכטען געווען א קליין מענשעלע !...

— איהר, דאָקטאָר, זענט געווען נעכטען: א קליין מענשעלע, וויא איהר זאָגט, און איך בין געווען צו ליב אייך א קליין מענשעלע תמיד, אי איירנעכטען, אי נעכטען אי היינט. צווישען אונז גערעדט, האָט דער היינטיגער חולה געדארפט א דאָקטאָר ? ער האָט פּראָסט דעם קאטער. אויף מיר קוקענדיג נאָך האָט ער אייך גערופען און איצונד איז שוין דאָ א האָפענונג, אז ער וועט אייך טאקי שוין בעדארפען אקעגען א פּאָר וואָכען רופען און נאָך צוויי מאָל אין טאָג...

— נוא, נוא, וואָס־זשע ווילסט־דוא געטצעל ?

—פּיאווקעס, דאָקטאָר ! איך האָב א סך פּיאווקעס !...

— זייא רוהיג געטצעל ! דוא וועסט שוין שטעלען פּיאווקעס. שא ! האָסט־דו נאָר גוטע סחורה געטצעל ? דוא ווייסט דאָך, איך בין א מקפּיד אין אזעלכע זאכען.

—עכט פרישע פּיאווקעליך דאָקטאָר, גאָט זאָל מיר אזוי העלפען ! איך אליין האָב אויך פיינט יענעם צו נארען...

הע־הע ! אזוי איז גאָר דיא מעשה ? ! האָב איך געטראכט ביי מיר אין הארץ נאָכדעם וויא איך האָב געהערט אזא שמיעס און דיא זאך אביסיל בעסער צונומען ליגענדיג ביי דער נאכט אויף מיין געלעגר. א־פּנים ווי איך הער דאָ און זעה הייסט א קליין מענשעלע נישט פּשוט זיין א קליינעטשקער, וויא איך נארעלע האָב פריהער געמיינט. מען קען גאָר זיין א גרויסער, אפילו א גאנץ גרויסער און פּאָרט א קליין מענשעלע. מען קען דערביי טאקי אפילו בלייבען א גרויסער, תמיד טאקי א גרויסער... איך בין מיר משער, אז א קליין מענשעלע הייסט גאָר צאפּען פרעמד בלוט און אויסנארען געלד. אָט וואו דער הונד ליגט בעגראָבען ! איצט־אָ האָב איך אביסעל שוין אָנגעהויבען רעכט צו פארשטעהן און קומען צום אמתן שכל. אָט וואָס הייסט רייבען זיך אין דער וועלט, צווישען לייט ! נאָר וואָס העלפט עס אָבער וואָס איך ווייס שוין פון דעם סוד אז איך בין דאָך נישט קיין דאָקטאָר, קיין רופא און קען נישט שטעלען קיין פּיאווקעס ? מען מוז זוכען עפּעס אנדערע מיטעל, עפּעס כמו אזוי וויא אזא וועג נאָר אויף איין אנדער אופן, עפּעס

צאפּען און פאַרט נישט צאַפּען פּשוט בלוט. דערצו מוז אודאי זיין נאָך אַ סך אַנ־דערע מיני תחבולות, וואָס מען מוז זייא דערגעהן. דאָ האָב איך שוין פּשוט מעהר נישט וואָס צו טאָן. וואָס־זשע טהוט מען ווייטער? הא! חלעבין דאָס איז גאָר נישט קרום, דאָס איז חלעבין גאַנץ גלייך. טאַקי איסר וואַרנער! מען בעדאַרף זיך אַריינדרעהן צו איסר וואַרנער. וויא איך בין אַ יוד צו איסר וואַרנער! דאָס האַרץ זאָגט מיר עפּעס צו איהם, צו איסר וואַרנער! איסר וואַרנער איז דאָך אויך אַ קליין מענשעלע און זעהר אַ גרויסער פאַרנעהם. הא? !....

אָט אַזעלכע געדאַנקען האָבען מיר זיך געדרעהט אין דעם קאָפּ און מיך נישט געלאָזען שלאָפען כמעט דיא גאַנצע נאַכט. איך בין דיא נאַכט עלטער גע־וואָרען מיט עטליכע יאָהר מעהר און געפיהלט אין מיר עפּעס אַ פאַרענדערונג. אויף מאָרגען האָב איך נישט געמאַכט לאַנג שיהות, אויפגעזוכט מיין בעקאַנטע מעקלער, איהם צוגעזאָגט נאָך אַ בעסער מעקלערייא וויא פריהער און נאָך אין עטליכע טעג אַרום האָט ער מיך אַריינגעשלייערט צו איסר וואַרנער.

II

איסר וואַרנער איז געווען איינער פון דיא פאַרנעהמסטע בעל־הבתים אין צוויאַטשיץ, אַלע האָבען פאַר איהם געהאַט דאָס נייגיעהריגע קדחת און עס האָט מיט איטליכען געוואָרפען אַז ער האָט אַרויסגערעדט אַ וואָרט, וואָס טייטש איסר, עפּעס אַ קלייניגקייט איסר! איסר אַליין האָט נישט געהאַנדעלט, נישט אַריינגע־טאָן קיין האַנד איז קאַלטע וואַסער און פון דעסטוועגען האָט ביי איהם אין שטוב תמיד געקאָכט וויא אין אַ קעסעל, דער אַריין יענער אַרויס, קינד און קייט אַלע ביי רב איסרן. מיינט איהר אפשר, איסר איז געווען אַ גרויסער למדן, אַ גרויבער יחסן? חלילה! אפילו נישט קיין קליינער. ער האָט קוים קוים געקאָנט דאַווענען און איז געווען וויא מען זאָגט „המכה בעברתו" דאָס הייסט שטומפּיג אָן ף דער עברי. פון דעסטוועגען האָט ער געהאַט אַ טלית־און תפילין זאַק זעהר אַ גרויסען, זעהר אַ גראָבען פון עטליכע בני־פקועהליך, אַרומגעלאַמעוועט מיט רויטע קריי־קעס. דאָרט אינוועניג האָט זיך געפונען אַי אַ סידור „דרך החיים" מיט אַלע נויטיגע דינים, אַי אַ תהלים מיט מעמדות, אַי אַ „חוקיל" און אַ „שערי ציון". אַ האַנד צום שרייבען האָט ער געהאַט זעהר אַ שווערע, דיא פען האָט וויא אויף צו להכעיס בשום אופן נישט געוואָלט ביי איהם געהן אין זיינע שליחות, ער האָט זיך געשטופּט אַהין און זיא איז גאָר פאַרקראָכען קיין בויבעריק, זיא האָט געשפּריצט,

געמאכט קלעקעז, געקריצט, געדריגעט און זיך געשטעלט דיבאָם. עס האָט איהם נעביך געגוג צרות געקאָסט איטליכס וואָרט און איידער ער האָט ביי איהר ארויס בעקומען שווארץ אויף ווייס זיין חתימה „איסר“ זיינען איהם דיא אויגען פון קאָפּ שיער ניט ארויסגעקראָכען און איז פּשוט אָבגעגאנגען מיט שוויים. ער פלעגט דערנאָך זיך ווישען דעם שטערען מיט דעם ארבעל פונם העמד אָדער פון דער קאפּאָטע און סאָפּען גלייך וויא ער וואָלט געהאקט האָלץ. דיא מעלה קען מען אויף איהם זאָגען, אז אין דעם אויסלייגען איז ער נישט געווען וויא אנדערע א שטארקער מהמיר, איין אות האָט ביי איהם נישט געשפּיעלט אזא וויכטיגע ראָליע שטעה פארענט צו הינטען אָדער שטעה אפילו גאָר נית מאכט אויך נישט אזוי אוים, מען וועט זיך אָנשטויסען נישקשה, און ווען ער פלעגט דרינען א מאָל עפּעס מסופק זיין, דאָ איז איהם דיא פען דוקא בייגעשטאנען אין דיא נויטען, זיא פלעגט זיך טאָן א יאָג מאכען א צוק מיט א קלעק און דערמיט האָט ער שוין געקענט יוצא זיין לכל הדעות, פון זיינע אלע זאכען שטעל איך אייך דאָ ארוים זיין „וויאכב“ מיט זיבען גרייזען און זיין עברי זעטצען אין דער הגדה: „תרח אבי, אברהם ואבי. נחור ויעבדו“ יועלכעס דערפון וועט אייך בעסער געפעלען ווייס איך נישט, מיר אבער זיינען ביידע גלייך זעהר געפעלען. מילא דאָס האָט איהר זיין לומדות, און וואָס אנבעלאנגט זיין יחום איז נישט געווען מיט וואָס זיך איבערצו־נעהמען. ער האָט נישט געשטאמט פון דער גילדענער פאָן און האָט אין דער יו־גענד קיין פלעצעליך מיט פּוטער נישט געגעסען, דער אמת טאקי איז, אזוי וויא איך בין עס שפּעטער דערגאנגען, ער איז געווען א קליין מענשעלע און דערמיט האָט ער א ים בעסער געמאכט וויא איין אנדערער מיט זיין תורה אָדער מיט זיין סחורה. ביי דעם צוויאטשער גביר איז ער באמת טאקי געווען גאָר דיא נשמה, נאָר עפּעס — איסר. הכלל איסר, איסר, נאָר איסר! איסר איז געווען זיין נשמה, זיין פוס זיין האנד, זיין אלץ מיט אנאנדער און דורכדעם ממילא א גרויסער חשוב דער גאנצער כל־ולך אין דער שטאָדט. אָט פון דעם רב איסרן האָב איך א סך זא־כען מיך אויסגעלערענט. ער, טאקי נאָר ער איז מיין אמתער רבי. ער האָט מיר געעפענט דיא אויגען; ער האָט מיר אין דעם מויל א פינגער אריינגעלייגט און מיר געגעבען צו פארשטעהן זעהר פיעל זאכען, וואָס געהן אין דער וועלט פיר, מיר פערענטפערט הארבע קשיות, דערקלעהרט גוזמות רעטענישען ביי אונז אין דער פיהרונג; ער האָט מיך געשטעלט אויף א שטייגער, מיך אויסגעריבען, אוים־געשליפען און געמאכט פון מיר א כלי, קורץ, ער האָט מיר געוויזען א וועג און ־נטפּלעקט דעם סוד וויא צו־ווערען א קליין מענשעלע.

בטבע איז איסר געווען א פאַרביסענער, זעהר א באהאַלטענער מענש, מען האָט ביי איהם קיינמאָל נישט געקענט וויסען דאָס מינדעסטע וואָס ער דיינקט און וויא מען האלט מיט איהם. וואָס ער האָט געמיינט האָט ער נישט גערעדט און וואָס ער האָט גערעדט האָט ער נישט געמיינט. אפילו דאָס ווייב זיינס האָט ביי איהם גאָר נישט געוואוסט, ער האָט פון איהר און פון זיינע קינדער זיך געהאַלטען תמיד ווייט, אַלע אין שטוב האָבען געהאט פאַר איהם דרך ארץ, ער האָט ניט גערעדט, נישט געטענהט קיין סך און קוים האָט ער עפּעס ארויסגערעדט א וואָרט האָט ער געמוזט בעשאַפען ווערען טאקי גיך אין דער הייסער רגע. זיין פּנים איז שטענדיג געווען אַלץ איינס, תמיד ערענסט און וויא עפּעס פאַרטראַכט. קיין הויך געלעכטער האָט מען פון איהם קיינמאָל נישט געהערט זעלטען נאָר פלעגט ער מיט א פאַרמאַכט מויל טאָן עפּעס א שמייכעל, נאָר דאָס זויערע שמייכעלע איז אָבער געווען נישט מעהר וויא א ציה מיט איין זייט פון דיא דינע ליפּען, דער איבעריגער טהייל פּנים האָט דערפון אפילו נישט געהאט קיין רמז דרמיזה, איז געבליבען אייז־קאַלט, דיא אויגען גלעזערנע אזוי וויא פריהער. א גוטען ברודער אָבער ער האָט געהאט, אין וועלכען ער האָט געקלעפּט מיט לייב און לעבען, מיט איהם איז ער שוין געווען בעריידעוודיג זיך נישט פאַרשטעלט אויף קיין האָר, מיט איהם האָט ער ליעב געהאט צו פאַרברייינגען אָפּט דיא צייט ביי א גלעזיל וויין און אריינצולאָזען זיך אין א שמיעס, מיט איהם איז איסר עפּעס וויא איבערגעביטען געוואָרען און איז נישט געווען גאָר דער איסר. פאַר איהם איז געווען זיין הארץ אָפען אויף ביידע טויערען און ער האָט אהין געקענט אלע צייט פראַנק און פרייא אריינגעהן, איבערלייענען דאָרט און וויסען איסר'ס אלע סודות. ווער שמיעסט אז איסר איז נאָך געווע א קאָפּ פאַרלעקט, דענסמאָל פלעגט ער שוין גאָר אוועקנעהמען דיא האנד פונם הארצען און וואָס אויף דער לונג דאָס אויף דער צונג. ער פלעגט געוועהנטליך מיט זיין גוטען ברודער זיך פאַרקלייבען אין זיין בעזונדער חדר, אוועקשמיעסען און אויסריידען זיך פרייא דאָס הארץ. איך האָב שוין לאנג בעקומען דיא נאטור צושטעהן הינטער דער טהיר און זיך צוהערען צו דעם וואָס מען רעדט. איך וויל דאָ אייך איבערגעבען א מקצת פון איסר'ס שמיעסין מיט זיין גוטען ברודער צו וועלכע איך האָב מיך אונטערגעהערט, וואָס דאָס וועט אייך אביסעל האָטש ערקלערן איסר'ס גאנג, איסר'ס שיטה אין דעם לעבען און איסר'ס בליק אויף דער וועלט, און וועלכע איך האָב אייזען־פעסט מיך געהאלטען.

— הער נאָר אויס גוטער ברודער! האָט איסר ווארגער איינמאָל זיך אָנגע-

רופען אז ער איז געקומען מיט זיין גוטען ברודער עפעם פרעהליך, אביסיל פארקנאקט און מיט א׳הם זיך אנידערגעזעצט ביי זיך אין חדר. הער נאר, דוא, טיפוש איינער! איך זאג דיר, אז אזא טהייער, אזא גוט פאלק וויא יודען זיינען איז אויף דער גאנצער וועלט נישטא, טאקי זעהר א גוט פאלק, א גאלדענס, בנאמנות, מען קען פון זייא האבען — א גראשען!...

— זאג בעסער, איסר, א נארעש פאלק. ס׳איז אזעלכע נאראנים וויא יודען אויף דער גאנצער וועלט נישטא!

— גערעכט, גוטער ברודער! וואס אמת איז טאקי אמת, ס׳איז נאך אזא טהייער, אזא גוט, אזא ניטצליך אזא גאלדען און אזא נארעש פאלק וויא אונזערע אתה־בחרתניקעס גאר נישטא, נישטא, נישטא!

— וואס האסט־דוא עפעס אזוי זיך צורעדט, איסר, אין דיא שבחים פון דיא כנסת ישראל? גענוג גערעדט! דערצעהל נאר בעסער מיט וואס האט זיך אויסגעלאזען דער סוף פון דער היינטיגער אסיפה?

— וואס פאר איין אסיפה?! וואס פלוידערסט־דוא מיר עפעס גוטער ברודער!

— רעדט דבורים, איסר! וואס הייסט, דוא האסט פארגעסען דיא אסיפה? היינטיגע אסיפה מכח דעם פלייש!

— וויים איך פון וואס דוא רעדסט, טפוש איינער! א וויכטיגע זאך אביסיל דיא אסיפה! זיא האט געהאט אזא ממשות, מישטעהנעס געזונגט, וויא אלע אנדערע זייערע אסיפות, דוא האסט בעדארפט שטעהן דארט און זעהען עפעס שיינס. אריינקומענדיג אהינצו האב איך געטראפען א גערידער. דער עולם האט עפעס גערזשעט וויא דיא פליגען. איך האב זיך מישב געווען, וואס וועל איך דא מיך שטעלען א ים ברייעז מיט דעם גאנצען פעקיל, און נישט לאנג געטראכט האב איך הויך א זאג געטאן, גלאט אזוי אין דער וועלט אריין: מה רעש אז מעהר מיט עטליכע גראשען? ס׳איז נאך נישט גאר אזא אומגליק. גלויבט מיר יודען, א סך א גרעסער אומגליק וועט זיין, אז דער בעל טאקסע וועט אין כעס ווערען און חלילה זיך וועלען אפזאגען! גלויבט מיר יודען ס׳איז אזוי. — טאמיר מיינסט־דוא, איך האב געוואוסט וואס איך האב גערעדט פאר וואס ס׳איז אזוי? אסור! נוא, האסט דוא בעדארפט זעהן וויא עטליכע שיינע בעלי־הבתים, וואס האלטען זיך פאר קלוגע, געניטע מענשען האבען געמאכט ערענסטע פנימליך, זיך גענומען פאר דיא בערדליך און מיט א נארעש קנייטשעלע זיך אנגערופען: טאקי אמת ס׳איז אזוי. מען האט גאר נישט צו ריידען, ס׳איז געווים אזוי... דער איבעריגער עולם האט

אקעגען דעם נישט געהאט וואָס צו ענטפערען גלייך וויא אקעגען א געווּיסער, שוין איין אויסגעמאכטער זאַך און זענין אלע כמעט געבליבען. עפּעס וויא דער־וואָרגען, עמיצער זאָל עס זיך בערעכענען, חאָטש זיך אליין פרעגען: פאר וואָס איז עס אזוי? איינער נאָר, עפּיס א שייגעץ, א ממזר בן־הנדה, אויף וועלכען איך האָב שוין לאנג איין אויג, האָט נישט געוואָלט נאָכגעבען און אליץ געטענהט. ס'איז גאָר נישט אזא אומגליק, אדרבה, אדרבה... אָהן א בעל טאקסע קענען מענ־שען אויף דער וועלט אויך לעבען. נאָר דיא קלוגע, געניטע בעלי הבתים, וואָס פארשטעהן איין עסק האָבען אויף איהם געקוקט וויא אויף א יונגעל, נישט קיין געניטע מענשען, מיט וועמען ס'איז גאָר נישט כדאי צו ריידען און האָבען איהם אפילו נישט מזכה געוועזן מיט א וואָרט. פון דעסטוועגען וויל איך דעם דאָזיגען שייגעץ פערזאָרגען, דוא וועסט מיר מוזען, גוטער ברודער, אויף איהם אָנשרייבען א שיר המעלה צולייגען איהם א גוט קנייטעל עס זאָל גוט אָנרייסען... דוא ווייסט דאָך איך האָב דערצו א שווערע האנד.

— דאָס, איסר, איז א שפּעטערדיגע זאַך. מסתמא וועט שוין זיין רעכט. לאָם איך שוין נאָר דערלעבען הערען מיט וואָס דיא אסיפה האָט היינט זיך אויסגעלאָזען.

— וואָס פארשטעהסט־דוא דאָ נישט טפּוש איינער! ס'איז דען נאָך אזא גוט, אזא גאָלדען פאָלק וויא יודען ערגעץ דאָ? מען האָט אלסדיג נאָכגעגעבען ארויפגעצויגען נאָך עטליכע ראָשען, מעהר נאָך וויפיל מיר האָבען אליין זיך גע־וואונשען, און מען איז זיך פארנאנדער געגאנגען שטארק צופרידען. איך בי"ן, טפּוש איינער, אודאי צופרידען.

— אודאי איסר מעגסט־דוא צופרידען זיין, אָבער....

— וואָס אָבער? טיפּוש איינער! וואָס אָבער? אָבער א רחמנות! ווילסט דוא אפשר זאָגען, א רחמנות אויף א שטאָדט אָרעמע לייט! געה שוי"ן געה נאָר־רעלע איינער מיט דיין נארישען פוסטען וואָרט רחמנות! רחמנות, האָבען אויס־געטראכט נאָר שלאפע, שלימזלניקעס, שאָף, וואָס וויל זיי פיהלען זייער שלאפ־קייט, אז זיי זיינען טויגעניכטסען, אָהן כח אָהן בריהשקייט צודערלאנגען זייער וואונש, צונעהמען אלסדיג וואָס זיי פארלאנגען אז זיי פעהלען אי נעגעל אי ציין זיך צו ראנגלען און וועהרען, דעריבער האָבען זיי אויסגעטראכט דאָס וואָרט רחמנות, עס איז גענומען פאר א כלי־זין, שרייען מוסרען בעטען רחמים, מאכען רחמנות־פּנימליך און מיינען דערמיט צו פּועלין. ס'איז אָבער שווינדעל, גוטער ברודער, לויטער שווינדעל! מען פארשטעהט נישקשה אזעלכע אָנשטעלען, אזא

מוסר מיט אזעלכע מוסר־זאָגער, איך בין שוין ברודער איין אָנגעלערענטער, איין אויסגערייכערט לולקעלע, א שטיקעל מבין ברוך־השם אין דעם סדר העולם חאָטשע נישט אזא גרויסער למדן. מען ברויכט גאָר דערצו נישט קיין גרויסע למדנות, יע־נוג חלעבין גאָר א גלייכען שכל, א שטיקעל תפיסה קען מען שוין תופס זיין אין וואָס דיא גאנצע וועלט בעשטעהט, זיא בעשטעהט פון צוויי צדדים : פון שטארקע און פון שלאפע. פון וועלף, חיות רעות און פון שאָף, בהמות טהורות, דיא נעהמען און יענע גיבען דאָס הייטעל. אנדערש קען עס גאָר נישט זיין, בייט איבער דיא יוצרות וועט אויסקומען פונקט דאָס אייגענע. לאָז דער שלאָפער נאָר בעקומען כח, שווימט ער ארויף פון אויבען, ווערט ער דער פריץ און צופיהרט זיך דיא הענט־ליך : לאָז דאָס שעפעלע דערטאפען נעגעל און ציין, וועט ער שטארק קראַטצען, שארפען דיא ציין און אראָפציהען דיא הויט. פריוו א שטייגער איינעם פון דיא רחמנות־שרייער, פון דיא שלימזלניקעס און מוסר-זאָגער געבען עפעס א התמנות אין קהל אויף איין אנדערנס א שטעלע, אבי ער וועט נאָר דערשמעקען זיין כח, אז ער האלט דיא בייטש, הייבט ער שוין אָן צו שמייסען און גענוועלטיגען ביד רמה. נעהם איינעם א נעבעכיל און גיב דיא טאקסע איהם איבער, הייבט ער דאָס אייגענע אָן, לערנען בלק מיט דעם עולם — צופען ,רייסען און ארויסציהען דיא קלייא פון דיא ביינער. „ני דאי באָך איז איוואנא פאנא !“ איז דאָ א ווערטיל. זעהר א גלייך, אמתדיג ווערטיל ! משוגע צי חסר דעה האָט פאן בעדארפט זיין איוואנען איבערגעבען דיא לייצען. בלייב דיר ביי דיין רחמנות־פנימעל דוא גוטע כשרה נשמה, דוא פרים שעפעלע, זאָג דיר מוסר וויא פיעל דוא ווילסט, פון דיינע נעגעל און ציין, ווען דוא זאָלסט זיי נאָר בעקומען, וואָלט חלעבין טויזענ־טער מאָל נאָך ערגער געווען !...

— חלילה, איסר ! וואָס פאלט דיר איין ? איך מיין גאָר נישט קיין רחמנות, נאט אייך גאָר רחמנות ! עפעס אנדערש גאָר מיין איך, דוא איסר, זאָג איך, מעגסט אודאי זיין צופריעדען, מהכא־תיתי. אָבער... איך !

— רעדט־זשע, טפוש איינער, ווערטער ! אזוי דוא ווילסט אויך צופרידען זיין ! געה זשע, זייא מוחל, צו אלדע שווארצע יאָהר אהין.... שטעק ארייין דיא לאפע, וועכט־דוא אויך חאפען א לעק. ביסט נישט קראנק חלעבין אליין צו־בעשטעהן דיין שטעטיל. דער רוח נישקשה האָט דיר אויך נישט גענומען. מאָרגען, ברודער, געהט א נייע סדרה פון קהלשע ענינם, מען וועט מוזען אביסיל צוקנע־לען. היינטיגע וואָך געהט ביי אונז תרומה, ווען זאָגסט־דוא טפוש איינער, האָבען מיר פרשה שקלים ?....

— זעהר קלוג טפּוש איינער, האָסט־דוא געטאָן, וואָס דוא ביסט אצינד גע־קומען, האָט איינמאָל איסר אין איין אנדער שמיעס געזאָגט צו זיין גוטען ברודער. איך געה ארום מיט א פול הארץ מחשבות, וויא א קיה מיט פולע אייטער, און קען אין מיר שוין מעהר נישט איינהאלטען. איך מוז שטילערהייט א מאָל חאַטש דאָס הארץ אָפּריידען, אזוי פיל הערען און זעהען וויא איך און שטענדיג שווייגען, טראָגען אין זיך איז איבער אלע מענשליכע כחות. זאָל איך נישט האָבען צו אלדע שווארץ יאָהר אזא שווערע האנד וואָלט איך אויף פּאַפּיר מיך אמאָל אויסגעגאָסען און אָנגעשריבען א שיין טריאַטער חלעבין. פארזיך נאָר דעם ווייז. הא, וואָס זאָגסט דוא אויף איהם? דאָס האָב איך היינט בעקומען א מתנה פאר עפּעס א געשעפטעל.

— זעהר א גוט גלעזיל ווין איסר. נאָר דערצעהל מיר, וואָס איז דאָס געווען פאר א געשעפט.

—עט, א געשעפטעל, לעמילם עפּעס א דיעלע. ער האָט מיר שוין לאנג גע־בעטען איך זאָל איהם דרינגען א טובה טאָן, גלייך וויא איך וואָלט געווען א זאַ־קאָנטשיק. נאָר דיא נאַראָנים אָבער ביי אונז אין שטאָדט מיינען, אז אלסדינג איז אָנבעלאנגט אין מיר, אבי איך וויל נאָר, קען איך העלפען, אז עטליכע שרייבערליך עסען ביי מיר א מאָהל שבת פיש, ווייל דאָס חיות געהט זיי אוים נאָך אידישע פיש, מיינען זיי שוין, אז איך בין מיט אלע טשינאָווניקעס פון גרוים ביז קליין איין לעבען און אלסדינג געוועגדעט זיך אין מיר. נאָר זאָל זיין אזוי טיפּוש איי־נער זאָלען זיי, דיא נאַראָנים, טאַקי אזוי זיך מיינען און מיך קומען אלץ בעטען טובות. ביי מיר איז פאר זיי תמיד איין ענטפער: מיר וועלען זעהן, מיר וועלען זעהן, מיט א ממה נפשך זאָג איך עס, שפּילט יענער אוים, הייסט עס איך האָב געזעהן, חאָטש איך האָב אזוי פיעל געזעהען ווי איך זעה מיינע אויערען און נעהם דערפאר אראָפּ פון אויבען א מנה יפה. אי וואָס יענער פארשפּילט, פארליר איך דאָך נישט מיין ווערט, מיינע תקיפות. יענער דיינקט זיך ער האָט פארשפּילט נאָר ווייל איך האָב נישט געוואָלט זעהן, אָבער ווען איך וואָלט טאַקי באמת געוואָלט זעהן, וואָלט איך גאַנץ זיכער טאַקי אויסגעפיהרט. נוא האָט יענער אויף מיר אביסיל תרעומות, לאָז ער מיך קומען ווארגען, לאָז ער מיך רופען קנאַקניסעל, אָבער איך האָב מיין שם „תקיף“ נישט פארלווירען. עט, ער וועט זיך איבער־ברוגזען, נאָך א מאָל טאַקי קומען בעטען מיין לאסקע און איך וועל איהם ווידער נאָך א מאָל טאַקי ענטפערן: מיר וועלען זעהן, מיר וועלען זעהן. פארשטעהסט־דוא? — לעמלין האָב איך אויך אזוי געענטפערט: מיר וועלען זעהן און איהם

דערבייא טאקי בתורת עצה אנצוהערעניש געגעבען, אפצושטעקען דארט עפים, פארשטעהסט־דוא? דארט וואו מען בעדארף.... איך האב זעהר גוט געזעהן, אז מיין זעהן אליין קען איהם אזוי פיעל העלפען וויא א טויטען באנקעס. לעמיל אבער איז ביי זיך געוועזען גאנץ זיכער, אז איך זעה און בעט דעם גביר ער זאל אויך זעהן. היינט ביי טאג געהענדיג אין דער גאס האסט־דוא בעדארפט זעהן, וויא לעמיל מיטן וייב זיינעןביידע מיך בעפאלען פאר איין ערה יודען מיט א שמחה און מיט טרעהרען אויף דיא אויגען: „רב איסר, טאטעניא, גשמהניא! טאקי פריהער גאט דערנאך אייך, גשמהניא, האבען מיר צו פארדאנקען מיט אונזער עסק וואס מיר האבען היינט אויסגעשפילט, ווען איהר רב איסר וואלט זיך דא נישט געוועזען אריינגלייגעזוואלטען מיר נעביך געקענט גען מיט דיא האר. מיר וועלען עס טאקי דער גאנצער וועלט זאגען, רב איסר!" פארשטאנען האב איך אז דא האט געהאלפען מיין אנצוהערעניש, לעמיל האט א־פנים גוט אויסגעפאלגט מיין עצה. האסט בעדארפט זעהן בשעת מעשה וויא זייא האבען מיר דא אזוי גע־דאנקט וואס פאר א קרים איך האב זיך געטאן, גלייך וויא איינער רעדט: וויפיל געזונט און לעבען האט מיר אייער עסק געקאסט! וויפיל מיה האב איך דערבייא געהאט ביז איך האב געפועלט! — לעמיל האט מיר שפעטער אביסיל אפגעשיקט א היים מיין רח"ש און דערצו נאך עטליכע פלעשליך גוטען וויין. נוא, טיפוש איינער, וואס זאגסט־דוא אויף דעם וויין?

— הלוואי איסר, לאז מען אזוי האבען צו זאגען אויף דיר, אויף דיינע נא־ראנים און אויף דעם גאנצען שווינדעל.... לחיים!

— ווער דערוואַרגען טיפוש איינער! שווינדעל, זאגט ער, שווינדעל! פאר וואס הייסט דאס ביי דיר שווינדעל? וואס זענין דען דיא אלע עסקים, אלע מסחרים, האק־און־פאק פון אויבען ביז אראפ, נישט קיין שווינדעל? איך זאג דיר אלע עסקים, אלע אפילו אין עולם־הבא זאכען. פערשטעהסט־דוא? אויף וואס בעשטעהען דיא אלע מסחרים נאך גאר פון דער התחלה, וויא אזוי ווערען זיי גע־פיהרט און מיט וואס לאזען זיי זיך אויס לסוף? אפשר אויף דעם אמת מוזט־דוא זיכער מיינען? ניין, ברודער! אמת איז נאר א ווערטיל, וואס איטליכער פאר־שטעהט עס אויף זיין גאנג, אויף איין אנדער אופן וויא עס פאסט צום ענין. דער אמתער אמת איז גאר נישטא און קען טאקי גאר נישט זיין, ווייל אונזער שכל קען איהם נישט משיג זיין און ער וואלט אויך פאר אונזערע מסחרים גאר נישט געוועזען קיין גוטער ארטיקעל. טויזענדער קאנטארען, טויזענדער קלייטען און טוי־זענדער אנדערע מסחרים, וועלכע דוא זעהסט היינט ביי אונז וואלטען וויא פוי־

טינע זיך פאנאנדער געפלויגען און עס וואלט פון זיי קיין זכר, קיין שריד ופליט ניט איבערגעבליעבען. א סך נגידים אונזערע וואלטען זיך מיט דיא טארבעס ארומגעשלעפט.— אפשר אויף ארבייטען, מיינסט דוא, בעשטעהט עס אלסדינג ! חלילה ! ארבייטען ארבייט א האלץ־העקער, א וואסערפיהרער, א טרעגער, א בעל מלאכה וכדומה, מיט ארבייט ווערסט־דוא קיין סך נישט פארדינען, דוא זאלסט אפילו צוזעצטער הייד ארבייטען ווערסט דוא פארט צעהר מאהל אין טאג פגר'ן פאר הונגער. געה גיב זיך טאקי אפ, א שטייגער, מיט לעמילס א דיעלע, ווערסט דוא דארויף פארברייינגען א סך צייט ווערסט האבען דאס לויפעניש, זיך אפשרייבען, דיא פינגער און לסוף, אז עס וועט דיר שוין געראטען אויסצופיהרען עס, וואס וועט דיר קלעקען דאס פארדינסטע ? דיא חלה וועט דיר נישט קלעקען אויף דער המוציא. חלילה אבער אז געראטה דיר נישט, איז פערלוירען דיין מיה און בלייבסט נאך ביי דער וועלט א קאליקע, א טויגעניכטס, וואס פערשטעהט נישט מאי דקא־אמרי רביצען און קען א קאץ איין עק נישט צובינדען, דוא האסט פולע פיש און פערשטונקענע הערינג...... קנייטש ברודער נישט אזוי דעם שטערן ! איך זאג דא דיר גאר נישט אזא פולוסופיא, נאר פראסטע, ריינע ווערטער. פילוסופיא טויג אויך אויף כפרות. צו גרויסע חכמות איז דוקא א גרויסער חסרון, דיא וועלט האט עס פיינט און היט זיך דערפאר וויא פאר פייער. גרויסע בריות, געלעהרענטע מענשען געהן ארום אין צוריסענע שטיוועל אהן פאדעשוועס. א סך גאר ניט דער ערך בעסער געהט עס אין דער וועלט דעם קליינעם מענשעלע. מען בעדארף גאר אזוי נישט טויגען זיין א בריה, דער עיקר וואס מען מוז אבער קענען איז : חנפה'נען, צוויאטשען, ליגנערען, ווארפען זיך אהין און אהער וויא עס קומט אויס צום עסק. וואס זאל מען טאהן ? געלד מוז מען האבען, אהן געלד ביסטו דאך אודאי גאר נישט, נאך טויזענד מאהל קלענער וויא דאס קלענסטע קליין מענשעלע. דוא ביזט אי קליין אי געמיין. וואס איז, ברודער, אין דער וועלט א קבצן ? דוא קענסט דען דיר אזוי משער זיין א־פנים וויא נגידים האבען פיינד א קבצן ! דאכט זיך ריידען א מאהל מיט איהם און האבען אויף איהם א מאהל קלאמפערשט רחמנות, אין אמת'ן אבער קענען זיי אים נישט ליידען, ער איז זיי גרויס אין דיא אויגען און טראכטען צו וואס דרעהט זיך גאר ארום אזא נפש אויף דער וועלט. עפעס קומט ער זיי פאר וויא א קאלטין, איין איבריג בייגדיל, א שטיק ווילד פלייש, א פגע, איין אנשיקענעש און עס גיט זיי עפעס א שטאך אין הארצען אז זיי דערזעהן איהם. זיי דאכט זיך אלץ, אז ער איז אויסען אויף זייער לעבען — אויף זייער בייטעל, אז ער איז להוט אויף זייער נשמה — נאך זייער געלד. איך האב אסור נישט קיין ווערטער איך זאל דיר עס אזוי ווייט ארויסזאגען. ביסט דוא ברודער א קבצן, ביסט דוא אפגעשטארבען פון דער וועלט. דיינע פריהערדיגע פריינד, אים זיי זיינען רייך, האלטען זיך פון דיא ווייט, מאכען זיי דיר א מאהל א וויזיט, האט עס נאר א פנים וויא איין אויפגעקומענע גבירה חאפט זיך א מאהל אראפ ערגיץ אין א קליין שטעדטעל אויף קבר

אָבות צו א געשטאַרבענעם טאַטען א קבצן און פוצט זיך דערביי אויס אין פעריל און דימענטען, דאָס אָרעמע קליין שטעדטעל זאָל פון איהר הנאה האָבען..... אין חומש צי אין שיר השירים דאַכט זיך שטעהט אויך וויא זאָגט מען עפעס: העני חאַסיע נחמעס (עני חשוב כמת) דאָס הייסט א קבצן שמעקט מיט קברות־בלעט־לאַך. אין געלד ברודער בעשטעהט דיא גאַנצע חכמה, אלסדינג.... האָסט־דוא געלד האָסט דוא דיא און יענע וועלט. נאָר ביי דער צייט געלד צו האָבען הייסט, צו זיין א קליין מענשעלע און א קליין מענשעלע הייסט חנפהנען צוויאטשען, וואָס אין דער קאָרט.... לחיים גוטער ברודער!

— לאָמיר זיין געזונד, איסר, און האָבען תמיד אזעלכע לעמליך: נוא איסר, דיין גביר, ביי וועלכען דוא ביסט דיא נשמה, וואָס איז ער אזוינס? ?

— אַט פון איהם ברודער וויל איך ניט ריידען. פארשטעהסט־דוא? איך וויל פון איהם נישט ריידען, פון דער צייט, וואָס איך האַלט איהם אויף דער ארענדע וויל איך פון איהם ניט ריידען.

— וואָס הייסט, איסר, אויף דער ארענדע? נאט אייך גאָר א נייעס! וואָס הייסט דוא האלסט דיין גביר אויף דער ארענדע? א מיהל איז ער,צו אלדע שווארץ־יאָהר, אָדער א קרעטשמע, וואָס דוא האלסט איהם אויף דער ארענדע?

— וואָס מאכט עס אויס, טיפוש איינער? וואָס איז דיא נפקא־מינא א גביר, א מיהל, א קרעטשמע, א רוח, א טייוועל און דער שווארץ יאָהר וואָס נאָך אזעלכעס? אבי איין ארענדע!.... הע־הע־הע, צרודער! דוא ביסט נאָך גאָר א מלמד, א פריץ. מען מוז דיר נאָך אלץ דינג אויסטייטשען. נוא איך וועל עס דיר איצט דערוייל וויא ס'איז דערקלעהרען. לאָמיר טאקי אָנהויבען פון א מיהל. א וואסער אָדער א ווינד איז אויף דער וועלט א גרויסער כח, קומט דאָס מענשעלע וואָס וויל מיט אלסדינג זיך בענוצען, שטעלט אנידער א געביי מיט רעדער אי שטיינער און מאכט אז דאָס וואסער אָדער דער ווינד זאָל דרעהען דיא רעדער. דיא רעדער דרעהען דיא שטיינער און עס מאָהלט זיך. פארשטעהסטו וא? היינט טיפוש'ל מיינער לאָמיר געהן ווייטער. ראשית חכמה איז כח, דארויף שטעהט דיא וועלט מיט אלע זאכען. א נגיד איז אין דער וועלט אויך א גרויסער כח. אלע וועלט פאר דעם נגיד בטל. אלע קריכען און שאפקעווען פאר דעם רייכען אי אזעלכע אפילו, וואָס זיי קומט פון איהם לחלוטין גאָר נישט ארויס, וואָס זיי האָבען פון איהם נישט געהאט א מאָהל, האָבען פון איהם נישט אצינד און וועלען קיין מאָהל פון איהם נישט האָבען אי שפעטער אפילו א טרונק וואַסער, גלאט ווייל א רייכען קומט כבוד, ווייל א נגיד קומט אלסדינג. חאָטש איך איסר זאָג: דער עיקר וואָס אין א נגיד בעדאַרף מען שעטצען איז נאָר זיין געלד. פארשטעהסט־דוא? זיין געלד איז נומער 1 און ער אליין איז נומער 2

אזא נגיד, וואָס ניצט דיר כלל נישט, ער זאָל ביי דיר אזא אָרט פארנעהמען וויא גאָר נישט. וויאבאלד אז נישט דער עיקר וואָס זשע איז מיט איהם דער יחוס? קוקט זיך אפילו אויף איהם נישט אום און הער איהם. אזוי וויא אין טשערניוויטץ דיא מגילה.... הײנט בעדארפסט־דוא וויסען וויטער, אז א קלוגער בעדארף מיט אלסדינג אין דער וועלט זיך בענוצען. פארשטעהסט־דוא? אצינד וועל איך עס דיר איבער'חזר'ן נאָך א מאָהל, זאָג־זשע טיפּישול איינער זאָג: אויף כח בעשטעהט אלסדינג, א נגיד מיט געלד איז אין דער וועלט א גרויסער כח און אקלוגער בעדארף מיט אלסדינג אין דער וועלט זיך בענוטצען, בכן בעדאַרף מען פונ'ם רייכען קענען מאכען א נוטצען. וואָס מיינסט־דוא, מען זאָל ביי איהם נעהמען נאָר געלד? ניין! מען בעדארף אויך לעבען איהם קענען שטעלען א ווינט־מיהל, ער זאָל מיט זיין ווילדען כח טרייבען און דרעהען דיא רעדער. עס זאָל זיך מאָהלען. אָדער לעבען איהם זיין אזוי וויא א קאָמעדיאנט לעבען דער קאָמעדיע, אָדער וויא א ציגיינער לעבען זיין בער. האָסט דוא מיר אָפּגעמאָסטען א גוט מעסטעל מיט א ווערך, נוא, געה מאָהל דיר געזונטער הייד אין מיין ווינד מיהל. האָסט־דוא בעצאָהלט פאר א בילעט, געה־זשע דיר אריין אין דער קאָמעדיע און זעה דיא שעהנע אָנשטעלען, אָדער האָסט־דוא מיר געגעבען עטליכע גראָשען וועל איך דיר הייסען מיין בער טאנצען. פארשטעהסט־דוא? איך האלט מיין גביר אויף דער ארענדע. דוא ווילסט צום גביר—צו מיין ווינטמיהל, גיב זשע מיר מעסטעל, איך בין דער ארענדאר. דוא ווילסט מען זאָל פאר דיר מאַכען דיא קאמעדיע, דיך „אונטערהאלטען" אביסעל מיט אָנשטעלען, בעצאָהל מיר פריהער פאר א בילעט, איך בין דער קאָמעדיאנט, אָדער ווילסט־דוא אפשר מיין גביר זאָל זיך פאר דיר שטעלען אויף דיא לאַפּעס, לייגען זיך פאר דיר אין דער לייגג אין דער ברייט און ברומען, ארויס פריהער מיט עטליכע גראָשען און גיב מיר זיי מוחל וואָס מיין גוטען ווילען וועט זיין, איך בין זיין ציגיינער!...... הײנט פארשטהסט־דוא טיפּושיל? גענוג פאר הײנטיגעס מאָהל געלערענט!.... לחיים, גוטער ברודער!)

— לחיים, איסר, פאר דיין ווינטמיהל, פאר דיין קאָמעדיע און פאר דיין בער! דיינע רעדער זאָלען זיך דרעהען, דיין קאָמעדיע זאָל אָנגעהן און דיין בער זאָל טאנצען......

12

עס פערשטעהט זיך איסר'ס דרך, איסר'ס בליק אויף דער וועלט איז פאר מיר תחלת געווען צו הויך און א סך ווערטער גאר תרגום. איך האב גאר נישט געוואוסט מיט וואס מען עסט עס. נאר דאס אבער האב איך באלד אין דער רגע איינגעהאפט: „ביי דער צייט געלד צו האבען הייסט צו זיין א קליין מענשעלע, און א קליין מענשעלע הייסט חנפה'נען, צוויאטשען, וואס אין דער קארט". אט־א דא בין איך שוין דערגאנגען דעם רעכטען סוד. אבער וואס הייסט אזוינס חנפה־נען צוויאטשען האב איך נאך לעת עתה נישט רעכט פערשטאנען. איך מוז אייך דא בעמערקען, אז דענסמאל האב איך נאך נישט גוט געוואוסט בכלל צווישען ערשיידען וואס מען מעג און וואס מען טאר נישט. איין עבירה האט ביי מיר גע־הייסען: קוקען אויף דיא כוהנים בשעת דוכנען; נישט שלאגען קיין כפרות, נישט געהן צום תשליך, שניידען דיא נעגעל כסדר, נישט איבערהיפערן א פינגער איבער א פינגער, און נישט צולייגען צו דיא אפגעשניטענע נעגעל דריי פיטצליך שטיקלאך האלץ, אפגעשניטצט פון א סטענדער צי פון א טיש, זיי זאלען דיענען פאר כשרה עדות, נישט גלויבע אין א בעל שם, נישט גלויבען אין א לץ, נישט גלויבען אז אין דער גרויסער שוהל דאווענען ביי דער נאכט מתים, נישט גלוי־בען אין עולם־התוהו, דאס הייסט נישט גלויבען אז א סך מענשען געהן ארום צווישען אונז, זיי האנדלען דאכט זיך, זיי מאכען געשעפטען, זיי פאהרען אויף ירידין, קויפען און פערקויפען, הוא־הא־הוא! און באמת זיינען זיי גאר מתים, טויטע, געשטארבענע געביך, אויף דעם עולם־התוהו... נישט גלויבען, אז צום בעד־ליודעווער רב פלעגען קומען מתים צום משפט און דער מלאך־הדומה האט זיי אהין געפיהרט וויא א פארטיע רעקרוטען, אדער נישט צו גלויבען אז דער דא־זיגער רב מאקי האט געהאט קפיצת הארץ, געווען א חשוב אין הימעל און געהאט אין דער האנד דעם שליסעל פון קינדער, פון שניי און רעגען, נישט גלויבען אין א גלגול, דאס הייסט נישט גלויבען, אז דעם מענשענס הייליגע נשמה ווערט מגולגל אין בהמות, חיות און עופות, אז א געוויסער עושר איז געווארען א מאהל א הזיר; איינער, עפעס א פיינע בריה—א קעלבעל, נישט פאר אונז גערעכט; נאך איינער, עפעס א גרויסער פאדראטשיק—אפויגעל, וואס האט שטארק אנגעפייפט, נישט פאר אידישע קינדער גערעכט; ווייטער איינער, עפעס א גלאסנע איז געווארען א פיש נעביך, פונקט מיט אזא גאלאס, אזא שטימע ווי פון א שלייען, און נאך איינער א בעלטובה עפעס גאר א קאטץ, רחמנא ליצלן..... קורץ, אט אזעלכע זאכען האבען ביי מיר געהייסען עברות, אבער חנפה'נען, צוויאטשען און זיין א קליין מענשעלע דאס איז אין מיין צעטעל נישט ע־

שטאנען. מהיכא־תיתי פאר וואָס נישט זיין א קליין מענשעלע ? מען איז דאָך רייך און גליקליך. א קליינמענשעלע האָט מען נישט דיא העזה, צו׳הרג׳ענען, צו־שלאָגען און אז מען שלאָגט טהוט דאָך עפּעס אזוי וועה ! א שניידער־קע אז דערלאנגט א טעלעמעטשע ווערט דאָך אזש פינסטער אין דיא אויגען. ווער שמיעססט אז א חזן דרעהט ביים אויער קען מען טאקי יאָהרצייט פער־געסען, און אויסציהען זיך אויף דער ערד אָנצוטאָהן אָדער אויסצוטאָהן יענעם קאַלעשען בשעת יענער האלט זיך ביי דיא זייטען און קוקט אויף דער סטעליע, דאָס איז חלעבען אויך עפּעס נישט קיין געשמאקע זאך. אודאי האָט מיר זיך געגלוסט זיין א קליין מענשעלע מיט אלע פּישטשיוקעס, פּטור ווערען מיט א״מאָל פון אלע צרות און לעבען גליקליך אין עושר און אין כבוד. דעריבער טאקי פלעג איך בעשטענדיג מיט גרויס חשק מיך אונטערהערען הינטער דער טיהר בשעת איסר וואַרגער פלעגט שמיעסען מיט זיין גוטען ברודער. איך האָב זיך אָנגעהערט זעהר פיעל זאכען און דערנאָך טאקי זוכה געווען צו פארשטעהן זיינע ווערטער. איך האָב איהם מיט דער צייט א סך בעסער פערשטאנען ווי דעם תלמוד־תורה מלמד.

אמת טאקי א לעקיש בין איך געווען אין דער יוגענד, זעהר נארעשאוואטע, נאָר וויא שפּעטער האָט זיך ארויסגעוויזען בין איך נישט געווען א נאר פון דער נאטור, וואָס דען זשע ? דיא מעשה דערפון איז גאָר געווען וואָס תמיד פון דער קינדהייט אָן בין איך געווען פארוויסט, פארוואָגעלט און דערשלאָגען. מען האָט מיך אויפגעהאָדעוועט מיט שמיץ, מיט קלעפּ, מיט קולאקעס און מיט טויט־שלעק. ווער עס האָט נאָר גענואָלט האָט אין מיר ארייגעלייגט און געבראָכען מיר דיא דארע ביינער. נוא וויא זאָגט מען עפּעס, פון על חטא ווערט מען נישט פעט. פון א סך שלאָגען ווערט מען טאקי דערשלאָגען. א קאטאָוועס עפּעס וואָס מיין לייב, דאָס אויסגעמאָגערטע, אויסגעדעוועטע לייב מיינס האָט אין זיך נעביך ארייגעקראָגען ! איך נעבאך לייד הונגער, קעלט, פיהל אז געהן מיר אויס דיא כחות עס שטעכט מיר אין אלע גליעדער ס׳איז מיר נישט גוט, אָנ־שטאָט מען זאָל זאָגען א רחמנות, א קינד נעביך. געהט אויס, א מענש, אָדער לאָז זיך אפילו גאָטס א בעשעפעניס צאנקט נעביך וויא א לאכט, ער איז הויט און ביין, נעהמט מען נאָך און מען רייסט מיר מיין דארע קווארע שטיקעל פלייש, נעהמט מען נאָך און מען גיט מיר נאָך וועהטאָג אי שטעכעניס, נעהמט מען נאָך און מען צופּט מיר דאָס איבעריגע שטיקעל הויט אויס !..... איך בין פשוט געווען דערטשמועלעט, פארטומעלט און פארמאראָטשעט. היינט דערצו נאָך

בין איך געבוירען געוואָרען אין בעזליודעוו, וואָס אין תוך אריין איז זיא א קליין שטעדטעל, און א קליינשטעטלדיגער בלייבט טאקי א קליינשטעטעלדי־גער. דיא קליינשטעטעלדיגע לייט זיינען חלעבען עפּעס גאָר אנדערע מיני מענשען מיט אנדערע חושים, מיט איין אנדער טעם, ני מע, ני מו, ני קאקאריקוא, נישט פיש נישט פלייש, עפּים מיני ברואים.... איך וויל דערמיט אייך נישט מעהר אויסברייען, אז איהר זאָלט זיך ניט וואונדערן ווי אזוי א נאר ווי איך פלעג א מאָהל פאָרט פאלען גלייך און דיינקען מיט א גאנג. אמת טאקי, א נאר בין איך געווען און בין מיט מיין נארישקייט געפאלען איטליכען אין דיא אויגען, אָבער פון דעסטוועגען ניט קיין נאטירליכער, נאָר גלאט א פערדולטער א פער־לאָזטער, א דערהארגעטער. עס האָט מיר אין קאָפּ נישט געפעהלט קיין קלעפּ־קע, נאָר דיא קלעפּקע איז נאָך ניט געווען אָפּגעטעסיעט. אָט־אָ דאָס בין איך גע־ווען. דעריבער האָב איך מיך נאָך געקענט עפּעס אויסלעהרנען, מיך עפּעס אָנ־שטויסען, און דעריבער האָב איך געקענט איבערנעהמען רב איסר ווארגערס תורות.

ביי איסר ווארגער האָב איך אוועקגעדיענט א סך יאָהרען, אין דער צייט האָב איך מיך אויסגעשליפען, האָב גוט פערשטאנען און געקענט אלסדינג וואָס א קליין מענשעלע בעדארף צו קענען, וואָרים איך פלעג זיך שטארק צוהערען מיט קאָפּ און בין געווען א מתמיד. איך האָב שוין געקענט אין מיין גראד אָפּ־ארבייטען מעשים, מאכען פוילע תנועות און געהן אליין מיט שפּיצלאך. דיא גרעס־טע הנאה האָב איך געהאט אָפּצוטאָהן איינעם אויף טערקיש, גלייך וויא איך וואָלט מיך אין איהם נוקם געווען, און זיך אויסדרעהען גלאט וויא אויף א טעלער. דאָס געפיהל פון יושר, פון רחמנות האָט ביי מיר נישט דערלעבט רעכט אויסצו־וואקסען. יושר האָט רבי איסר ווארגער געזאָגט, איז א שטיקעל גומעלאסטיק, וואָס לאָזט זיך ציהען וויא מען וויל, דאָס איז א כי הנה כחומר. פון וועלכען דער מענש האָט ביד צו מאכען עפּעס, נאָך זיין פערלאנגען און צו בייגען עס אזוי צי אזוי; רחמנות—דאָס איז אן אויסגעטראכט, פוסט וואָרט, אין גאנצען נאָך א שווינדעל! איך, אז איך בין שטארקער פון דיר איז ביי מיר דער יושר און דוא אז דוא ביזט שלאפער פון מיר ווילסט־דוא מיך איינרייד'ען עפּעס רחמנות. אזוי איז געווען ביי זיך איסרס א ווערטעל. איך בין געווען איסר'ס איין אמת'ר תלמיד, האָב מיר אליץ געגעבען מיה ביין רבין צופריעדען צושטעלען, טאָן אלסדינג נאָך זיין געשמאק, איהם אין אליץ צו פּאָטראפען, איך בין איהם שטארק גע־פעלען אז ער וואָלט פאר מיר וויא מען זאָגט קיין זאק בארשטש ניט גענומען. אז

איך בין עלטער געוואָרען האָב איך אָנגעהויבען מיך אלץ צו בעטראכטען און זיך אליין צו פרעגען: „מתי אעשה לביתי?“ דאָס הייסט, ווען וועל איך שוין אָנהויבען עפּעס צו טאָהן, איך זאָל אויפגעריכט ווערען? „ואני באתי בימים“ און איך בין דאָך שוין א בחור'ל! אמת טאקי, איסר'ס תורה קען איך גיט מיט אלע פשטליך, נאָר „לא המדרש עיקר“ נישט דאָס לעהרנען איז דיא קונץ, דער עיקר איז דאָך דיא מלאכה. איך האָב אלץ זיך מישב געווען אזוי לאנג אזוי ברייט ביז איך בין געפאלען אויף א א הסברה. סטייטש, האָב איך צו מיר אליין געזאָגט, וואָס פאר א נאר איך בין! איסר אליין זאָגט: „א קלוגער בעדארף מיט אלסדינג אויף דער וועלט זיך בענוצען און דעם נגיד בעדארף מען נעהמען אויף דער ארענדע מיט איהם צו שפּיעלען דיא קאָמעדיע און צו מאכען דיא קאָפּעקע“ איסר אליין איז דאָך אויך א נגיד, סטייטש, איך וועל איהם נעהמען אויף דער ארענדע און וועל ווערן איסר'ס ארענדאר, איסר'ס נשמה! איסר אליין איז דאָך אויך א כח, נוא, וועל איך מיר שטעלען א ווינטמיהל, איסר זאָל דרעהען מיינע רעדער סטייטש, געבראָטענע טויבען פליהען מיר אין מויל, אין דער האנד האלט איך איין אָפּגעשיילטע אייעלע און שריי עסען!.... איך וויל אייך דאָ נישט א ים בריען, איך האָב אָנגעהויבען צוויאטשען און איסר'ן חנפה'נען, מיר אויסגעזוכט טויזענטער וועגען וויא צו איהם זיך צו־צושמייכלען, וויא ארייצוקריכען אינוועניג איהם אין הארץ ביז איך האָב איהם למזל דערטאפּט און אָנגעהויבען אין א גוטער שעה ווערען זיין נשמה! איסר איז דאָך נישט מעהר געווען וויא א מענש, ער האָט אויך ליב געהאט מען זאָל איהם חנפה'נען, קעטשקען, איהם בעוואונדערן און פון איהם שטארק הנאה האָבען; הגם ער האָט זייער גוט געוואוסט וואָס פאר א האפּט, פאר א ממשות דאָס חנפנען האָט. ער אליין א שטייגער אז ער זאָגט איינעם: איהר זענט דאָך א חכם, א גוטער, א פרומער, א בעל־צדקה, א כשרער, עהרליכער מאן, הייסט עס גאָר קאפּויר: איהר זענט א פּראָסטער נאר, איין אכזר, א צוויאק, א קארגער הונד און א גנב שבגנבים, דאָס שווארצאפּעלע פונ'ם אויג! אזוי איז שוין א־פּנים אוי דער וועלט, אז איטליכער לאָזט זיך איינריידען, איטליכער האָט ליעב נאָך צו נארען..... נאָר נישט אזוי גיך טהוט זיך וויא עס רעדט זיך. עס האָט לאנג געדויערט ביז מיר איז געראָטען צו ווערען איסר'ס חשוב. אייך ווענט אפשר קשה זיין וויא אזוי ווערד עס פון א משרת א חשוב? אי, האָט מיר קיין פאראיבעל נית, אויב אזוי, קענט איהר דאָך נישט דיא וועלט! כמעט אלע משרתים זיינען חשובים און כמעט אלע חשובים זיינען משרתים.... אז דער עולם האָט דאָס ארויסגעזעהן

מיין חשיבות, אז איך בין איסר'ס נשמה, זיין חשובער משרת, האָט מען מיך אָנגעהויבען צו גלעטען, אָפּצוגעבען מיר א ברייטען גוט מאָרגען, וויא אומעטום אין דער וועלט פיהרט זיך, אז מען בעדאַרף עפּעס האָבען צו דעם פּריץ זעהט פריהער זיך צו צושאַרען צו זיינע חשובע משרתים, זיי צוגעפעהלען, אריינצולאָזען זיך מיט זיי אין עפּעס א שמיעס מיט זיסע ריידלעך, ווערען קלאָמפּערשט מיט זיי נאָהענטע שמעלקעכ און אגב טאַקי ארײַשטופּען זיי עפּעס אין הענטיל. מען טראַכט זיך דערביי, לאָמיך זיי פארשטופען דאָס מויל, לאָזען זיי זיך נישט קריכען, נישט בילען. אָדער גאָר אזוי: נישקשה, לאָזען זיי דעם פּריץ ביים וועג געהענדיג ארײַנלאָזען אין אויער א גוט וואָרט, א משרית קען ביי זיין אָדון א מאָהל זעהר פיעל העלפען, דאָס וואָס א משרית פועלט א מאָל קענען עס גרויסע לייט נישט פועל'ן. דער משרת ווייסט ביין אדון דאָס הארץ און פארזעהט איהם מיט אלע זאכען, וואָס מען טאָר נישט זאָגען.... האָט איינער בעדאַרפט עפּעס צו איסר'ן (און ווער האָט ניט בעדאַרפט צו איסר'ן?) דאָ האָט ער שוין פריהער אָבגעניצט מיין לאסקע, איך זאָל בעטען פאר איהם סטאַנציע און דער־מאָהנען איהם צום גוטען בייא א שמיעס. פון געלט און מתנות איז שוין קיין ריידע נישט געווען. יענער האָט געמיינט, אבי ביי מיר האָט ער געפועלט, אז איך זאָל ביי מיין רב איסר'ן פארוואָרפען פאר איהם א וואָרט איז ער שוין גע־האָלפען, חאָטש איך האָב מיר געוואוסט מיינס, אז איסר אליין קען איהם אזוי פיל העלפען, טאַקי אויף איסר'ס רייד, וויא א טויטען באנקעס. וואָס אַרט עס מיך? לאָז ער מיינען און געבען געלד. און ווען אפילו ס'איז א מעגליכקייט געווען צו העלפען, וועט דאָך איסר נעהמען געלד און טאָן זיינס גאָר אָן מיין שתדלנות. יהיה־איך־שיהיה אזוי צי אזוי, וועט דאָך איסר אלץ נעהמען געלד און מאכען וויא דער שטייגער זיינער: מיר וועלען זעהן, מיר וועלען זעהן! היינט צו וואָס טויג איך נאָך דאָ אין דערמיט? נאָר ווייטער טאַקי, וואָס אַרט עס מיך? לאָז יענער מיינען און געבען געלד. אָט אויף אזא אופן האָב איך מיר אָנגעהויבען בימליכווייז נתגדל צו ווערען, צונעהמען אויף זיך לייב און טאַקי צונויפגעקליבען שיינע עטליכע גילדען.

13

— נאָר איין וואָרט, נישקשה. נישט מעהר וויא איין וואָרט! האָט זיך גע־הערט הינטער דער טהיר עפּעס א גראָב קול און באלד טאַקי איז אריין געגאַנגען

אין שטיבעל א געשפּיקעוועט יודעל אָהן א קאפּאָטע נאָר אין אפּערלאטעט לייבעל, פון וועלכען עס האָבען ארויס געקוקט שטיקליך פארשמירטע ציצית, וואָס האָבען זיך געבאָמבעלט אויף דיא קניע, און אין גראָבע תחתונים מחילה מיט גרויסע מגושמדיגע שטיוועל, אויף וועלכע ס'איז געלעגען אפשר א פוד בלאָטע און וואָס האָבען פון זיך ארויסגעגעבען א שטארקען ריח עפּעס פון שוויים אין איינעם מיט דיאָד.

— א, בעני! האָט דער רב געזאָגט א קוק געבענדיג אויף דעם דאָזיגען פארשוין. וואָסוועסט־דוא עפּיס זאָגען בעני?

— וואָס זאָל איך זאָגען? האָט בעני געענטפערט און זיך א קראַטץ געגעבען אין דער פּאטיליצע. עט, גאָרנישט זאָג איך. געלד פאר היינטיגען חודש, האָב איך שוין ביי אייך אָפּגענומען, וואסער האָב איך נאָך נעכטען ביי דער נאכט אָפּגעגעבען. איך האָב נעכטען דיא גאנצע נאכט כמעט געהאט דאָס פיהרעניש. יצחק אברהם'ס שטארב האָט מיך גוט אָפּגעפיהרט. מיינע בעלי־הבתים, וואָס לעבין איהם אין שכנות, האָבען דאָס וואסער אויסגעגאָסען, געליבען א גאנצען טאָג אָהן וואסער. נישט געהאט מיט וואָס צו קאָכען. ווער איז שולדיג? דער וואסערפיהרער. יענעם גלוסט זיך שטארבען און אויסגעהן געהט עס אויס צום וואסערפיהרערס קאָפּ. געה פיהר זיי דיא גאנצע נאכט וואסער! אז איך האָב אקעגען טאָג צוגעמאכט איין אויג קומט דיא מאמע זאָל לעבען און וועקט מיך: בעני, בעני! שטעה אויף, פארקיימעל דיא טהיר, איך געה צום ערשטין מנין הערען קדושה, פון דער שוהל געה איך אויפין הייליגען אָרט, היינט האָב איך יאָהרצייט. גיב דאָ אכטונג צום טעפּעל קאליש, וואָס איך האָב צוגעשטעלט אויפן פּריפּעטשיק. איך פּטר ארויס דיא מאמע און לייג מיך ווידער צו. קוים וואָס איך חאפּ א דרעמיל הער איך פּיק, פּיק, פּיק. דער האָהן מיט דיא היהנער זיינען אראָפּ פון דער סידעליע. שטעהן און פּיקען געשמאק א ריפּטעל ברויט אויפן טיש. א קיש, א קיש! שרייא איך. א סיש אהין, א קיש אהער זייא פּיקען טאקי אלץ. לעבין מיר איז גראָד געלעגען א הילצערן לעפּיל, א פליישיגס, חאפּ איך דאָס לעפּעל און לאָז מיך צו דיא היהנער. פּלוצלים האָרך איך, אויפן פּריפּעטשעק לויפט דאָס טעפּיל.. מיינער חאפּט אין איילענעש און שטעקט אריין אין דעם מילכיגען טעפּיל דאָס פליישיגע לעפּעל און מאך אָהן א שאלה! דער לעפּעל איז פליישיג, נאָר ווייל ס'איז נישט געקארבט מיט דריי קארבען. חלילה נישט ווייל מען עסט דערמיט פליישיגס. איך זאָל אזוי בעהיט ווערען פון קריינק! דאָס טעפּיל ווידער איז מילכיג, נאָר ווייל מען האָט דרינען קאנמאָל נישט געקאָכט קיין פלייש. זינט

מיין ציג איז מיר געפגרט קומט אפילו אין מיין גבול קיין מילך נישט אריין. איהר מעגט מיר גלויבע אויף מיין יודישקייט..... היינט, רבי, פסקעט מיר א שאלה!

— עפעס א גרויס טעפעל? האָט דער רב געפרעגט.

— גרעסער פון מיין קאָפּ, האָט בעני געענטפערט, אמשר אקעגען איין איי־מער. איך זופּ מיך דערמיט אָן פול וויא א פעסעל און ארבייט אוועק דעם גאנצען טאָג אָהן א פּאַפּאַס.

— כשר. האָט דער רב געזאָגט, און איידער בעני איז ארויסגעגאנגען איז אריינגעלאָפען עפעס א ווייבעל מיט א יאָמער א קלאָג:

—רבי, איך האָב שוין מעהר קיין כח נישט אויסצוהאלטען! איהר האָט אודאי זעהר גוט געמיינט, וואָס איהר האָט צווישע אונז געמאכט א לעבען און נים צוגעלאָזט קיין גט, נאָר אזא לעבען אויף אלע מיינע שונאים געזאָגט געוואָרן. אייערע טהייערע ווערטער זיינען צו איהם אזוי פיל צוגעשטאנען וויא איין אר־בעס צום וואנד. ער טהוט זיך טאקי זיינס און מאכט מיר אלץ דעם טויט. איך שווארץ דאָס פנים, לייא, באָרג קויף איין אויפן מארק אייער, היהנער, וויא ס׳איז עפעס צו פארדינען אבי צו דערהאלטען די נשמה פון די הונגעריקע, אָפּגערי־סענע, אָפּגעשליסענע קינדערליך, און ער ווייסט נישט מעהר וויא די הסידאָ־ניע, וואו ער פארברייגגט די גאנצענע טעג מיט זיינע לייט אונטערן אויוען, טרינקען, שמיעסען פּאָטשטען, און אז ער קומט אהיים מוז איהם אלסדינג זיין. ער זאָל חאָטש א קוק טאָהן אויף די קינדער. זיי געהען איהם כלל נישט אָן, וויא זיי וואָלטען געווען פרעמדע. צו מיר רעדט ער נישט קיין גוט וואָרט גלייך וויא איך וואָלט געווען צו איהם פערקויפט, זיינס א דינסט, וואָס איך בין נישט ווערטה צו וואשען איהם די פיס און טרינקען דאָס וואסער, איך העהר נישט מעהר פון איהם אלץ שטיא, טיפּושטע, שפלה! אונטער עפּעס א יום טוב פאָהרט ער זיך אוועק צו זיין רבי׳ן, נעהמט ביי מיר צו דאָס לעצטע און ליגט דאָרט אָפּ א צייט מיט זיין קומפּאניע, אזעלכע וויא ער. עס זאָל איהם אָנהויבען ארען א היים, עפּעס א ווייב מיט קינדער, וואָס זיינען זשעדנע א שטיקעל ברויט און קומען נעביך אָפּ. רוף איך א מאָהל מיך אָן אקעגען דעם עפּעס א וואָרט סטראשעט ער מיך, ער מוז מיך נאָר אוועקוואָרפען מיך מאכען פאר א וויסטע עגונה, און ווייזען מיר ווער עלטער איז, וואָס א יודענע איז אזוינס. היינט אין דער פריה קומט ער פון קלייזעל, אין שטוב איז קאלט, חאָטש וועלף צו טרייבען, שוין מעהר פון צוויי טעג איז קיין רויך פון מיין קוימען נישט געגאנגען, די קינדער דראָ־

זשען, ציטערן און בעטען עסען. דאָס קליינע קינד אין וויעג איז שוין הייזעריג־ שרייענדיג, וויל נעביך זייגען און ביי מיר איז נישטאָ קיין קאפּ מילך. פון וואנען זאָל עס זיך נעהמען אז איך דארב און צוויי טעג איז אין מיין מויל קיין לעפעל געקעכטץ נישט געקומען. שטיאָ, מאכט ער מיט א קאלט געמיטה, לייג מיר אריין אין קלומעקיל א העמד מיט דער שבתדיגער קאפּאָטע. איך האָב פערשטאַ־ נען אז ער קלייבט זיך פאָהרען אהין מיט זיין כנופיאָ, עס געהט דאָך א חנוכה. דאָס הארץ איז מיר געווען זעהר פערביטערט נעהם איך און רוף מיך אָן: גזלן איינער! וואָס טראכטסטו זיך? קוק האָטש אָן דיינע קינדער, וויא זיי בידעווען, ליידען, און דוא האָסט אין זינען פוסטע, נארישע זאכען! מילא דאָס ווייב איז א גאָר נישט, א שטיא, א יודענע, א צויג, אָבער דיא קינדער, גוואלד דיינע קינדער!... וויא איך האָב דאָס איהם נאָר ארויסגערעדט אז ער פאלט עס אויף מיר אָן מיט א כעס, מיט א געפּילדער: אזוי שטיא! דוא וועסט עס מיך אזוי זידלען און אָנרופען נארישקייטען אזעלכע הויכע זאכען, וואָס זיינען נישט פאר דיין יוייבערשען מוח! אזוי דוא שפלה איינע! נוא היינטיגס מאָהל איז איין עק, איך מוז דיך אויף אייביג טאקי אויף אייביג אוועקווארפען, אז דוא זאָלסט בלייבען א וויסטע עגונה. נישקשה איך וועל מיר דאָרט ערגיץ חתונה האָבען, איך מעג נישקשה, און דיך מוז איך אָנלעהרנען, דוא זאָלסט וויסען וואָס איז אזוינס א יודענע... ער האָט זיך נישט געקיהלט מיט דיא רייד און מיך נאָך אָנגעהויבען צו קנייפּען. נאט, זעהט זייט מוחל וויא ער האָט מיר צוקניפּען דיא הענד. ברוין און בלוי מיר געמאכט דאָס לייב! גוואלד רבי ראטעוועט מיך! לאָז ער מיר געבען גט. איך האָב שוין מעהר קיין כח נישט אויסצוהאלטען!...

— גיעה שוין, געה א היים! האָט דער רב געזאָגט. איך וועל נאָך היינט שיקען דעם שמש, ער זאָל איהם צו מיר ברייגגען.

קוים איז דאָס ווייבעל ארויסגעגאנגען האָט דיא שמשטע זיך ארייגגעחאפּט אָנגעטאָהן דיא ייפּע אויף איין ארבעל מיט א ליילעך אונטערן אָרעם.

— גאָט העלף! האָט זיא געזאָגט צום רב נאָכדעם וויא זיא האָט פריהער מיט דער האנד א ריהר געטאָהן דיא מזוזה און א קיש געטאָהן דיא פינגער. איך האָב אייך געוואָלט אויף אֹ רגע מטריח זיין מיט א „שאלת נשים“. נאט אייך זייט מוחל דעם ליילעך.

אין דער צייט ווען דער רב איז בעשעפטיגט געווען מיט זיין רבנישע זאַ־ כען איז דער עולם אין שטיבעל געזעסען עפּעס משונה פערטראכט. דיא נגידים האָבען זיך געבלאָזען, געקוקט מיט פערדראָס און זיינען געווען עפּים שטארק צו־

האכט, גלייך וויא איינער וואלט פלוצלים פון דער העלער הויט אויף זיי אנגע־פאלען און זיי גערופען שווינדלער פאר א וועלט מענשען.

— וואס זיפצט איהר אזוי ר׳ חנא? האט איין נגיד זיך אנגערופען און אליין אויך עפעס וויא א קרעכץ געטאהן.

— עט, ר׳ בעריש, האט רבי חנא געמאכט מיט א קנייטשעל. איך וויים חלעבען נישט, וואס יצחק אברהם וויל האבען מיט זיין מעשה. עפעס קומט דא פיר אזעלכע ווערטער, וואס פאסטען כלל נישט פאר איהם! וואס זאגט איהר ר׳ בעריש צו דיא שטעכווערטלעך? איהר זיינט א מבין וואוהין זיי דערלאנגען? ווער ווייסט ביז וואנען דאס לייענען וועט נאך געדויערן, איך האב היינט אמור נישט קיין צייט. איך זיץ דא וויא אויף שפילקעס.

— איך זיטץ אויך חלעבין וויא אויף שפילקעס, האט ר׳ בעריש געענטפערט. אויב איך בין א מבין, פרעגט איהר, וואהין דיא שטעכווערטליך געה׳ן, וואהין זיי דערלאנגען? אי־אי בין איך א מבין ר׳ חנא! פע, פע. איך וואלט מיך אזוינס פון יצחק אברהם קיינמאל נישט געריכט! ער איז, דאכט זיך נישט געוועזן קיין נארי־שער מענש און פארשטאנען איין עסק.... אפשר וואלט א סברא געוועזן מיר זאלען איצט טאקי אוועקגעהן. מיר זענען דאך בעשעפטיגטע מענשען. אט חלעבין, פאלגט מיך לאמיר אוועקגעהן.

— חלילה, חלילה! האבען זיך עטליכע נגידים אנגערופען, עס וועט אויס־זעהן אז מיר האבען זיך געפונען געטראפען. אדרבה, דוקא זיטצען און אויסהע־רען ביז אין סוף אריין.

ר׳ חנא האט ווייטער א זיפץ געטאן און ר׳ בעריש האט מיט דער האנד זיך אנגענומען בייא דער נאז און געברומט עפעס אונטער זיך וויא איינער וואס א׳ז שטארק ברוגז.

— א, גוט מארגען, גוט מארגען! האט ר׳ פייבוש געזאגט אריינקומענדיג אין שטיבעל זעהר פרעהליך און דאס פנים האט איהם געפלאמט וויא בייא איי־נעם, וואס איז אביסיל פארלעקט. איך בין ביז איצט טרוד געוועזן און נישט גע קענט מיך אויסרייסען אהער. וואס איז דיא מעשה? האט ער געמאכט א קוק גע־בענדיג אויף דיא נגידים, וואס זיצט איהר עפיס אזוי אומעטיג?

— וואס איז דיא מעשה, ר׳ פייבוש, וואס איהר זענט אזוי פרעהליך? הא־בען דיא נגידים צו איהם זיך אנגערופען.

— מען האט שוין א־פנים דערווייל אפגעלייענט אהן מיר, האט ר׳ פייבוש

געזאָגט, א שאַד חלעבין, וואָס איך האָב נישט געהערט. עס האָט געמוזט זיין זעהר שיין.

—אזא יאָהר זאָלט איהר האָבען, האָט ר' בערוש געברומט אונטער זיך.

—נישקשה ר' פייבוש ס'איז פאַר אייך נאָך אויך גענוג איבערגעבליבען.

האָט איינער פון די נגידים זיך אָנגערופען.

א, גוט מאָרגען רבי! האָט ר' פייבוש געזאָגט צום רב, וואָס איז צוגעקומען צום טיש. זייט מיר מוחל, וואָס איך האָב מיך פארזאמט, איך בין אצינד פאר־טראָגען געוועזן אלץ וועגען יצחק אברהם'ן. חברה האָט ערסט זיך אויסגעגלייכט וועגען דעם קבורה געלד. ביידע צדדים האָבען אביסיל זיך איינגעשפארט, פאר־עקשהנט. חברה איז אָבער געוועזן גערעכט און האָט טאַקי אויסגעפיהרט. פון ווע־מען דען זאָל חברה אָפּלעקען א ביינדעל אז נישט פון אזא פעטען בר־מינן? א שאַד חלעבען רבי, וואָס איהר האָט געלייענט און איך האָב ניט גיהערט. אזא מעשה חלעבין מעג מען הערען, זיא איז מתוק מדבש. איך האָב מיך נעכטען פשוט מחיה געוועזן זיא הערענדיג פון אייער כשר'ן מויל. דער סוף מוז זיין גאָר אנטיק אָ־ווא, א שאַד חלעבין וואָל איך האָב נישט געהערט!

אודאי ר' פייבוש, האָט דער רב געזאָגט, האָבען מיר ידערוויל אָהן אייך דאָ היבש אָפּגעלייענט, נאָר ס'איז נאָך געבליבען שירים. אָט וועל איך מיך טאַקי נעהמען לייענען ביז אין דעם סוף אריין.

14

דער רב האָט נישט געמאכט לאַנג קיין שיחות און אָנגעהויבען ווייטער לייענען אזוי:

פוצען און קליידען זיך דאָס איז געוועזן מיין בעסט פארגניגען וויא דער שטייגער איז פון אלע אויפגעקומענע משרתים, וואָס האָבען ליב ארויפצוציהען אויף זיך אלסדינג וואָס נור זיי קענען, צוגעהן בעהאנגען מיט בלישטשענדיגע קייטעליך און פינגעדליך און זייערע שטיוועל זאָלען גלאַנצען וויא דיא שפיגעליך, בכדי דיא וועלט זאָל זיך אויף זייא וואונדערין און חידושין. שבת פלעג איך גע־וועהנטליך מיך אויספוצען וויא א טאַק און דורכגעהן זיך מיט מיינע חברים צו־ווייזען זיך אויף חדושים פאר דער וועלט און צובעטראכטען דיא אלע ווייבליך און מיידליך, וואָס געהן קומפאניעסווייס שפאצירען. איך האָב געקענט אין דער שטאָט כמעט אלע דינסטען און געוואוסט היסטאָריעס פון א סך ווייבליך, צווישען

וועלכע איך האָב געהאט זעהר פיל בעקאנטע. אז איך האָב איינמאָל שבת נחמו געשפּאצירט מיט חברה אין דער שטאָדט, וואו עס האָבען זיך געשאָטען יודישע טעכטער אין זיידענע און סאמעטענע מלבושים, בעהאנגען מיט פּערעל און מיט אלערלייא מיני צירונג איז מיר אקעגען געקומען עפּעס א מיידעל, אָנגעטאָן זעהר פּראָסט אין א ציטצען קליידעל, ריין וויא זילבער, איהר פּנים האָט געשיינט וויא דער ליכטיגער מאָרגענשטערען און פארטונקעלט אלע אנדערע מיט זייערע פּערעל און דימענטען, זייא האָבען אקעגען איהר זיך אָנגעזעהן וויא א ליכט אקעגען דער זון. בייא דער זייט איז איהר געגאנגען א יונגער מאן א סטאטעטשנער זעהר שיין געוואקסען, איהר שיינקייט האָט מיר פארנומען דיא אויגען, איך בין געבליבען א היבשע צייט שטעהן וויא צוקאָכט און נישט געהערט נישט געזעהן וואָס ארום מיר טוהט זיך. אז איך האָב שפּעטער א ביסעל מיך פאָמיטענט האָב איך זיי מעהר שוין ניט געזעהן, זיא איז דורכגעגאנגען צווישען דעם עולם און פארשווינ־דען געוואָרען אזוי וויא א פליהנדער שטערען אין דיא זומער־נעכט נאָר איהר בילד אָבער איז מיר געבליבען איינגעבאקען טיף אין הארצען און פון יענער צייט אָן האָב איך זיא נישט געקענט אויף א רגע ארויסשלאָגען. פונם קאָפּ. עס האָט תמיד פאר מיר זיך אויסגעמאָהלט איהר פּנים איהר געשטאלט און בייא דעו נאכט אין דער פינסטער האָבען אקעגען מיר געפינקעלט געלויכטען איהרע ברע־נענדיגע אויגען וויא צוויא אנגעצונדענע סטעארינאָווע ליכט. עס האָט מיר זיך אלין געדאכט, אז זיא איז מיר שוין לאנג בעקאנט, איך האָב זיא אין מיין לעבען שוין א מאָל געזעהן, נאָר ווען און וואו האָב איך נישט געקענט מיך דערמאָהנען. איך האָב מיר פירגענומען, אז איך מוז מיך דערגעהן ווער זיא איז און אויפזוכען וואו זיא זיצט.

א מאָל בין איך צווישען טאָג און נאכט גראָד געגאנגען ערגיץ אין א פארלע־גען געסעל. דער בלויער לויטערער הימעל האָט ביי דיא ברעגען זיך בעדעקט מיט שווארצע פאסען חמארע, אין וועלכע עס האָבען צייטענווייס זיך דורכגעוואָרפען בליטצען וויא לאנגע פייערדיגע שטרייפעליך. אין דעם געסיל איז געוועזן שטיל, נישט קיין פוס פון א מענשען און איך בין מיר געגאנגען זעהר פארטראכט, עפּיס שטארק מרה־שחורהדיג. פלוצלים דערהער איך א ביטער געשרייא, וואָס האָט מיך אָנגעהאפּט ביים הארץ. איך גיב א בליק, אעגען מיר לויפט איינער מיט א פּעקיל גיך און געשווינד וויא א גנב, וואָס וויל אנטרינען ווערען. שטעה! האָב איך א געשריי געטאָן, זיך געשטעלט בעהארצט איהם אקעגען און אויפגעהויבען אויף איהם מיין גראָבען שטעקען. יענער האָט זיך שטארק דערשראָקען, ארויסגעלאָזט

פון די הענד דעם פּעקיל און אליין איז ער אנטלאָפען, גיך פארשווינדען געוואָרן. נישט וויית פון מיר לעבען א פּלייט איז געלעגען אויף דער ערד עפּעס א מענש. אז איך בין צוגעלאָפען צו איהם מיט דעם פּעקיל האָט ער אפילו קיין ריהר זיך נישט געטאָן. אין דרויסען איז טונקעל געוואָרען פון א שטיק שווארצע חמארע וואָס האָט זיך אָנגערוקט אויבען אין הימעל. איך חאפּ אין איילעניש אָן דעם מענשען ביין קאָפּ און מינטער איהם. פּלוצלים האָט אָנגעהויבען צו בליטצען, איין בליטץ נאָך דעם אנדערען און איך דערזעה אקעגען מיר א פּאָר אָפענע ברענענדיגע אויגען. עס האָט מיר א קלאפּ געגעבען אין הארץ, דער קאָפּ האָט מיר זיך פארדרעהט און איך בין געבליבען שטעהן שטארק פארמישט, איך האָב דערקענט ז י א דאָס איז געווען ז י א

זיא האָט מיר דערצעהלט, אז בשעת זיא איז פריהער אביסיל געגאנגען אליין דאָ אין דעם געסעל איז אונטערגעשפּרונגען עפּעס א מענש, ער האָט איהר דערלאנגט א שטאַרקען זעטץ איבער דער האנד און געשווינד ארויסגעחאפּט ביי איהר דאָס פּעקעל מיט העמדער, וואָס זיא האָט אָנגענומען ערגעץ אין איין אָרט צו נעהען. ווען איך זאָל נישט געווען אונטערקומען, האָט זיא געזאָגט מיט טרעהרען אין דיא אויגען, און אָפּנעהמען ביים גנב דיא זאכען וואָלט זיא געבראָכען געוואָרען פון ברויט און נאָך אריין אין א מיאוס'ן רוף ביי לייט, קיינער וואָלט איהר מעהר נישט געגעבען קיין שטאָך ארבייט. זיא האָט מיר גידאנקט פונם גאנצען הארץ, דאָס פּנים האָט איהר דערביי געפלאמט און איטליכער בליק פון איהרע פייערדיגע אויגען האָט מיך געסמאליעט, געבריהט, איך האָב געפיהלט, אז דאָס הארץ ווערט מיר אינוועניג צושמאָלצען וויא וואקס. גאָט זאָל אייך בעצאָהלען! האָט זיא צולעצט געזאָגט מיט א ציטערדיג קול און געוואָלט געהן איהר וועג. — ניין, ניין! האָב איך מיך אָנגערופען צוקאָכט, איך וועל אייך בשום אופן נ שט לאָזען געהן איצט איינע אליין, איך מוז אייך אונטערפיהרען ביז צו אייער היים. זיא האָט זיך עפּעס וויא געקווינקעלט, דאָס פּנים איהרער האָט געזאָגט, אז איהר איז עפּעס פריקרע צוגעהן אין דער צייט מיט א פרעמדען יונגען מאַן, נאָר איך האָב זיא נישט געלאָזט קומען צום וואָרט, געשווינד גענומען צו מיר אין האנד איהר פּעקעל העמדער און בין מיט איהר געגאנגען ווייטער דורך געסליך, וואוהין זיא האָט מיך געפיהרט. דעם גאנצען וועג האָבען מיר נישט גערעדט כמעט קיין וואָרט. איך האָב נאָר הינטערוויילעכס אויף איהר געקוקט און געציטערט וויא אין קדחת, און ווען זיא האָט מיך אָנגעריהרט מיט דער האנד בשעת מעשה, אז זיא פלעגט אלץ וועלען צונעהמען ביי מיר דעם פּעקעל, איז מיר דורך דעם גאנצען

לייב דורכגעלאָפּען עפּעס אַ דראָזש, דאָס בלוט איז מיר געבליבען שטעהן פאַרגליווערט אין דיא אָדערן און עס האָט מיר פאַרנומען דער אָטהעם. אזוי זעַנין מירביידע געגאַנגען ביז זיא האָט מיך צוגעפיהרט צו אַ שטוב, וואָס אויף דער טהיר? אין הויף אריין איז געהאַנגען אַ קליינע ווייסע וויוועסקע מיט שווארצע כתיבהטע אותיות: „דאָ זיצט גאָלדע יאַקאָבזאָהן דיא נעהטאָרין". יאַקאָבזאָהן! האָב איך אַ זאָג געטאָן פאַרוואונדערט און האָב מיך דערמאָהנט אָן יאַקאָבזאָהן, וואָס האָט מיך אַ מאָל ארויסגעהאָלפען אין דער נויט. יאָ, האָט זיא זיך אָנגערופען, איך הייס גאָלדע יאַקאָבזאָהן, וואָס איז עס עפּיס אייך אזא וואונדער? — אייער טאַטע איז מיר פון גאַנץ לאַנג בעקאַנט, האָב איך געענטפערט, ער האָט מיר אמאָל געהאָלפען אין אַ שלעכטע צייט. — מיין טאַטע איז שוין עטליכע יאָהר טויט, האָט זיא געזאָגט מיט אַ זיפץ. און איידער מיר האָבען זיך געזעגענט האָט אַ שטאַרקער דונער געטאָן און אַ שלאַקס רעגען האָט אָנגעהויבען צו פליִיצען וויא אַ מבול. זיא האָט מיך געבעטען אריינצוגעהן מיט איהר צו זיך אין שטוב איבערוואַרטען דאָרט דעם רעגען. עס פאַרשטעהט זיך, אַז איך האָב עס געטאָן בשמחה און בין פון דעם רעגען זעהר שטאַרק צופריעדען געווען. פון מיינעטוועגען האָט געמעגט גיסען אַ מבול, גאָר קיינמאָל נישט אויפהערען און איך זאָל בלייבען מיט איהר אין איינעם אין שטוב וויא אין נח'ס תבה.

דיא שטוב, אין וועלכער איך בין אריינגעגאַנגען, איז בעשטאַנען פון איין חדר אבגעטיילט אין דערמיט מיט שפאַנישע ווענטלאך. אַ העלפט איז געווען אַ ספּאַלניע און דיא אַנדערע העלפט—אַ חדר אויף צו זיטצען. ביים ערשטען אָנבליק האָט מען געקענט זעהר גרינג ארויסזעהען, אַז דאָרט וואוינען מענשען אָרעמע אָבער נישט קיין פוילע, אָפּגעלאָזענע. דאָרט האָבען זיך געפונען עטליכע אַלטע ביינקליך מיט אַ קאַנאַפּקעלע איבערגעצויגען מיט אַ געלבליכען, אָבגעבלאַקעוועטען סיטץ. לעבען וואַנד איז געשטאַנען אַ קאָמאָדע איבערגעדעקט מיט אַ טישטוך, ווייס וויא שנייא און דאַרויף איז געווען אויסגעשטעלט: שמאָכטעלייען: אַ פּאָר קליינע פאַרצעלאַענע שעלכליך מיט רויטע קווייטען, אַ צווייא בלויע געשליפענע קעלישקעליך און אַ פושקעלע פון טשערעפּאַשקעס, אַ שפּיגעלע מיט קליינע פאַרפימערפלעשליך וכדומה נאָך אזעלכע קלייניגקייטען, וואָס זעַנין געווען דאָס גאַנצע ציוּונג, דאָס שיינדעל אין דער שטוב. דערצו האָט מען נאָך געקענט צורעכנען דיא עטליכע בלומענטעפּליך אויף דיא פענסטער און דעם אויסגעשטריקטען פּאָרטרעט פון משה רבינו מיט דיא לוחות אין דער האַנד. לעבען פענסטער איז געשטאַנען אַ טיש, אָנגעלייגט מיט לייוואַנד, מיט פּאַסמעס פע־

דעמליך און מיט אלע אנדערע זאכען וואָס צו דער ארבייט. ארייגקומענדיג אין שטוב האָט גאָלדע מיך פאָרגעשטעלט פאר איהר מוטער, א דארע, א שלאפע יו־דענע פון א יאָהר פופציג, און אין קורצען איהר דערצעהלט דאָס גאנצע בעגעגעני־נים איהרס, ערשט ניט לאנג. דיא מוטער האָט מיך געמאכט א שיינעם ברוך־הבא און מיך געבעטען זיטצען. לעבען עק טיש אויף א ביינקעל איז געזעסען א קליי־ן מיידעלע פון א יאָהר אכט, זיא האָט קלאָמפערשט עפּעס וויא געגעהט און היג־מערווייל עכם אויף מיר געקוקט מיט חיטרע אייגעליך. גאָלדע האָט זיך אויך גע־זעצט לעבען טיש און פאנאנדערגענומען דאָס פעקיל, וואָס זיא האָט געבראכט. עטליכע מינוטען בין איך געזעסען שטיל וויא א חתן-בחור און נישט גערעדט קיין וואָרט. אויפן הארץ איז מיר געווען עפּעס פרעהליך, איך האָב געקוקט וויא גאָלדע ארבייט מיט איהרע ווייסע פוחקע הענדליך און עס האָט מיר עפּעס שטארק הנאה געטאָן. דערנאָך איז געוואָרען א רייד איבער דער פאָגאָדע, וויא נייטיג דער רעגען איז. דיא אלטע האָט אפשר א מאָל צעהן איבערגעחזרט, אז דאָס געהט נישט קיין רעגען נאָר ברויט און האָט געמאכט האָפנונגען, אז נאָך דעם רעגען וועט מיט עטליכע גראָשען זיבער וועלוועלער ווערען דער מקח פונם פוד מעהל. גאָלדע האָט עפּעס זיך איבערגעווינקען מיט דער מוטער און איז ארויסגעגאנגען. דיא אלטע איז געבליבען לעבען מיר, האָט אלץ גערעדט און איז ארויפגעקומען אין שמיעס דארויף, וויא דער מאן איהרער האָט א צייט געביך געקריינקט און פארקריינקט דעם לעצטען גראָשען ביז ער איז געשטאָרבען און איבערגעלאָזט זיא, ווייסטע אלמנה, מיט צוויי קינדער וויא אויף דעם וואסער. נאָר גאָט אָבער האָט זיא גע־בענטשט מיט א טאָכטער, וואָס איז ווייט אין דער וועלט צו זוכען איהר גלייכען, איהר גאָלדעניוא איז גוט אי פרום מיט אלע מעלות. זיא ארבייט נעביך טאָג וויא נאכט, נעהט, שטיקט און נעהמט זיך דיא אויגען ארויס איבער דער נאָדעל וויא ס'איז ארויסצוברייגען דאָס שטיקעל פרנסה. מען לעבט טאקי אין דחקות אין צרות, איהר ביטערע, שווערע ארבייט קלעקט קוים קוים אויף דיא נייטיגסטע בע־דערפניש, נאָר נישט צו פארזינדיגען, מען לעבט דאָך פאָרט, גאָט ווייסט וואָס פון אונז וואָלט געוואָרען ווען נישט גאָלדעניוא. אודאי מעג איך מיר פרייען, זיך שעטצען גליקליך מיט אזא מתנה פון זיין ליבען נאָמען, נאָר וויא ווייגט אין מיר אָבער דאָס הארץ, האָט זיא געזאָגט מיט א שטארקען זיפץ און טרעהרין האָבען איהר זיך געשטעלט אין דיא אויגען, קוקענדיג וויא גאָלדעניוא ארבייט אויף אונז אלע מיט נויט־שוויים נעביך, שטעלט איין דאָס געזונד, דאָס לעבען און פאר־גינט נישט אויף זיך אליין אויסצוגעבען א מאָל, איהר זאָלט זאָגען אפילו א

צובראָכענעם שילינגער. וואָס איך בעט זיא א מאָל: גאָלדעניוא סערצע! האָב רחמנות אויף דיין לעבען, קויף דיר עפּעס אויף צו דערקוויקען זיך און רוה זיך אביסיל אויס, נשמה מיינע, ענטפערט זיא אלץ מיט א געלעכטער: איך בעדאַרף מיך נישט קוויקען, מאמע, עס נידעט מיר חלילה נישט ביים הארץ. לאָזען זיך קוויקען יענע וואָס זיטצען פארלייגט דיא הענד און ווייסען אליין ניט וואָס געהט זיי אָפּ. אויף אויסרוהען זיך איז דאָ ביי אונז א גרויסער טאָג שבת. אזוי ענטפערט זי אָפּ תמיד מיט א ווערטעל און טוט טאקי ווייטער דאָס איהריגע שטיל, פיין וויא א שטילע טויב, לאָז מיר זיין פאר איהר קאָפּ!...

אין מיטען שמיעס איז אריינגעקומען גאָלדע און אנידערגעשטעלט אויפען טיש א טאָץ מיט פיער גלעזער טהעע.

אז מיר האָבען אָפּגעטרונקען טהעע האָט דער רעגען אויפגעהערט, גאָלדע האָט געהייסען איהר שוועסטעריל זיך געהן לייגען שלאָפען. געה שיינדעלע, האָט זיא צו איהר געזאָגט און זיא א גלעט געטאָן איבער דער קעפּעלע, דיר איז שוין צייט צו שלאָפען. דוא וועסט בעסער פריהער אויפשטעהן. דיין לעהרער וועט שוין היינט נישט קומען. — שיינדעלע האָט א קיש געטאָן דיא מוטער אי דיא שוועסטער, געזאָגט איטליכען א גוטע נאכט און געגאנגען שלאָפען. מיר איז שוין אויך צייט געווען צו געהן, איך האָב מיך אויפגעהייבען פונם ביינקעל זיך געזעגענט און אוועקגעגאנגען.

דיא האלבע לבנה האָט געשיינט און איז וויא א גילדען שיפעלע זיך געשווימען אין דעם גרויסען, בלויען ים פון דער לופט, וואָס איז געווען רוהיג, שטיל אָהן א שום ווינטעלע. דער הימעל האָט מיט טויזענטער ליכטיגע שטערען אראָפּגעקוקט וויא א פארליבטער חתן אויף דער געליבטער ערד, וואָס איז געווען אָנגעטאָן אין א גרין קלייד פון גראָז, פארפוצט מיט אלערליי שיינע בלומען, פון וועלכע עס האָבען געשמעקט זיסע, געשמאקע ריחות וויא פון דיא טהייערסטע פארפיומס. זשאבעס האָבען לוסטיג געקוואקט אין דיא טייכליך און ערגיץ פון א גאָרטען האָט זיך אָנגערופען אויף זיין קול א סאלאווייא, איין בריה אויף דער וועלט. א כפּרה אלע חזנים.... מיר האָט עפּעס אויך זיך געזונגען אויפן הארץ. איך האָב געהענדיג אונטערגעזונגען און אליין נישט געהערט וואָס, נאָר צוקומעדיג נאָהענט לעבען דער היים האָב איך מיך עפּעס וויא א כאַפּ געטאָן און דערהערט אז איך זינג לייזער דעם שניידערס א ניגונדיל וויא מען בעזעצט א כלה. א, אין דער ערד אריין פאלגע! האָב איך אין שפּאס געשאָלטען לייזערען און מיט א פרעהליך שמייכעלע איהם אָפּגעשיקט צו אלדע שוואַרץ־יאָהר.

הערט א מעשה ! נאָך אזא פראָהליך בעגעגעניש האָט דיא גאנצע נאכט מיר זיך נאָר געחלומט עפּעס טרויעריגע סצענעס, וויא מען וויינט מיך אָפּ מיט טרעה־רען און קולות פון מענשען שרייען עפּעס ארוים וויא פון דער ערד, גוואלד וואָס האָט מען צו אונז געהאט !....

15

איך האָב אנגעהויבען צו־ווערען ביי גאָלדען אין שטוב איין אָפטער גאסט, עס האָט מיך געצויגען אהינצו עפּעס וויא א מאגנעט. מיך האָט געצויגען צו איהר נישט איהרע מעלות און מדות טובות וויא זיא דערנעהרט זיך כשר און האלט אוים שיין און פיין איין אלטע מוטער און א שוועסטעריל מיט איהר ארבייט, ניין, אזעלכע זאכען האָט איסר'ס א תלמיד נישט געקענט שעטצען. געלד, דאָס איז געווען ביי מיר דער ערשין אויף־צומעסטען דעם מענשענס מעלות וויא אויך דאָס עכטע געוויכט אָפּצו־וויינען אלע מיני מידות טובות, א קלוגער א בריה, א מענש האָט ביי מיר געהייסען דער וואָס האָט געלד און לעבט אין וואוילטיג, וויא אזוי עה האָט עס בעקומען און אויף וועמעס הוצאות ער לעבט, דאָס מאכט גאָר נישט אוים, און אזעלכע זאכען געהן אריין פּאָדראָבנע נאָר אָרימעלייט, שלימזל־ניקעס מחמת קנאה און פארדראָס, וויא אויך מחמת דעם, בכדי מיט זייער בעריי־דען יענעם צו פארגלעטען דערווייל זייערע אייגענע פעהלער, וואָס זיי זיינען שלימזלניקעס, טויגעניכטסען און צוקיהלען זיך אביסיל דאָס הארץ, צו טרייסטען זיך קלאָמפּערשט פאר דער וועלט, אז זייער אָרעמקייט איז נאָר פאר זייער גוטען חאראקטער, דערפאר וואָס זיי קענען נישט וויא אנדערע זיין פאלשע, נידעריגע מענשען. ניין, נישט גאָלדעס גוטע שיינע מעלות זענין מיר געפעהלען, מיר איז געפעלען געווען נאָר איהר שיין פנים, מיך האָט געצויגען צו איהר א מגושמדיגע ווילדע ליעבשאפט. וואָס איך האָב מיט דער ליבשאפט געמיינט דאָס האָב איך מיר נאָך אליין קיין חשבון ניט געקענט אָבגעבען, איך בין דערווייל צו גאָלדען געגאנגען, תחלת האָב איך איהר געבראכט ארבייט, מיר געלאָזט נעהן ביי איהר העמדער, מאנישקעס און דערנאָך פלעג איך מיר שוין אזוי קומען גלאט וויא א גוטער בעקאנטער.

אין דער צייט וואָס איך בין געגאנגען צו גאָלדען פלעג איך דאָרט אלץ טרעפען יענעם יונגען מאן, וועלכען איך האָב דאָס ערשטע מאָל בעגעגענט שבת געהענדיג מיט איהר שפּאצירען. ער איז געווען דאָרט זעהר היימעש וויא אן איי־

גענער, א גאנצער בן־בית. ער פלעגט לערנען מיט שיינדעלען, העלפען אין שטוב, ברייינגען א מאל מיט זיך פונם מארק נייטיגע זאכען, אויך אמאל לייען און געבען אונטער איין איינגער צייט, קיינער אין שטוב האט איהם נישט געהירצט און איהם גערופען פראסט ביים נאמען מיכיל. מיכיל איז געווען א שרייבער, וואס פלעגט לערנען מיידליך און יונגליך שרייבען און ציהען דערפון זיין שטיקעל פרנסה. פון א שמיעס אמאל מיט דער אלטער האב איך מיך דערגאנגען, אז מיכיל איז דער פאמיליא א גאנצע אנהאלטעניש, א גרויסע פאדפארע, אהן איהם וואלט אויסגעקומען א מאל זעהר שלעכט, ער איז איהרער א ווייטער קרוב און איז גאלדעניום שוין כמעט א חתן. לעת־עתה איז דאס נאר פאר דער וועלט בסוד, נאר אין א קורצער צייט פארהאפט זיא אם־ירצה־השם מאכען תנאים און ברעכען טעפ. דיא דאזיגע ווערטער האבען מיך געשטאכען אין דער זיבעטער ריפ, נאר איך האב מיר געמאכט נישט וויסענדיג, גלייך וויא עס געהט מיך גאר נישט אן. פון יענער צייט האב איך געהאלטען מיכלען פאר מיין ערגסטען שונא, וואס שטעהט מיר אין וועג און האב אלץ געטראכט וויא איהם בייא צוקומען. איך פלעג מיך וויא א קעצעלע צושארען צו גאלדען אי צו דער מוטער מיט גוטע, זיסע ריידעליך, שפילען זיך מיט שיינדעלען און ברייינגען איהר אפט א צוקער־קעלע אדער עפיס א שפילכען, אין דער האפענונג צו ווערען דורכדעם א חשוב און אראפשטופען מיכלען, אוועקשטעלען איהם אין דער זייט. איינמאל האב איך מיך אפילו געפריפט צוגעבען עפעס געלד, אז איך האב בעמערקט, אין שטוב איז עפעס אייננ, נאר גאלדע האט מיר געהייסען צוריקנעהמען דאס געלד עפעס מיט אזא שמייכעלע, וואס האט מיר געלערענט דרך ארץ און וואס איז א סך ערגער געווען פון א פאטש. דאס האט נאך טויזענד מאל מעהר פארשטארקערט מיין שנאה צו מיכלען, עס האט מיך געברענט וויא א העלעש פייער, נאר וואס מעהר אבער דיא שנאה מיינע צו איהם איז געווארען אלץ שטארקער, האב איך מיך אלץ מעהר פארשטעלט, גערעדט מיט איהם זיס און געוויזען איהם תמיד א פריינד־ליך פנים. פארשטעלען זיך, דאס האב איך שוין אין יענער צייט זעהר גוט גע־קענט, ווייל דאס איז דיא ערשטע זאך, וואס א קליין מענשעלע בעדארף קענען. אז איסר האט שוין פירגענומען זיך, איינעם צו בעגראבען פלעגט ער איהם אויפנעהמען זעהר פריינדליך, לויפען איהם אקעגען מיט א שמחה און זיך קושען מיט איהם אין דיא פיסקעלעך. מאכען יענעם דיא מיתה בנשיקה, דאס הייסט קושענדיג ביי יענעם דיא נשמה צונעהמען, איז אי פיל זיכערער אי מען איז נאך מקיים דיא מצוה פון „ואהבת לרעך כמוך“ לויט איין חכם האט געזאגט, דער־

מיט, וואס מען קלייבט אויס פאר דעם חבר א שיינע מיתה, א שטילען טויט, אז קיין האהן אפילו זאל נישט קרעהן.... איך פלעג קומען צו גאלדען אויסגעפוצט און אויסגעשמירט דיא האר מיט א סך פאמאדע בכדי דערמיט צו געפעלען און אראפווארפען אין איהרע אויגען מיכלען, וואס איז געגאנגען פראסט געקליידעט, נאר ביי גאלדען האבען קליידער גאר נישט אזוי אויסגעמאכט, זיא האט מיר גאר איינמאל דעליקאט אנצוהערעניש געגעבען, אז פון אויסגעפריעטע פאמאדע אויף יענעמס קאפ בעקוממט מען דעם קאטער. מיכיל האט דערבייא א שמייכעל געטאן און איגוועניג אין מיר האט געקאכט, געזאטען אויף איהם דאס בלוט. שיינדעלע האט א מאל זיך אנגערופען: פע, מיכיל, וויא דוא געהסט! ר׳ איציק אברהמיל שיינט טאקי. ער איז אויסגעפוצט, אויסגעצוואגען מיט רויטע בעקעליך ׳און פאמסענע ליפעליך וויא א שיין מיידעל. — נארעלע, האט מיכיל איהר געענט־פערט גאנץ רוהיג, וואס זאל איך טאן, אז איך בין ארעם און האב נישט אזא ד י ע נ ס ט, וואס זאל מיר אויף אלסדינג טראגען. — מיר האט זיך געדאכט אז מיכיל גיט מיר א שטעכווערטיל, אז איך בין א משרת און וויל מיך דערמיט בייא איטליכען שטארק אראפווארפען. איך האב עס אבער אראפגעשלונגען, פאר־ביסען דיא ליפען און נישט אפגעענטפערט קיין קרום ווארט.

אויף אזא אופן איז אוועקגעגאנגען דער גאנצער זוממער און א שטיק פונם אסיען. איך בין שיער אויס דער הויט נישט געשפרונגען פאר גרויס ליבשאפט נאר ס׳איז גאר נישט געוועזן צו מאכען. מיכיל איז מיר געשטאנען וויא א ביין אין האלז. איך האב געזעהן, אז איך וועל מיך נישט איילען דעם ביין ארויס־נעהמען וועל איך דערוואַרגען ווערען. עס האט שוין געהאלטען, אז אט אט ווערט מיכיל א חתן פאר גאלדען. דיא אלטע האט איהם ליב געהאט וויא איין אייגען קינד און זיא האט געוואלט דערלעבען דעם טאג צו זעהען איהם פארבונדען מיט איהר טאכטער אויף אייביגע יאהר. זיא האט א פאר מאל געמאכט א שמיעס פון דיא הכנות, וואס מען בעדארף דערצו האבען און אלע אין שטוב זענין געוועזן פרעהליך. שיינדעלע איז אזש געשפרונגען פאר פרייד. געשטיפט, זיך געריצט מיט מיכלען און געפאלען איהם דערנאך אויפן האלז ארומנעהמענדיג איהם מיטביידע הענטליך. גאלדע האט געקוקט אויף זיי מיט פייכטע ברענענדיגע אויגען, וואס האבען אויסגעדריקט זעהר פיעל תענוג און איז רויט געווארען וויא פייער. ס׳איז איהר דענסמאל אין פנים ניט געוועזן אריינצוקוקען וויא אין דער ליכטיגער זון, אזוי שיין איז זיא געוועזן. איך האב אויך געמאכט א פריינדליך פנים, וויא א היימישער מענש וואס טהוט איהם הנאה אז אין הויז איז א שמחה, נאר אין הארץ

אָבער האָט מיר געברענט א גיהנם. אוועקגעהענדיג פון דאָרט האָב איך געקריצט מיט דיא ציין און געשוואָרען, אז איך מוז זוכען עפּעס א תחבולה וויא צום גיכ־סטען אָפּרוימען מיר דעם וועג צו גאָלדען.

עס האָט ניט לאנג געדויערט און דיא תחבולה איז מיר געקומען אין האנד אריין. אין יענער צייט גראָד איז געווען א נאָבאָר. איך האָב אָבגעארבייט שטי־לערהייט דורך איסערען און מען האָט מיכלען גענומען פאר א רעקרוט!....

אז איך בין געקומען צו גאָלדען איז דאָרט אין הויז געווען תשעה־באב. דיא אלטע איז געלעגען אין בעט, קראנק, צובראָכען און אויפן קאָפּ א נאס טיכעל מיט קאלט וואסער. גאָלדע איז געווען בלייך וויא דיא וואנד מיט רויטע, געשוואָלענע אויגען און זיך ארומגעדרעהט לעבען דער מוטער צופּאטעלט דיא האָר, פארזאָרגט, פאראומערט וויא א דערשלאָגענע. שיינדעלען איז גאָר נישט געווען צו דערקענען, זי איז איינגענורעט געזעסען אין א ווינקעלע, פארלייגט די הענטלך און געקוקט מיט אראָפּגעלאָזענע אויגען אויף דער ערד. ביי מיין אריינקומען האָבען אלע מיט א מאָל זיך צו־וויינט מיט הייסע טרעהרען, אָהן ווערטער, וויא אומגליקליכע בשעת זייא דערזעהען זייער בעסטען פריינד. — וואָס איז אזוינס געשעהען? האָב איך וויא א תם א פרעג געטאָן און געבליבען שטעהן פארוואונדערט. אקעגען א פּאָר מינוט איז געווען שטיל, דערנאָך האָט דיא אלטע אויף א וויינענדיג קול ארויסגערעדט און זיך געוואָרגען מיט טרעהרען: אָך וועה און ווינד איז מיר, מיכיל... נישטאָ מיכיל... דיא חאפּערס האָבען איהם גענומען מיכלען! עס האָט איהר זיך געעפענט א פרישער קוואל טרעהרען, גאָלדע איז לעבען איהר אויפן בעט געזעסען אָנגעבייגען, מיט ביידע הענד אויפן פּנים, דיא קראנקע מוטער האָט איהר ארויפגעלייגט דיא האנד אויפן קאָפּ און אלע האָבען געוויינט, געיאָמערט וויא מען בעקלאָגט א טויטען. איך האָב געמאכט א טרויערדיג פּנים, גע־זיפצט, געקרעכצט און אין הארץ האָט מיר הנאה געטאָן קוקענדיג אויף גאָלדען, וואָס צו איהר פארשטעלט מיר איצט שוין קיינער נישט דעם וועג, איך האָב זיא געגעסען מיט דיא אויגען, אָנגעקוקט זיא פון אויבען ביז אראָפּ וויא א וואָלף קוקט אויף א שעפּעלע, און ביי מיר אין הארץ געטראכט: נישקשה, דוא וועסט זיין מיינס, וועסט פון מיינע לאפּעס זיך שוין נישט אויסדרעהן....

א פּאָר חדשים נאָך דער דאָזיגער סצענע זענין פארגאנגען. מיכלען האָט מען אָפּגעגעבען און אוועקגעפיהרט וואָהין מען בעדארף. בייא גאָלדען אין שטוב איז געווען א חורבן, אלסדינג האָט געטרויערט און פארלוירען זיין געשטאלט. די בלומענטעפּליך זענין געשטאנען פארדארט, ווייל ס'איז נישט געלעגען אין זינען

זייא אין דער געהעריגער צייט צובעגיכען, דיא קלייינקייטען אויף דער קאמאָדע זענען נישט אויסגעשטעלט געוועזן מיט א שיינעם סדר וויא פריהער און אויף „משה רבנו" איז געלעגען א געדיכטער שטויב. ער האָט אויסגעזעהען עפּים מרה־שחודיג און אַרויסגעקוקט פון אונטער דעם גלאָז עפּעס וויא סטראָגע, זעהר שטארק ברוגז. מיר וויינינגסטענס האָט זיך אזוי געדאכט, און איך פלעג מיך היטען אויף איהם א קוק צו געבען. שיינדעלע האָט אויפגעהערט צולעהרנען, נישט געהאט מעהר מיט וועמען זיך צו שפּילען, זייא איז אראָב פונם לייב אויסגעגאנגען וויא א לעכט און איז געוואָרען גאָר אוים קינד. אויף גאָלדע זאיז געלעגען דיא ערד, קיין פרעהליכע מינע האָט מען פון איהר נישט געזעהן, ס'איז איהר עפּעס וויא נישט ניחא געוועזן דאָס לעבען. דיא אלטע פלעגט קוקען אויף איהרע קינדער, שאָקלען מיטן קאָפּ און זיך בעוואשען מיט טרעהרען. זיא פלעגט אלץ איינפאלען און צייטענווייס ליגען אין בעט. איך פלעג עפּטערס אהין קומען זיטצען בשעת גאָלדע פלעגט ארבייטען, פלעג זיא שטארקען מיט גוטע, זיסע ריידעליך און מיט מיינע טרייסטווערטער געזוכט אלץ וואָס ווייטער ווייטער זיך אריינצוגנבהנען אין איהר הארץ. שפּעטער אביסעל האָב איך בעמערקט אין שטוב איין עלענד. גאָלדעס האנדארבייט אליין, וויא זיא האָט זיך געמוטשעט, געפּלאָגט און קריאה געריסען, האָט נישט משפּיק געוועזן אויף דיא אלע לעבענס־בעדערפניש, ווייל דיא בעלוינונג פאר איהר ארבייט איז געוועזן זעהר קליין, דרינען האָט בעשיינפערליך זיך ארויסגעוויעזען וויא מיכיל געהט אָפּ, וויא שטארק ניטצליך ער איז פאר דער אָרעמער פאמיליע געוועזן. זיין הלק הילף האָט איצט געפעהלט. דערצו איז נאָך גראָד דענסמאָל געוועזן וויינינג ארבייט און מען האָט בעדארפט געהן איינמאָל אין דער אפּטייק אריין נאָך א רעצעפּט פאר דער אלטער און דארויף איז נישט געוועזן קיין גראָשען. איך האָב מיך איינגעשטעלט און פאָרגעלייגט גאָלדען צו נעהמען ביי מיר עפּעס געלד. גאָלדע איז רויט געוואָרען, האָט אראָפּגעלאָזט דיא אויגען און נישט געענטפערט קיין וואָרט. מען האָט געזעהען, אז בייא איהר אינ־ווענינג אין הארץ איז נישט רוהיג, דאָרט רוישט א שרעקליכער שטורמווינד פון ביטערע געפיהלען. איך האָב גאָלדען געגעבען צו פארשטעהן, אז איך לייא עס איהר נאָר אויף א צייט אויס, זיא מוז עס נעהמען צוליב דער קראַנקער מוטער, וואָס זיא געניוויטיגט זיך אצינד אין דעם רעצעפּט, וואָס זעהר מעגליך דרינען היינגט אָפּ איהר לעבען. דיא אלטע האָט בשעת מעשה ביי איהר אין בעט גראָד א שטארקען קרעכץ געטאָהן, גאָלדע איז פערצאפּעלט געוואָרען, גענומען ביי מיר

מיט א ציטערדיגער אייז־קאלטער האנד דאס געלד, ארויפגעהאפט אויף זיך א שאל און איז געשווינד ארויסגעלאפען פונ'ם שטוב.....

ביי מיר אין שטיבעל בין איך איינמאהל שפעט ביי דער נאכט געלעגען אויף מיין געלעגער און נישט געקענט קיין אויג צוטאן. עס האט פון מיר זיך אפגעטאן דער שלאף. דיא ליבשאפט מיינע צו גאלדען האט מיר שרעקליך געמוטשעט, נישט געלאזט רוהען און איך האב מיך גענומען טראכטען וואס קען דערפון ווערען? ביז וואנען נאך וועל איך מיך אזוי פייניגען און נישט ברייננגען דיא זאך צו איין עק?—חתונה האבען? נאר דאס איז פאר מיר זעהר א שווערע זאך, דאס לוינט מיר נישט מכמה טעמים: ערשטענס, וועל איך דורך דעם מוזען אויסטרעטען פון דיענסט ביי איסירן, און אוועגעהן פון איסירן הייסט אזוי פיעל וויא אויפהערען צו זיין א קליין מענשעלע, א חשוב, אפזאגע זיך פון פארדינען גרינג געלד, פון א גליקליך לעבען אהן צער אהן מיה און אויפגעבען אלע מיינע האפנונגען אויף שפעטער; צווייטענס, וואס וועל איך ביי איהר נעהמען? גאר־נישט! זיא איז דאך הויל, נאקעט אזוי וויא דיא מאמע האט זיא געבוירען. זיא וועט מיר אנהאבען א סך קינדער, פופקעליך, וואס וועלען מיר פערדרעהען דעם קאפ, איך וועל אויפעסען דאס ביסעל געלד איז וועל דערנאך בלייבען א קבצן, א טויגעניכטס. א לא יוצלח צו קיין זאך נישט אין דער וועלט, וועל ליידען, פערשווארצט ווערען וויא א מאהל אין דער יוגענד איך בין פערשווארצט געוואָרען, און צוליעב וואס? צוליעב א ליבשאפט!.... וואס א שטייגער, האב איך געטראכט, וואלט דערצו געזאגט איסר? איסר וואלט זיכער געמאכט דעם גרעסטען געלעכטער און געזאגט, אז ליעבשאפט איז נאר נישט מעהר וויא שעהן פנים'ל א זייפענבולבע, וואס שפיעלט פארן אויג אין אלערליי וואונדער שיינע קאלירען און פלוצים צושפרינגט עס, מען ווייס נישט וואוהין עס קומט אהין, דאס איז א שפילכע, א קלייניגקייט, וואס מען בעדארף עס טאקי נאר פיר א קלייניגקייט בעקומען און וואס עס לאזט זיך זעהר גרינג איינהאנדלען אבי מען איז נאר קיין שוטה נישט. ליבשאפט דאס איז א שווינדעל זאך, וואו דעם מענשענס הארץ שווינדעלט אין דיא געפיהלען פונקט אזוי וויא דער קאפ שווינדעלט אין פראסטע סוחרישע געשעפטען. דער שפיטץ איז, דאס איז א מסחר, א דעליקאטע, קונציג אויסגעארבייטע נעטץ, צו פאנגען אין דעם נאראנים, שוואכע מענשלעך, וואס צוקריכען וויא שניי און צוגיסען זיך וויא באלד מען גיט זיי נאר עפעס א ווארם..... וואס דען־זשע, זאל איך קיין נאר נישט זיין און דערגרייכען מיין וואונש גאר פראסט, אויף אן אנדער אופן? נאר דאס איז אבער

א ריינע אונמעגליכקייט. וויא איך האָב געקענט גאָלדען איז גאָר אונמעגליך געוועזן אזעלכעס גאָר צו טראַכטען. זיא האָט תמיד געקענט עפּעס זיך אזוי האַלטען, אז מען האָט געמוזט האָבען פאר איהר דרך ארץ און דיא צונג האָט זיך נישט געלייגט ארויסצורייִדען אין איהרע אויגען עפּעס א מיאוס וואָרט. איין מאָהל האָב איך מיך ארויסגעחאַפּט מיט עפּעס נישט אזא שיין ווערטעל, וואָס ביי אנדערע געהט עס איין, נישט צו מאכען דארויף קיין שום פּירוש, האָט זיא דערביי געמאכט עפּעס אזא מין מינע, אז איך בין בטל געוואָרען און א קעלט איז מיר דורכגעלאָפען אין אלע אברים. ניין, אזעלכע וויא גאָלדע לאָזט זיך נישט איינהאנדלען מען זאָל אפילו קלוג זיין וויא צעהן רוחות.

וואָס־זשע דען, לאָם איך אין גאנצען א שפּיי טאָהן און זי פערגעסען דאָס האָב איך געפיהלט איז איבער מיינע כחות, גיכער וואָלט איך מיך אָפּגעזאָגט פון מיין לעבען איידער פון איהר. דיא ליעבשאפט מעג זיך זיין אין גאנצען א שפּיעלכען, אָבער איך האָב אזא שפּיעלכען בשום אופן נישט געקענט אוועקווארפען. איך האָב געטראכט, געטראכט און ווידער געקומען צום ערשטען. אין ברירה טאקי חתונה האָבען. אי וואָס, דאָס קען מיר דאָך שאָדען? נוא, דערצו ווערט מען מוזען געפינען עפּעס א תחבולה, מאכען עפּעס א פּשרה עס זאָל אי אהין אי אהער גוט זיין. חתונה מוז מען האָבען און וואָס גיכער איז אלץ בעסער, מעהר פּלאָגען זיך האָב איך שוין קיין כח נישט. עס מוז באלד נעהמען אן עק. גאָלדע בעדארף זיין מיינע. מיט דעם דאָזיגען געדאנק בין איך אנשלאָפען געוואָרען און געהאט זיסע גוטע חלומות.

איך בין אויפגעשטאנען א ביסעל שפּעטלאך אויפ'ן טאָג און ביי מיר אָפּגעמאכט עס זאָל אפילו דונערן און בליצען מוז איך היינט פארנאכט מיט גאָלדען מיך דערקלעהרען. דענססמאָל איז גראָד געוועזן פאר פסח, גאָלדען איז זעהר ענג געוועזן, זיא האָט געדארפט זעהר פיעל האָבען און נאָך נישט געהאט קיין אָנהויב אויף יום טוב. צו מיין זאָך איז דאָס געוועזן סאמע דיא בעסטע צייט. אז איך בין געקומען צו גאָלדען האָב איך זיא געטראָפען איינע אליין זיצענדיג איבער דיא ארבייט, דיא אלטע איז געלעגען אין בעט הינטער דיא ווענטלאך און שיינדעלע לעבען איהר, מען האָט פון דאָרט נישט מעהר געהערט וויא א הוסטען, דאָס האָט געהוסט דיא אלטע און דאָס שיינדעלע,ביידע האָבען געקייכט אין איין אָטהעם, גלייך וויא זיי האָבען זיך פערהערט ווער פון זיי קייכט שטארקער, דערצו האָט נאָך צוגעשווישטשעט א גריל און אין איינעם איז ארויסגעקומען עפּעס א שרעקליכער קאָנצערט. גאָלדע איז געוועזן פערזאָרגט, אלץ גע-

נעהט, געמאכט מיט דער נאָדעל און נישט פארגינען זיך אפילו א רגע דעם קאָפּ אויפצוהייבען. איך האָב מיך געמאכט א שמיעס, זיא געמוסרט פאר וואָס זי האָ־ רעוועט אזוי איבער די קרעפטען, פארלירט איהר געזונד און האָט ניט קיין רחמנות ניט אויף זיך אליין, נישט אויף איהר פאמיליע, וואָס האלט זיך אין גאנצען נאָר אויף איהר, און נישט אויף איהרע גוטע פריינד, וואָס איהר געזונד איז זיי שטארק טהייער און וואָלטען פאר איהר דאָס לעבען אוועקגעגעבען..... גאָלדע האָט ביי די דאָזיגע ווערטער אויף מיר א בליק געטאָן און אין דעם בליק איז געלעגען עפּעס אזוינס וואָס איז שווער איבערצוגעבען. איך האָב גערעדט נאָך מעהר בעהארצט, וואָס ווייטער ווייטער אלץ מיט מעהר פייער און ארויס לסוף מיט דער גאנצער שפּראכע, אז זיא איז מיר ליעב וויא דאָס לעבען און איך וואָלט מיך געשעצט איבערגליקליך ווען איך זאָל מיט איהר חתונה האָ־ בען. גאָדען איז דיא נאָדעל פון דיא פינגער ארויסגעפאלען און געבליעבען זיט־ צען צומישט אָנגעשפּארט דעם קאָפּ אויףביידע הענד. אויף א פּאָאר מינוט ערך בין איך אנשוויגען געוואָרען, עס האָט מיך בעשלאָגען א שוויים און דאָס הארץ האָט מיר שטארק געקלאפּט גלייך וויא איך וואָלט איבערגעגאנגען א הויכען בארג. דאָס הוסטען און קייכען פון אונטער דיא ווענטלאך איז אלץ געגאנגען שטארקער און שטארקער, א צובראָכענע שויב אין דעם פענסטער האָט זיך געשאָקעלט הין און אהער פונ'ם ווינד און צוגעקלאפּט צום טאקט עפּעס זעהר מרהשחורה'דיג. מיר האָט זיך געפענט ווייטער א מויל, איך האָב גערעדט מיט היטץ, גערעדט גערעדט און אלץ איינגערעדט גאָלדען. איך האָב געשילדערט איהר איצטיגע לאַגע וויא זיא איז געקוועטשט פון אלע זייטען, איך האָב איהר אָנגעוויעזען אויף דער קראנקער, שלאפער מאמען מיט שיינדעלען וויא זיי ליידען נעביך און קומען אָפּ. נאָר צוליעב זיי אליין מוז זיא דאָס טאָהן. ביי מיר וועט דאָך אלע אם ירצה השם זיין גוט, מיר וועלען לעבען גליקליך און צופרידען, אז גאָט און לייט וועלען הנאה האָבען. גאָלדע האָט מיר ארייגעקוקט אין פּנים און הייסע טרעהרן האָבען אין גרויסע טראָפּענס וויא פּערל געקאפּעט פון די אויגען. לאָזט מיך צורוה א קורצע צייט, האָט זיא זיך אָנגערופען עפּעס מיט א קול פון געבעט, גלייך וויא איינער וואָס איזאין דער קלעהם, איך וועל מיך א ביסעל בעטראכטען, זיך מיישב זיין מיט דער מאמע און אייך באלד געבען א קלאָהרע תשובה.

אז איך בין געקומען אויף מאָרגען צו גאָלדען האָב איך זיא געטראָפען זיט־ צענדיג אונטער דיא ווענטלאך לעבען דער מאמע. דיא אלטע האָט מיך אָנגענומען ביי דער האנד און געזאָגט, אָנווייזענדיג מיט'ן קאָפּ אויף גאָלדען, אז זיא איז

מרוצה אָפּצוגעבען מיר אין דיא הענד אריין איהר טהייערן ברילִיאנט, איהר שאַטיז, איהר מתנה פון זיין לִיעבען נאָמען, נאָר איך זאָל בעסער וויסען חאָטש א צעהנטחלק פון איהר וויא זיא טהייער צו האלטען, וויא זיא צו שאַטצען. דערביי טאקי האָט זיא צוגעשטעלט א פּונקט, אז איך זאָל מיך אָפּזאָגען פון מיין שטע־לִע, וואָרום וויא פאר א חשוב איך בין, בין איך דאָך פאָרט טאקי נאָר א משרת. און איהר גאָלדעניון אָפּגעבען פאר א משרת איז איהר נישט לכבוד, אויך נישט איהר משפּחה. איך האָב מיך אקעגען דעם געשטעלט, איהר אויסגעוויעזען וויא ס'איז נישט גוט, נישט קלוג, אָפּצוזאָגען זיך פון אזא גילדענער שטעלע, וואָס טראָגט מיר פיעל אריין און קען דאָרט מיט דער צייט ווערען א מענש וואָס א מענש הייסט. א סך מיוחסים חלעבען ליגען מיר א מאָל צו דיא פיס, זיינען מיר מקנא און וועלען מיר ערשט שפּעטער אם ירצה השם מקנא זיין. נישקשה איך בין שוין איצט אזא מיוחס וויא זיי אלִע. נאָר וויא דיא מעשה איז, אצינד אָפּזאָגען זיך איז זעהר קרום, א גרויסע עבירה. לעת־עתה איז פיעל גלייכער אין אלע אופנים איך זאָל לעבען איסערן אי נאָך דער חתונה טאקי ווייטער בלייבען. וואָס מאכט עס אויס, זאָל זיך דאכטען איך בין א קרעמער און זיטץ גאנצענע טעג אין קלייט, אָדער איך בין א סוחר און פאָהר דיא גאנצע וואָך ארום. אין לִיידיגע צייטען וויא אויך שבת און יום טוב וועל איך מיר צוברייינגען ביי זיך אין דער היים. לעת־עתה מוז זיין אזוי און שפּעטער איז דאָך גאָט א טאטע. מסתמא וועט שוין זיין רעכט..... אי וואָס, אייך קומט אלִץ פיר פאָרט עפּיס א משרת, ס'איז אייך עפּעס פּריקרע פאר דער וועלט, נוא וועלען מיר אָפּמאכען דיא חתונה שטיל אָהן רעש, אָהן געפּילדער און זיך מוזען בעגעהן אָהן דיא אלע מיוחסים. אויך מיר א וואזשנע זאַך ! פון וועמען מען האָט דאָ צו ריידען!.... דער שפּיטץ איז געווען מיינע רייד זיינען אָנגענומען געוואָרען און מיר האָבען געמאכט א האנדשלאָג. זעה־זשע דוא זאָללסט אָפּהיטען מיין בריליאנט און חשוב האלטען מיין קינד, מיין טהייערע נשמה, האָט דיא אלטע נאָך א מאָהל מיר געבעטען און זיך צו־וויינט, גאָלדע מיט שיינדלען האָבען אויך געוויינט געחליפּעט און איך בין דענס־מאָל געווען אויף דעם זיבעטען הימעל פאר פרייד, וואָס מיר איז געראָטען אָפּ־צומאכען דיא זאַך גלאט וויא איך האָב מיר געוואונשען.

ל"ג בעומר אין א שיינעם טאָג בין איך מיט גאָלדען אין איינעם מיט דער מוטער און שיינדלען זיך דורכגעפאָהרען נישט ווייט אין א דערפעל און פאר א מנין אידען דאָרט שטיל אָפּגעשטעלט א חופּה.

15

דיא ערשטע צייט נאָך דער חתונה האָב איך געהאט מיט גאָלדען זעהר א גוט לעבען, אלע אין שוטב זיינען צופרידען געוועזן. איך בין טאקי ווי פריהער געוועזן ביי איסרן איןהויז, האָב מיך געהאלטען אין איהם אייזען פעסט און געארבייט אין מיין זאך זעהר געשמאק, נאָך א סך געשמאקער וויא א מאָהל. מיר איז קיין רגע נישט ארויס פונ׳ם זינען, אז איך בין א בעווייבטער און בעדארף האָבען געלד. איך האָב מיר גוט איבערגעחזערט אין קאָפּ דיא אלע הלכות קליינמענשעלע מיט אלע פירושים פון ר׳ איסר׳ן, אויך מיט אלע מיינע הגהות, וואָס איך האָב דערינען וויא א למדן מופלג אויפגעטאָהן שטארק שכלדיג גאָר א חריפות. לאָז דיא וועלט פון איצט אָן פיהלען וואָס פאר א גרויסער למדן, וואָס פאר א כלי־שלמה, א טשאצקעלע איך בין; לאָז זי גוט טאקי פיהלען אז איך האָב א ווייב, אז איך בין א בעל הוצאה און בעדארף היינט א סך האָבען; לאָז זיא געבען געלד און אויסשטעהן מיינע הוצאות, נישקשה, דיא וועלט איז נישט קראנק, דער רוח וועט זיי נישט נעהמען! אזוי האָב איך ביי מיר אין הארץ אָפּגעמאכט און ארויפגעצויגען דיא מקחים אויף מייע אלע שטוקעס, וואָס איך האָב אָנגעהויבען שטארק מיט חשק צו מאכען. איסר׳ס גביר, דער בער, האָט געטאנצט ביי איסרן אין דער קאמעדיע, און איסר אליין האָט געטאנצט וויא א בער אין מיין קאָמעדיע. מיר האָבען ביידע געהאט גרויס שפע, דער נארעשער עולם איז צו אונז געגאנגען אונז געצאָהלט געלד אין טאָג אריין, מיר האָבען געמאכט גוטע געשעפטען און זיינען ביידע צופרידען געוועזן. איך האָב בעקומען א גרויסען חשק צו געלד, וויא פיעל איך זאָל נישט געוועזן פערדיענען איז מיר אלץ געוועזן ווענינ און האָב שטארק געציטערט איבערן קערביל. אין דער היים ביי מיר האָט מען געלעבט זעהר קארג, איך פלעג זעהן איינשפּאָרען, איינקארגען וויא ווייט נאָר מען קען און זעהר ברוגז זיין אז פלעגט אוועקגעהן איין איבריגער גראָשען. דיא אלטע פלעגט זיך דארויף בלאָזען און א מאָהל זאָגען, אז איך צעהל דיא גרויפּען אין דעם טאָפּ און פארגין קיינעם נישט דעם ביסען. איך פלעג מיך צוריק בלאָזען און איהר געבען שטעכווערטליך, אז אויף פרעמדעס איז איטליכער א וותרן, אז מען זאָל מיך אומזיסט האָדעווען מהיכא־תיתי וואָלט איך אויך קיין קארגער נישט געוועזן. גאָלדען פלעגט אזעלכע ווערטער קריינקען, זיא פלעגט אזש געל און גרין ווערען און נישט איין מאָהל נאָר איז מחמת דעם צווישען אונז ארויסגעקומען א רוגז. ס׳איז א מאָהל געגאנגען אזוי ווייט. אז איך האָב מיאום זיך צוקריעגט מיט גאָלדען, זיא גראָב בעליידיגט, געזידעלט וויא איך האָב געקענט, בין איך אין איין כעס ארויסגעלאָפען פון שטוב, א שטאָר־

קען קלאפּ געבענדיג מיט דער טיהר, און אנקענגען :: זאך נישט אהיים געקומען. דיא פריהערדיגע הייסעס ליעבשאפטן מיינע האט אלץ וואס ווייטער ווייטער זיך אפּגעקיהלט, גאלדעס שעהן פּנים איז ביי מיר געוואָרען א געוועהנטליכע זאך, איך האָב שוין דרינען גאר נישט עפּעס אזוינס ארויסגעזעהן, א פּנים ווי אלע פּנים'ער מיט א נאָז, מיט אויגען. גאלדע האט ביי מיר פערלוירען דעם חן און אויסגעזעהן פּראסט א ווייבעל וויא אלע ווייבליך. איך האָב אין הארץ חרטה געהאט אויף דעם גאנצען שידוך, צו וואָס האָט מיר געטויגט, האָב איך ביי מיר געטראכט, צונעהמען אויף מיר אזא שווערען יאָך. א גאנצע געזינד, וואָס פרעסען מיר אָפּ דעם קאָפּ און ברייגגען מיך אויס, נאר א בייזע שעה איז איך מיר דענסמאָל געווען, וואָס איך האָב מיך געלאָזט פערפיהרען פון א שיין פּנימעל און אויסגעבראכט דערויף אזוי פיעל געלד. איך האָב מיך געחידושט וואו איז דענסמאָל געווען מיין שכל, מיין פערשטאנד, וויא קום איך צו אזא נארישקייט האָב בערעכנט וויא פיעל דיא נארישקייט האָט מיך אָפּגעקאָסט און מיט וויא פיעל איך וואָלט איצט רייכער געווען, אז איך זאָל נישט געווען טאָן. דאָס האָט מיך שטענדיג געערגערט אזוי, אז איך פלעג מחמת דעם תמיד זיך קרימען, קוקען אויף איטליכען אין שטוב מיט א פינסטער פּנים און האָב נישט גערעדט דאָרט מיט קיינעם קיין גלייך וואָרט. אין א צייט פון א יאָהר צוויי איז גאלדע פון מיר געגוג אויסגעשטאנען, זיא האָט געהאט פון מיר דיא גאל, נאר זיא האָט אלסדינג אראָפּגעשלונגען און פלעגט אפילו נישט הויך וויינען, קיין פּיפּס אפילו נישט געטאָהן.

אין מיט'ן דערינען בעדארף זיך גראָד מאכען, אז דער גביר, ביי וועלכען איסר איז געווען די נשמה, זאָל גאר פלוצים א שטארב טאָהן און דיא ווינטהמיל מוז בלייבען שטעהן, דיא רעדער קענען מעהר זיך נישט דרעהען! מיט דעם גביר'ס טויט ווערד מיין ר' איסר אויס נשמה, אויס מאכער, און מיט ר' איסר'ס אויס־נשמה ווערען ווער איך דאך אויך ממילא אויס נשמה, אויס אלץ מיט אנאדער. דער עולם האָט מיט דער צייט שוין אויפגעהערט געהן מיט בקשות צו איסר'ן, וואָרים ער איז דאך שוין מעהר נישט געווען קיין ארענדאר, ער האָט דאך שוין מעהר נישט געהאט דעם בער. דערצו נאָך איז איהם שוין טאקי שטארק צוגע־טרעטען דאָס עלטער. ער איז אויסגעוועפּט געוואָרען, עפּעס גאָר עובר בטל, גאר נישט דאָס פּנים, נישט דער שכל, דיא חכמה, וואָס א מאָהל. היינט אז איסר איז אויס חשוב געוואָרען, פערשטעהט זיך דאך, בין איך אויך אויס חשוב גע־וואָרען און שוין מעהר נישט געגאָלטען, אקוראט וויא איין אָפּגערופענע מטבע.

ביי איסרן בין איך נאָך אפילו אלץ טאקי געבליעבען דער אייגענער חשוב און נישט אויפגעהערט ביי איהם צו גילטען, נאָר וויא באלד אָבער ער האָט מיר שוין מעהר נישט געקענט נוטצען האָב איך איהם בעדארפט אויף ניינציג טויזענד כפרות, איך האָב איהם אזוי געהערט וויא אין טשערניוועטץ דיא מגלה. אזוי האָט דאָך מיך געלעהרענט טאקי ר׳ איסר אליין, איך האָב דאָך דאָס בקבלה טאקי פון איהם, דאָס זיינען דאָך זיינע אייגענע ווערטער. איך האָב נישט לאנג געטראכט און אָפּגעטראָגען פון איסר׳ן, וואָס ער האָט ביי מיר א פנים געהאט וויא א נבלה.

א געפגרט בעשעפעניש מאכט אויף דעם מענשען נישט אזא טרויעריגען שלעכטען רושם וויא א בעשעפעניש, וואָס איז וויא גע׳פגר׳ט און האָט נאָך אי־ זיך פאָרט א כּימן לעבען. איך זאָג עס אקעגען מיר און אקעגען נאָך א סך אנדערע נפשות, וויא א שטייגער אקעגען איין אויסגעוואָרענעם בעל טאקסע, אָין אָפּ־ געזאָגטען סבארטשיק, איין אויסגעמאכטען כלי קודש און אלערליי מיני אראָפּ־ געוואָרפענע קהלם לייט. מילא א פגירה איז חאָטש א פגירה, עס לעבט נישט און בעדאַרף נישט קיין שום זאך, יענע לייט אָבער, יענע נפשות אז זיי ווערען פלוצ־ לים אוים און פארליהרען זייער פרנסה, אין וועלכער דאָס חיות זייערע איז געהאנ־ גען א צייט מיט יאהרען, זיי נעביך ווערען אמת טאקי פגירות, אָבער לעבעדיגע, צאפּעלדיגע פגירות, וואָס ווילען עסען, טרינקען, חאָטש א ביסעל משקה, און בע־ דארפען אלסדינג טאקי האָבען,נאָר וואָס העלפט עס אָבער,אז זיי קענען זיך ניט ריהרען אז זיי זיינען, לא עליכם, גרויסע ביטערע קאליקעס, האָבען דאכט זיך א מויל, הענט און פיס און טויגען נישט פון דאנען אהין !... דאָס הארץ חלעבען רייסט קוקענדיג אויף אזעלכע לעבעדיגע פגירות, אזעלכע שלימזלדיגע, מחילה פארשטונקענע בעשעפעניש !

אָט אזא מין בעשעפעיש בין איך געווען נאָכדעם אז איך האָב אָפּגעטראָטען פון איסרן. איך האָב נישט געוואוסט וואָס מען טהוט, צו וואָס מען נעהמט זיך, וואָרים חוץ מיין קליינמענשעלדיגע פרנסה האָב איך דאָך גאָר נישט געקענט און צו קיין שום זאך נישט געטויגט. דיא לאגע מיינע איז דענסמאָל גע־ ווען זעהר א שלעכטע, איך האָב געלעבט פונם גרייטען, געביטען קערבליך און געגעסען, און ביי איטליכען קערביל וואָס איך האָב צוביטען איז מיר אָפּגעפאלען א שטיק פלייש, געשטאָרבען געוואָרען איין אבר. שטענדיג בין איך געווען אין כעס, האָב קיינעם אין שטוב ניט פארגונען דאָס לעבען און צו איטליכען בעזונדער זיך געזוכט. בייא איטליכען גראָשען, וואָס איך האָב גאָלדען געגעבען אויף דער

הוצאה, פלעג איך פאַרצאַפּען דאָס בלוט, אַלץ זאָגען, וואָס וויל מען פון מיר האָבען? איך קען נישט אויסהאַלטען אַזאַ געזינד. דיא אַלטע האָט פון מיר געקייעט דיא ערד, זיא האָט זיך פאַרעסען און אָט פאַר שברי לב מסוכן קראַנק זיך אַריינגעלייגט אין בעט אַריין, מען האָט געזעהן אַז עס עקט איהר זיך דאָס לעבן, זיא וועט נישט געדויערן לאַנג. איך בין זיך מודה, אַז איך האָב איהר געוואונשען דעם טויט און עס האָט מיר אין האַרץ הנאה געטאָן, וואָס באַלד וועל איך פּטור ווערען פון אַ פרעסער און דיא הוצאה וועט קלענער ווערען. דעריבער האָב איך מיך פאַרשטעלט, זיך געמאַכט קלאָמערשט וויא איהר קריינק ריהרט מיך אָן ביי דער נשמה, איך בין גאָר אויס מענש. איך האָב נישט געזשאַלעוועט אויף קיין דאָקטאָר, אויף קיין אַפּטייק, אַבי גיכער זיא זאָל שוין זיך איבערפּעקלען, האָב זיא בעדינט וויא אַ געטרייא קינד, גאַנצע נעכט נישט צוגעמאַכט איין אויג, איהר איינגעגעבען דיא רפואות און געטראַכט דערבייא, ווען וועט דער מלאך המות דיך שוין צונעהמען. בייא איטליכען אין שטוב בין איך געהויבען געוואָרען פאַר מיין געטריישאַפט, דערפאַר וואָס איך לייג מיך דאָ אַזוי אַוועק און מען האָט מיר פאַרגעסען אַלע צרות, וועלכע מען איז פון מיר פריהער אויסגעשטאַנען. גאָלדע פלעגט מיך אָפט טרייבען פון דער מוטערס בעט, איך זאָל געהן אַביסיל מיך אויסרוהען, נאָר זיא האָט עס ביי מיר נישט געקענט בשום אופן פועלין, געה דוא האָב איך איהר דאַרויף געזאָגט, דוא נעביך, געה חלעבין לייג זיך אַביסיל צו איך וועל מיר דאָ בלייבען אַליין, נישקשה. איך דערמאָהן מיך איצט מיט שרעק יענע ווינטערדיגע נאַכט ווען דיא אַלטע איז געלעגען שטאַרק פאַרדולט מיט פאַרגלאָצטע אויגען, גערעדט עפּעס נישט צו דער זאַך און אין האַרץ האָט ביי איהר שרעקליך געהריפּעט אַזוי, אַז מען האָט געהערט אויף דער גאַנצער שטוב, גלייך וויא אימיצער וואָלט געזעגען האַלץ. גאָלדע איז נישט טויט נישט לעבעדיג געזעסען לעבען בעט אויף אַ ביינקעל מיט רויטע פאַרוויינטע אויגען און געבראָכען דיא הענד. שיינדעלע, דיא אויסגעבלייכטע, אויסגעדאַרטע, אויסגעטריקעטע שיינדעלע לעבען איהר, האָט מיט אַ פינסטער פּנים געקוקט אויף דער גוטה־למותר מאַמע, געקוקט און געחליפּעט און חליפּענדיג זיך שרעקליך פאַרהיסט. פלוצלים האָט דיא אַלטע זיך אויפגעזעצט, געקוקט אויף איהרע קינדער און טיף פונם האַרץ דערלאַנגט אַ זיפץ. איך בעט דיך, האָט זיא אויף אַ שלאָף קול צו מיר זיך אָנגערופען, נאָכדעם אַז זיא האָט פריהער אָקעגען אַ מינוט שוויינענדיג מיך אָנגעקוקט מיט אַזאַ בליק, וואָס האָט מיר דורך־און־דורך גענומען אין אַלע גלידער, איך בעט דיך האָב רחמנות אויף מיינע קינדער! זיי

בלייבען נעביך עלענט וויא א שטיין — יתומים אָהן פֿאַטער און מוטער, אָהן א קרוב אָהן א גואל... איך וועל רוהיגער געהן פון דער וועלט, רוהיגער ליגען אין קבר אז דוא וועסט מיר עס הייליג צוזאָגען און טאקי מקיים זיין... זיא האָט ווי־דער א מאָל א זיפֿצגעטאָן, ארויפגעלייגט איין האנד צו גאָלדען, דיא אנדערע שיינדעלען אויפֿן קאָפּ און זיי געבענשט שטילערהייט, קוים, קוים, וואָס מען האָט געהערט איהר קול. ביידע קינדער זענין צושמאָלצען געוואָרען וויינענדיג און צוגעפאלען צו דער מוטער, וואָס האָט זיי געהאלזט, געקושט, צוגע־קוועטשט צו איהרהארץ. זיא איז באלד טאקי אָהן כח אנידערגעפאלען ווידער אויף איהר געלעגער, זיך אומגעקעהרט מיט דעם פנים צו דער וואנד, א חראָפּע געטאָן — און אנשלאָפֿען געוואָרען אויף אייביג... גאָלדע מיט שיינדעלען האָבען ארויסגעלאָזט אזא יאָמער אזא ביטער קלאָג, אז א שטיין האָט עס געקענט ריהרען. איך האָב פֿערשטעלט דעם פנים מיט ביידע הענד און.... ס'איז א וועה־טיג, א חרפה, א שרעק צוזאָגען — און עפעס א שמייכעל געטאָן צופֿרידען, ווי איך וואלט פון מיר א שווערע משא אראָפּגעוואָרפען.

דיא אלטע, דאָס איז געווען לעת־עתה דער צווייטער קרבן, וואָס איז דורך מיר געפאלען. שפעטער א ווײַלע האָט געדארפט געהן א גאנג אויך דער דריטער קרבן — דיא דארע, אויסגעטריקענטע שיינדעלע!.....

16

מיר איז דערנאָך שטארק נמאס געוואָרען צוזיטצען אין דער היים מיט פאר־לייגטע הענד און לאָזען שימלען דיא גוטע מתנה, דאָס שטארקע געפיהל פון א קליין מענשעלע, וואָס איך האָב אין מיר געהאט. איין עברה חלעבין, אז אזא געפיהל זאָל פארפאלען ווערען, אזא גוטע מתנה זאָל פוילען, ווערען א לעגער סחורה, אין דער צייט אז איך בין נאָך יונג מיט אלע קרעפטען און וואלט דער־מיט געקענט מאכען דאָס בעסטע געשעפט, געהן אין גאָלד! איז דען נאַר, האָב איך געטראכט, איין צוויאטשיץ, א וועלט און ווייטער איז שוין מעהר נישטאָ קיין אנדרע שטעדט מיט יודען, וואו מיין סחורה זאָל האָבען איין אפּגאנג? — דיא וועלט ברוך השם איז גרויס. עס זענין דאָ נאָך יודישע שטעדט, יודען זענין אומעטום יודען, מיט איין טבע, מיט איין חאראקטער און יודישע גבירים זענין אויך דאָ אָהן עין־הרע וויא מיסט, וואָס לאָזען זיך מסתמא נעהמען אויף דער ארענדע און וואָס מען קען מיט זיי מאכען דיא שפּיל! צו וואָס־זשע זאָל איך

פאַרוויסטעט מיין לעבען, פוילען דאַ אין דער היים ביז איך וועל אויפעסען מיין ביסיל געלד און ליידען דערנאָך דחקות, צרות און לייד וויא א מאָל, וואָס אז איך דערמאָהן מיך אצינד ציטערט אויף מיר דיא הויט און עס שטעלען זיך מיר קאפויר דיא האָר? ניין, מען טאָהר דאָ מעהר אזוי נישט בלייבען! כל זמן איך בין נאָך יונג און האָב נאָך שיינע עטליכע גילדען מוז איך פרוווען דאָס גליק און אויף מזל זיך אוועקלאָזען.

זייא געזונד! האָב איך אין א שיינעם מאָרגען געזאָגט גאָלדען, וואָס איז דענסמאָל געווען מעוברת, און בין אוועק אין דער וועלט אריין.

גלופסק איז דער בעסטער פלאַטץ, וואָס איז מיר באלד געפעלען, זיא איז א גרויסע יודישע שטאָדט מיט א סך נאַראָנים, וואָס לאָזען זיך פיהרען בייא דיא נעז פון איטליכען בעזונדער און איטליכער טראָגט נאָך דיא נאָז זיינע אנטקעגען, שטופט זיך מיט איהר פאָראויס, בכדי מען זאָל זיא אָננעהמען בייא איהם צום ערשטען, וויל ער מיינט, אז לאָזען זיך פיהרען ביי דער נאָז איז א חיוב, א יודישע זאך, וואָס אנדערש קען עס גאָר נישט זיין. גלופסק איז א שטאָט מיט זעהר פיעלע חברות, מיט אלערהאנד גבאים, מיט אלע מיני כלי קודש און מיט אלערליי שיינע יודען, און גאָט, וואָס ער שפייזט פון דיא גרויסע בע־שעפעניש, וויא דיא געהערנערטע בופלאקסען ביז דיא אייער פון דיא כנים, שיקט דאָרט דיא דאָזיגע מיני בעשעפעניש אויך צו זייער פרנסה בכבוד. קורץ, גלופסק איז מיר באלד טאקי געפעלען, אקוראט וויא געוואונשען, זיא איז פאר מיר געווען דאָס, וואָס א שטעהענדיגע זומפיגע בלאָטע איז פאר א זשאבע, וואו זיא קען זיך קוואקען און צופיהרען אביסיל דיא העגד. דענסמאָל בין איך אלט געווען א יאָהר דרייא, פיער און אפשר פינף, זעקס, זיבען און צוואנציג (איך האָב מיינע יאָהרען נישט געצעהלט און נישט געוואוסט ווען איך בין געבוירען געוואָרען, ווארים צו־וואָס האָט עס מיר געטויגט וויסען?), געלד האָב איך ביי מיר געהאט דעריבער איז מיר גרינג געווען בעקאנט צו ווערען מיט דיא גלופסקער פיינע בריות. איך פלעג תחלת זאָגען קלאָמפערשט אז איך טראכט דאָ מאכען עפעס א געשעפט, אָבער אין אמת אריין האָב איך גאָר ארויסגעקוקט אויף מיין ארענדע, ווארום חוץ דער ארענדע האָב איך געטויגט אויף סים סאָט כפרות. מיין גאנצע כונה איז געווען צונעהמען דאָרט דעם גרעסטען גביר אויף דער ארענדע און מאכען מיט איהם דיא קאמעדיע וויא ר׳ איסר ווארגער א מאָל מיט זיין גביר. וויא איהר ווייסט דאך איז דער גלופסקער גביר ביי זיך זעהר פראָסט, ער האָט ליב זיך אָפצוגעבען מיט אלע נארעשקייטען און צו־וויסען

אלסדינג וואָס קאָכט זיך ביי איטליכען אין טאָפּ. און דאָס איז דאָך פאר מיר געוועזן טאַקי אזוי וויא אָנגעמאָסטען, אזעלכען וויא ער האָב איך דאָך טאַקי בעדארפט האָבען, נאָר וויא אזוי אָבער קומט מען צו איהם? וויא אזוי דערטאַפּט מען איהם אין דיא הענד אריין און מען מאכט פון איהם א בער? דערצו, האָב איך ארויסגעזעהן, קען מען אנדערש נישט קומען סיידען צו ווערען איין עכטע גלופּסקער תושב, אריינצודרעהן זיך וויא איין אייגענער צווישין גלופּסקער כלי־קדש און ווערען מיט זיי פארקניפּט און פארבונדען, איך האָב אָנגעהויבען מכוח דעם שטארק צו טראכטען.

דערווייל איז אוועקגעגאנגען א היבשע צייט און איך בין מיט דעם פּלאַטץ אלץ וואָס ווייטער מעהר בעקאנט געוואָרען. שדכנים האָבען מיך נישט געלאָזט רוהען און ארום מיר זיך געדרעהט וויא דיא בינען. זייא איז געפעלען געוועז, אז איך בין איין אלמן, פון וואנען זייא האָבען דאָס גענומען ווייס איך אליין נישט, פאר זיי איז גענוג געווען דאָס אליין, וואָס איך בין א מאנסביל און זיטץ א צייט אָהן א ווייב, מסתמא בעדארפט איך און וויל חתונה האָבען, אנדערש האָט זיך זייא גאָר נישט געלייגט אין קאָפּ. דעריבער פלעגען זייא מיך צובעפאלען וויא דיא היישרעקען און מיר אָנשלאָגען שידוכים. איך פלעג זייא צוהערען תמיד מיט א שמייכעל און ביי מיר טראכטען, וואָס ארט עס מיך, לאָזען זייא זיך ריידען, ס'איז דאָך דערווייל גלאט גוט, א פארגניגען צו שמיעסען פון כלות, צו פארברייננגען דיא צייט אין א שמיעס איבער שיינע מיידלאָך און נאָך דוקא מיט עהרליכע יודען, וואָס שטעלען ארויס זייער שיינקייט, זייער פיינקאט, וואָס לויבען אָפּ אין טאָג אריין זייערע מעלות און לעקען פון זיי דיא פינגער פון גרויס חשק און התלהבות. מהיכא תיתי, האָב איך געטראכט, לאָזען יודען זיך ריידען, אפילו צוזעמצטערהייט, וועמען קען עס ארען?... דיא שדכנים האָבען דערווייל מיך צוטראָגען אויף טעלערליך און מיט זייערע רייד מיך אריינגעבראכט אין א גוטען שם ביי דער גאנצער שטאָדט, אז איך בין שטארק רייך, אָנגעשטאָפּט מיט געלד, א יחסן, א קלוגער, א בריה א מענש, איך זינג גאָר מחיה, דערצו בין איך נאָך א דימענט, אָהן א גאל, מיט א יודעש הארץ און מיט גילדענע מעלות. — גאנץ גוט, האָב איך מיר געטראכט, רעדט, רעדט יודישע קינדער, נאָט אייך א טרונק בראנפען און רעדט וויא ווייט איהר קענט!... איינער פון דיא שדכנים האָט מיר צולעצט אָנגעשלאָגען א שידוך, דוקא נישט מיט קיין געלד אָבער מיט אגרויסען פיינע בריה, מיט א בעריהמטען יחסן, איינער אין דער וועלט.

דער גרויסער פיינער בריה, מיט וועלכען מען האָט מיר גערעדט, האָט גע־הייסען מיט א פיערגאָרענדיגען נאָמען: ר׳ יוסף מארקיל ר׳ מאָניש לייבעלס. ער איז געוועזן איינגעטונקט אין גאָלע יחוס, געשטאמט פונם פארצייטיגען גלופ־סקער רבי׳ס געזינד, כל ימו האָט ער קיין האנד אין קאלט וואסער נישט אריינ־געטאָן נאָר פון דעם יחוס זיינעם תמיד זעהר שיין געלעבט און אויסגעגעבען קינ־דער. גאָט האָט איהם געלייטזעליגט מיט א סך דארע, שווארצע, מיאוסע מייד־ליך, צו אלע מעלות נאָך גרויסע שלימזאלניצעס, נאָר ער האָט זייא אלע אויס־געבראכט, וויא מען זאָגט, אויפן לויט. גרויסע וויא א שטייגער אויפגעקומענע משרתים, פלוצלים רייך געוואָרענע קליינע מענשעליך, פלעגען פשוט אויסגעהן מיט ר׳ יוסף מארקיל ר׳ מיניש לייבעלעס זיך משדך צו זיין און זיך איינקויפען דורכדעם אין יחוס. קוים האָט זיינע א טאָכטער דערלעבט אלט צו־ווערען פער־צעהן, פופצעהן יאָהר האָט זיך שוין געפונען אויף איהר א בעלן, וואָס ער איז געשווינד פארלאָפען אנדערע דעם וועג, ארויסגעהאפט דיא טהייערע מציאה פון זיינע הענד און נאָך איהם געגעבען אין בייטעל אריין. דאָס מיידעל וועלכע מען האָט מיר גערעדט איז נאָך געוועזן שווארצער, מיאוסער פון איהרע אלע איבעריגע שוועסטער, מיט איין אויסגעוויקט פנימעל, קליין, דאר וויא א גרוגרת דר׳ צדוק, דאָס הייסט, וויא ר׳ צדוקס איין אויסגעטריקענטע פייג. אין פארגלייך מיט גאָלדען האָט זיא א פנים געהאט וויא א מאלפע אקעגען א מענשען. דער שדכן אָבער האָט אין איהר קיין שום חסרון נישט געפונען, בייא איהם אין דיא אויגען האָט זיא געהאט דעם יודישען חן. מילא, האָט ער געזאָגט, אז זיא איז אביסיל טונקעל, אָדער ווייס איך נאָך וואָס אזוינס, נוא מילא וואָס מאכט עס אוים? ווער קוקט אויף אזעלכע נארעשקייטען און וועמען בעדארפען אזעלכע קלייניגקייטען אָנגעהן? מילא וואָס מאכט עס א יודען אוים שווארצליך צו ווייס־ליך אביסיל, אלץ איינס הלעבין! דער עיקר איז דאָך דער קרן אליין, אָט אויף וואָס מען בעדארף קוקען. און אויב דער קרן, וואָס איך גיב אייך דאָ פיר איז גוט, דאָס דאכט זיך, קען א בלינדער אפילו אויך אָנטאפען. עס פערשטעהט זיך, אז איך האָב געלאכט פון דעם שדכונ׳ס דאָזיגע ווערטער, פון דעסטוועגען האָב איך הנאה געהאט איהם צוהערען און דער שידוך איז מיר אלץ וואָס ווייטער מעהר אין קאָפ אריין. עס האָבען מיר זיך געעפענט דיא אויגען און איך האָב דערזעהן, אז דער איינציגערוועג, אויף וועלכען איך קען קומען צו מיין ארענדע א. מאכען א גליק איז טאקי נאָר דורך אזא מין שידוך, ר׳ יוסף מארקיל ר׳ מאָניש לייבעלעס איז דאָך א כלי־קדש, א שטיקעל קאָבלעפעל א גבאי און א סך

חברות און איז זעהר איינגעזעהן בייא דעם גביר, וואָס לייגט אויף איהם גרויס
כבוד און האלט זיך מיט איהם עוצת מכח יודישע זאכען, היינט אז איך וועל
ווערען זיינער איין איידעם וואָלט איך דאָך געוואָרען זעהר גרינג דעם גבירס
נשמה, ער וואָלט דאָך בייא מיר געטאנצט גאָר א וואונדער, איך וואָלט געהאט
שפע, אריין אין דיא גרויסע אלפים און געלעבט גליקליך נאָך א סך בעסער וויא
וויא איך האָב מיר א מאָל פירגעשטעלט! נאָר אי וואָס דער קרן? זיא איז דאָך
מיאוס? נוא מילא באמת טאקי וואָס מאכט עס אויס! נוא אז גאָלדע איז שוין
א שיינע, מילא וואָס-זשע קומט מיר פון איהר שיינקייט ארויס? אלסדינג איז
גוט מיט ברויט.... איך האָב מיך דערמאָהנט אין גאָלדען און געהאט גרויסע
צרות, וואָס זיא היינגט מיר וויא א קאָלטען און איז אויסען מיין נשמה. איך
האָב זיא אין הארצען געשאָלטען און געטראכט וויא מען ווערט איהרער פטור.
דער שדכן האט דערווייל טאקי געטאָן זיינס, מיר אלץ געפיקט, געפיקט דעם
קאָפּ און געזאגט, אז באם אי וועל מיך נישט איילען וועט אונטערשפרינגען
איין אנדער בעלן און וועט אויסחאפּען אזא גליק, אזא כשרע מציאה בייא מיר
פון דיא הענד. עס וועט מיר דערנאָך משונה באנג טאָן. איך האָב מיך געלאָזט
איינריידען און דער שדכן האט וויא א בריה מיך פלוצלים צונויפגעפיהרט מיט
ר' יוסף מארקיל ר' מאָניש ליבעלעס, פאר וועלכען ער האט אָנגעזאָגט אויף מיר
הרים וגבעות און אויסדערצעהלט שבחים נאָך מעהר וויא אויף א יודענס א
מצבה. אלץ גוט, אלץ שיין, נאָר דער עיקר וואָס דער מחותן האט געפאָדערט איז
געווען, איך זאָל נישט האָבען פונם ערשטען ווייב קיין קינדער. פרעמדע קינדער
אָנהייגגען זיין טאָכטער האט ער נישט געוואָלט בשום אופן. איך האָב איהם
פארזיכערט אז איך האָב נישט קיין קינדער, דער שדכן האט איהם פון זיין זייט
אויך וועגען דעם בערוהיגט און איהם געשוואָרען בייא זיינע הייליגע נאמנות אי
בייא זיין חלק עולם הבא וכדומה נאָך אזעלכע מיני שבועות. מיר האָבען למזל גע־
מאכט א תקיעת־כף און אָפּגעלייגט דיא תנאים אין א קורצער צייט שפּעטער.
איך האָב מיך געשמאק גענומען טראכטען צוגעפינען עפּעס א מיטעל, וויא איך
זאָל דערווייל אין דער דאָזיגער צייט לויז ווערען פון גאָלדען, שא, שטיל, קיין
האָהן זאָל נישט קרעהן.

אקעגען א דריי וואָכען נאָך דעם תקיעת־כף איז אין צוויאטשיץ אָוועגט־
צייט אריינגעפאָהרען א בויד און זיך אָבגעשטעלט לעבען גאָלדעס שטוב. א קאָל־
טע אלולדיגע לופט האט געוועהט און אראָפּגעבלאָזען פון א טהויל ביימער דיא
געלע בלעטליך, וואָס האָבען ליגענדיג אויף דער ערד זיך שטילערהייט געשוש־

קעט צווישען זיך עפּעס זעהר אומעטיג און אָנגעמאכט אויפן הארץ א מרה־שחורה. פונם בויד איז ארויסגעקראָכען א מענש, וואָס איז פאמעליך צוגעגאנגען צו דער טהיר און געבליבען דאָרט אביסיל שטעהן מיט אזא מינע, גלייך וויא איהם וואָלט עפּעס פריקרע געווען אָנצונעהמען בייא דער קליאמקע. דער דאָזיגער פארשוין איז געוועזן טאקי איך מיט מיין כבוד אליין. ביים ארייגקומען אין שטוב האָט מיר א קלאפּ געטאָן אין הארץ און איך בין געבליבען שטעהן לעבען דער טהיר אָהן לשון. גאָלדע איז איינע אליין געזעסען אויף דער ערד אין א ווינקעל, אָנגעשפּארט דעם קאָפּ מיט דעם פּנים אראָפּ אויף א ביינקעל, גלייך וויא זיא האָט געדרעמעלט און נישט בעמערקט וויא איך בין אריינגעגאנגען. אויפן פענסטער האָט מיט א רויטען פלאם געברענט א חלבדיג לעכטיל, לעבען איהם איז געשטאנען א גלאָז וואסער מיט א שטיקעל לייווענט. איך האָב באלד פארשטאנען וואָס דאָס אלסדינג בעטייט און אין מיר האָבען געקאָכט פארשידענע געפיהלען. איך האָב מיך דערמאָהנט אין מיין ערשטען אריינקומען אהער, וויא פרעהליך, וויא שיין דאָ האָט דענסמאָל אלסדינג אויסגעזעהן, וויא שטארק צופרידען האָט דאָ א מאָל זיך געלעבט איין אָרמע פאמיליע, אלע האָבען זיך ליב געהאט, האָבען געהאט גוטע האָפנונגען אויף שפּעטער און געלעבט מיט דער האָפנונג דערוויל זעהר גליקליך, פּלוצלים האָב איך מיך אהער אריינגעהאפּט וויא א קאַטץ א נעסט פון גליקליכע צופרידענע טויבען און האָב פון איטליכען געמאכט איין עק. מיכיל איז ערגיץ פארוואָגעלט, דיא אלטע מוטער און שיינדעלען האָב איך געטריבען אין דער ערד אריין און אצינד וויל איך אין גאנצען אויך עקען מיט גאָלדען, פארוויסטען איהר אויף אייביג דאָס לעבען... איך האָב געטאָן א טריט ווייטער. גאָלדע האָט וויא פון שלאָף זיך אויפגעחאפּט און מיך אָנגעקוקט א רגע, עפּעס וויא צומישט. מיט איהר בלייך פּנים, אויף וועלכען ס'איז געלעגען אויסגעדרוקט דיא גרויסע צרות, וואָס זיא איז אויסגעשטאנען, אי מיט איהרע רויטע פארשוואָלענע אויגען, אין וועלכע עס האָט זיך אָפּגעשפּיגעלט איהר פינצטער געמיטה, האָט זיא אין מיר אויף א ווייל דערוועקט א מענשליך געפיהל פון רחמנות און איך האָב נישט ווילענדיג א זאָג געטאָן: וואָס מאכסט־דוא גאָלדע? — א טהייערער גאסט חלעבין! האָט גאָלדע מיט א טיפען זיפץ זיך אָנגערופען און אוועקגעקעהרט דעם קאָפּ, נאָך אזא לאנגע צייט שווייגען האָט ער זיך פּאָרט דערמאָנט און איז געקומען מנחם־אבל זיין דעם ווייב! אָט וואָס איך מאָך. שבעה זיטץ איך... אך, שיינדעלע, שיינדעלע!... זיא האָט עס געזאָגט אזוי טרויערדיג, אז עס האָט געקענט ריהרען אפילו א שטיין. גאָלדע! האָב

איך ווייטער א זאָג געטאָן, געמאכט עפּעס מיט דער צונג און **אליין** נישט גע־
וואוסט וואָס איך רייד. — ווייסט און פינצטער איז מיר דאָס לעבען, **האָט** גאָלדע
גערעדט וויא צו זיך אליין, איך וואָלט מיר בעסער געוואונשען **דעם** טויט ווען
נישט ער... קום, האָט גאָלדע אויפשטעהענדיג פון דער ערד געזאָגט **שוין** ווייכער
אביסיל, מיך אריינגעפיהרט ביי דער האנד אין ספּאלניע אונטער **דיא** ווענטליך
און איז מיט מיר צוגעגאנגען דאָרט צו א וויגעלע, וואָס אינוועניג **איז** געלעגען
א שלאָפענדיג קינד מיט ביידע צוגעמאכטע הענטליך אויפ'ן מיילכען **און** א זיס
שמייכעלע איז איהם צייטענווייז איבערגעפלויגען איבער זיין **פנימעל,** אָט
צוליב וועמען איך וויל לעבען, האָט גאָלדע געזאָגט אָנווייזענדיג **מיר** אויף דעם
קינד און דאָס פּנים איז איהר דערבייא געוואָרען לעבעדיגער פרעהליכער. דאָס
קינד האָט פּלוצלים געעפענט דיא אייגליך זיך גענומען זויגען א פינגער, געבעבעט
און געמאכט קינדערשע אָנשטעלען. דיא מאמע האָט גאָר אָנגעקוואָלען און פאר־
געסען אין דער מינוט איהרע ביטערע צרות, גלייך וויא זיא אליין **איז** געוואָרען
א קינד. קוק נאָר, זוהן, האָט זיא אויף קינדערש גערעדט צום קינד, קוק נאָר ווער
דאָ שטעהט. טיא־טיא! מיט ליב דיר דיין גאסט! אָט איז דיין **טיא־טיא** טיא־
טיא!... עס האָט אין מיר פּלוצלים אָנגעהויבען צוזידען דאָס **בלוט,** איך האָב
דאָך דעם מחותן געגעבען א וואָרט, אז איך האָב נישט קיין קינד **און** אצינד זעה
איך גאָר ליגט פאר מיר דאָ א קדיש, וואָס טויג מיר כלל נישט **צום** עסק. דאָס
געפיהל פון רחמנות איז אין מיר באלד אויסגעלאָשען געוואָרען, **איך בין** געשטא־
נען אָנגעלאָדען מיט א ברוגזדיג פּנים און אָנגעקוקט בייז דאָס אומגליקליכע קינד־
נעביך, וואָס האָט אָנגעהויבען צו מאכען פיסקליך און זיך **שטארק** צושריגען
אוועק־קערענדיג פון מיר דאָס קעפּיל. שא, שא! האָט גאָלדע צו **איהם** געמאכט,
שא נארעלע, וואָס האָסט דוא אזוי מורא פאר דיין טאטען? און **בשעת** זיא האָט
זיך אָנגעבויגען צום קינד האָב איך ארויסגענומען פון דער **בוזעם־קעשעניע א** גע־
שריפטס און האָב עס געשווינד אריינגעוואָרפען איהר אין דיא **הענט** אריין מיט
דיא ווערטער: אָט האָסט־דוא דיר פון מיר א גט!... גאָלד'ע איז **געבליבען** שרעק־
ליך צומישט גלייך וויא מען וואָלט איהר מיט א דובינע געגעבען **אין קאָפּ,** זי האָט
אויסגעגלאָצט א פּאָר גלעזערנע אויגען און געקוקט נישט צורריידען **א** וואָרט. הער
נאָר אוים גאָלדע! האָב אין צו איהר געזאָגט, וויא דיא מעשה **איז,** דוא ביסט
שוין מעהר נישט מיין ווייב, מיר געהערן זיך שוין ביידע נישט **אָן. נאָר** אז דוא
וועסט קיין נאר נישט זיין, נישט מאכען דערפון קיין רעש און **האלטען** ביי זיך
דאָס קינד וועל איך דיך מסתמא נישט פארלאָזען און וועל דיר **צייטענווייס** צו־

שיקען עפּעסגעלד. ביי דיא דאָזיגע רייד מיינע האָט גאָלדע אויסגעשאָסען עפּעס מיט אַ משׁינה ווילדען געלעכטער אזוי, אז איך האָב געמיינט, זיא איז זיכער אראָפּ פונם זינען. דער דאָזיגער ווילדער מין געלעכטער איז איבערגעגאַנגען דערנאָך אין אַ ביטער געשרייא. ארוים! האָט זיא אויף מיר געשריגען און אָנגענומען דערביי אַ שטאָלצע מינע, דוא ביסט נישט ווערטה אַ רגע צו בלייבען דאָ אין שטוב וואו עס האָבען געלעבט אַ מאָל עהרליכע לייט, וואָס זענען דורך דיר געגאַנגען פון דער וועלט. זייא רוהיג, איך וועל אזא פאַרשוין וויא דוא נישט נאָכיאָגען. ס'איז מיר גאָר אַ חרפּה צו זאָגען ווען איך האָב געהאַט פאַר אַ מאַן. מעגסט דיר גאַנץ רוהיג חתונה האָבען! איך און מיין קינד בעדאַרפען נישט קיין הילף האָבען. כל זמן איך לעב וועל איך מיר נישקשה מיט מיינע הענד כשר פאַרדינען אונזער בע־דערפניש, ארוים פון דאנען אין פאַרגעס גאָר אז דוא האָסט ערגיץ אַ קינד! ארוים, אררוים!...

איך האָב געשווינד מיך ארויסגעכאַפּט פונם שטוב און בין באַלד טאַקי בייא דער נאַכט נאָך אָוועקגעפאָהרען.

18

דער שוועד מיינער ר' יוסף מארקיל ר' מאָניש ליבעלעם איז געווען אַ טהייער שליסעלע, וואָס האָט געעפענט פאַר מיר אלע טהירען פון דיא גרעסטע גלופסקער פיינע־בריות און מיר ענטפּלעקט אַ סך סודות פון דער גאַנצער כנופיא שטאָדט פיהרער. זיין יחוס און זיינע זכות אבות זענען מיר בייגעשטאַנען צונעהמען לסוף דעם גלופּסקער גביר אויף דער ארענדע און ווערען ביי איהם דיא נשמה, וויא איטליכען איז בעקאַנט האָט דער גביר פון תמיד אָן ליב געהאַט צושפּילען אַ ראָליע, דיא גאַנצע שטאָדט, אָרעם און רייך, קליין און גרויס אלע האָבען פאַר איהם געשאַפּקעוועט און געבעטען זיין לאַסקע, נאָר זינט אָבער איך האָב איהם גענומען אין מיינע הענד אריין און געמאַכט פון איהם אַ בער האָט ער ערשט אָנ־געהויבען צו מאַכען אָנשטעלען, ער האָט געאַרבייט, געמאַכט תנועות און גע־טאַנצט אזוי וויא מיר האָט זיך געוואָלט. איך האָב געמאַכט מיט איהם דיא שפּיל כדת איסר ווארגער והקליין מענשעלע. יודען האָבען געגעבען געלד, געצאָהלט פאַר אלע אָנשטעלען אין טאָג אריין און איך האָב בחוש טאַקי ארויסגעזעהן איסר'ם ווערטער: „אז אזא טהייער, אזא גוט, אזא גאָלדען און אזא נאַרעש פאָלק וויא יודען זענען איז אויף דער גאַנצער וועלט נישטאָ"... מיין ודוי וועט איך דאָ געבען צו פאַרשטעהן אַ מעשׂר מן המעשׂר פון מיין דרך און פון מיין אויפפיהרונג אין מיין לעבען:

על חטא שחטאתי באיש־קמן ובארענדע ובאמוץ הלב. דאָס הייסט פשוט, איך בין געווען א קליין מענשעלע מיט אלע פּיטשיווקעס. א כפּרה, האָב איך גע־זאָגט, אלע פרנסות, אלע מלאכות אין דער וועלט. פון זייא קענמען אייביג נישט אויפקומען, מען בלייבט דערנידעריגט, דערשלאָגען, תמיד דאָס כפּרה־היהנדעל און נאָך א נס אז מען פגרט חאָטש נישט צעהן מאָל אין טאָג פאר הונגער. בעסער, האָב איך געזאָגט, לאָזען אנדערע האָרעווען, פּראַצעווען און דיא כפּרה ווערען, איך אָבער וויל לעבען, און האָב מיך געוואָרפען אויף א נייעם מין פרנסה — צוהאַלטען גבירים אויף דער ארענדע! דאָס הייסט גאָרנישט טאָן, גאָרנישט אר־בייטען, נאָר אָנטשעפּען זיך וויא א זלידנע אין רייכע, שטארקע מענשען און דרעהן, מאכען דיא קונץ מיט זיי אין איינעם. זעהר א גרינגע, איין איינבריינגענ־דיגע פרנסה, וואָס איך האָב זיא מקיים געווען מיט אלע איהרע פוילע תנועות און איהרע כונות און מיט אלע אָפּשניטצליך וואָס אין איהר שטעקט! דיא ארענדע מיינע האָט מיך פארפיהרט, מיר פארשטאָקט דאָס הארץ, איך האָב אויפגעהערט צוגלויבען אין אמת, אין ארענטליכקייט, אין רחמנות, אין פריינדשאפט און אין אלע אנדערע גוטע מענשליכע געפיהלען. איך האָב נישט מעהר געוואוסט נאָר דאָס, וואָס מיר טויג, וואָס מיר נוטצט און געריכטען בייא איטליכען, אי בייא אָרעמע, בייא אלמנות און יתומים וויא ווייט און וויא אזוי איך האָב נאָר גע־קענט. אז איין אָרעמאַן האָט פאר מיר געוויינט, געגאָסען ריקעס טרעהרען האָב איך איהם אזוי פיל געהערט וויא דעם קאָטער. וואָס טויג מיר דיינע טרעהרען? פלעג איך בשעת מעשה טראכטען, גיב בעסער געלד! תן לי הרכוש והדמעות קח ליך. דאָס הייסט אויף קליינמענשעלדיג לשון: זשיד דאוואי גראָשי! אָדער הונט, גיב געלד און מיט דיא טרעהרען דערוואָרג זיך אליין!...

ועל חטא שחטאתי בבער ובבלענדעניש. איך האָב גענומען א גביר, גאָטס א מין בעשעפעניש אויף צווייא פיס מיט א געשטאַלט וויא בייא א מענשען און געמאכט פון איהם א בער! איך האָב געהאלטען אין דער סברא, ווי ר׳ איכר וואָרגער נאָך בדורו האָט געזאָגט, אז א נגיד איז בייא יודען א גרויסער כח. אלע אין דער שטאָדט וואו ער וואוינט קוקען איהם אין מויל אריין און ווילען איהם אלץ פּאַטראַכפען אין אלסדינג וואָס זייא טהוען. אין זייערע האנדלונגען צווישין זיך, אין זייער מגדל זיין דיא קינדער און זייער לעבען בייא זיך אין דער פאמיליע, אין זייער גאנצען הילוך וויא אויך אין זייער גלויבען, אין זייער פרומקייט און אמונה זאָכען זעהט זיך בעשיינפערליך ארויס דעם נגידס גוטס, זיין געשמאַק און זיין חאראַקטער. דיא אלע דאָזיגע הנהגות פון עפּעס א שטאָדט, גוטע צי שלעכטע,

קלוגע צי נארעשע, געווענדט זיך זעהר פיעל טאקי אין דעם, וואָס פאר א מין מענש דער דאָרטיגער נגיד איז. דאריבער אז איך האָב געשפּילט מיט דעם גביר אין בלענדעניש און געמאכט נארעשע הויות, וואָס האָט אונז שטארק געפּאסט צום עסק. זענען דורך מיר א סך טאקי פארבלענדזט געוואָרען און האָבען נעביך מיאוס זיך נארעש געמאכט. וואָס מעהר נארעשער איז אלץ אויסגעקומען שענער, יודישליכער. א נאר האָט אָנגעהויבען שטארק צו גילטען, ווער שמיעסט דערצו נאָך איין עם הארץ, דער איז גאָר ארויף אויף א הייכער מדרגה... איך, ווער איז מיר, פלעג קוקען און הנאה האָבען פון מיינע נאראָנים. איך פלעג אויף זייא קוקען וויא דער אָקסענהענדלער אויף זיינע אָקסען און מיט א פרעהליך הארץ אָפּשאטצען דעם ריוח וואָס מען קען פון זייא האָבען.

על חטא שחטאתי בגלאסנעם ובגאלגאנסקע היהנער. דיא גלאסעם אין דער דומע האָב איך געהאלטען אין מיינע הענד. זייא האָבען געמוזט טאָן אלסדינג וואָס איך האָב געהייסען, וואָס מיר האָט געטויגט, ווייל זייא האָבען דאָך נישט געקענט מיט מיר איינרייסען און מורא געהאט איך זאָל זייא חלילה נישט אויס־מאכען. זייא האָבען זיך געמעגט זיין אפילו כשרע מענשען האָבען זייא געמוזט דורך מיר טרפה ווערען, אקוראט וויא דיא כשערע, גרויסע גאלקאנסקע היהנער וואָס דיא דינים נעביך האָבען זייא געמוזט אסרען און זייא זענין טרפה געוואָרען נאָר מהאי־טעמה, ווייל איך האָב אזוי געהייסען, ווייל איך האָב געהאלטען בלאט מיט דעם בעל־טאקסע און איהם האָט דאָך נישט געטויגט, מענשען זאָלען זיך גלאט עסען אזעלכע גרויסע היהנער וואָס קומט פאר זייא איין שחיטה־געלד וויא פאר קליינע.

ועל חטא שחטאתי בדאָנאָסען. איז איינעם נישט געפעלען געוואָרען אמאָל מיינע הנהגות אין דער שטאָדט, ער האָט נישט געקענט צוזעהען דעם שרעקליכען שווינדעל וויא מען פארבלענדזט דעם עולם דיא אויגען, וויא מען פאר־דרעהט איהם דעם קאָפּ, וויא מען פיהרט איהם ביי דער נאָז און מען פארפיהרט איהם ביז דעם האלז אין מיאוסע בלאָטעס אריין, אזעלכען פלעג איך און מיינע לייט פאַרזאָרגען מיט א שיר המעלה, דאָס הייסט א דאָנאָסעל, וואָס מיר פלעגען שיקען אהין וואו מען בעדארף און אויף אזא אופן האָבען מיר א סך מיילער פארשטאָפּט.

על חטא שחטאתי בהוקעם־פוקעם. פּשוט איז איך בין געווען א פּאָקוסניק, וואָס ווייט אזעלכען אויף דער וועלט צו זוכען. איך פלעג מאכען מיט דער רייף, צאפּען פון דער וואנד געלד, מאכען פון שנייא גאָמעלקעס, אריין יענעם

אין דער גרינ־ת, שטעהן פון דערווייטען און דערלאנגען א ביס, מאכען פון שווארץ וויס, רייז׳ען מיט א מענשען און פון דער העהלער הויט ארומשטעקען, איהם מיט פעדערען, האפען פיש פאר דער נעטץ און מאכען פונם מויל א חאל־יעווע וכדומה נאך אזעלכע פאקוסען, וואס פינעטע אפילו דער׳ בעדיהמטער פא־קוסניק איז ניט ביכולת געווען זייא צו מאכען.

ועל חטא שחטאתי בוויבארעם. יענע מעלות וועלכע מען בעדארף האבען אין מענשען ביים אויסקלייבען זיי צו עפעס א התמנות, א שייגער : עהרליכקייט, א קאפ מיט שכל, א מויל און פען וכדומה, דיא דאזיגע אלע מעלות, מיט וועלכע מען קען א פנים האבען פאר דער וועלט און פיל נוטצען ברייגען דער שטאדט, זיינען פאר מיר און פאר מיין כנופיא געווען גאר חסרונות. איך האב בעדארפט דוקא אזעלכע, וואס האבען נישט קיין פנים פאר דער וועלט און קענען קיין נוט־צען נישט ברייגען דער שטאדט. ווארים דאס וואס האט געטויגט דער שטאט האט לחלוטין מיר נישט געטויגט. איך האב גאר בעדארפט האבען עפעס א לא־פענמיטצעל, א לא־יוצלח, א לעדערנעם דישעל, וואס איך זאל איהם בייגען וואהין איך וויל, וואס פאר א גראשען זאל ער פארקויפען זיין נשמה, וואס ער זאל זיך שטארק מכניע זיין און חנפהנען מיך מיט מיין גאנצען פעקיל. און וויל דער גלופסקער עולם איז דאך געווען תמיד שטארק פארנארעשט וויא א קליין קינד און זיך געלאזט פיהרען בייא דער נאז, דעריבער האט ער תמיד בשעת וויבארעם אויף א גלאכנע אדער אויף א רב וכדומה אויסעקליבען יענעם לאפענמיטצעל, יענעם טויגעניכטס, יענעם לעקיש וועלכען איך האב געוואלט און דורך וועלכען יצר פלעגט דערנאך בעקומען בויכוועהטיג. וואס ווייסט דען א נאריש קינד צו בערעכענען וואס שפעטער וועט זיין ? ער איז זעהר גערען צו פאלגען אלסדינג, אבי מען גיט איהם א שמיר איבער דיא ליפליך מיט אביסיל וויין מען רוקט איהם אריין אין הענטיל א לעקעכיל און מען פערשטופט איהם דעם מויל מיט א קני־שיקעל.... אי דערנאך וועט איהם דערפון גרימען אין בייכעל און עס וועט איהם באקים ארויספאלען, נוא מילא וועט איהם טאקי וועה טאן. מיין עולם, מיין נא־רעש קינד נעביך, פלעגט דאס קנישיקעל נישט בעקומען, ער פלעגט עס שפעטער אויסקרייענקען און איז דורכדעם נעביך שטארק אראפ פונם פנים...

על חטא שחטאתי בחברות, בחאפ־לאפ ובחאטע פאקרעשקע. חברות האב איך זעהר ליב געהאט פאר דעם גרויסען נוטצען, וואס מען האט פון זייא. מתעסקים אין אונזערע חברות בעקומען דאך א נאמען : בעלי־רחמים׳ם כלי־קדש. און צו דעם דאזיגען טיטעל פאלט זייא נאך שטילערהייט צו איין אפטער,

זעהר א היבשער א שיינער גראָשען. מיין שווער האָט דערגרייכט דעם טיטעל
דייסטוויטעלנע טאינע גבאי, דאָס הייסט א גבאי, וואָס חברה'ש געלד איז בייא
איהם אין דיא הענד בסוד סודות און קיינער חוץ איהם ווייסט נישט וואָהין דאָס
געלד קומט אהין... איך בין אויך אריינגעטרעטען אין א סך חברות און זיך דער־
דינט צום טיטעל נאמן, דאָס הייסט איינער פון יענע מיני מתעסקים, וואָס מען
גלויבט זייא אויף נאמנות, אלסדינג וואָס זייא טהוען איז געטאָן און זענין נישט
מחויב קיינעם רעכנונג אָפּצוגעבען. מיר האָבען אלע איטליכער אויף זיין שטייגער
געמאכט האפּ־לאפּ און אלסדינג איז געבליבען האטע פּאָקרעשקע....

ועל חטא שהטאתי בטאקסע. דיא טאקסע, אָדער דאָס קעסטעלע, איז
דאָס פּעראיפּושטע, אומריינע אָרט, וואָס דאָרט פלאָדען זיך וואנצען, טאו אקא־
נעס, ווערעם און נאָך אזעלכע מיני שרצים; זיא גיט ביי אונז ארוים יענע מיני
מענשליך, יענע מיני שלעק, וואָס עסען אָפּ דעם קאָפּ און טהוען אָן גרויסע צרות;
זיא איז איין אָנשיקעניש, א פּלאָג, וואָס מאכט קאליע דאָס בלוט, פּארדארבט
אויך דעם גייסט, דיא נשמה, און פארגיפטעט אונז דאָס גאנצע לעבען זיא איז
אזא גיפט וואָס נעמט דורך און דורך אין אלע אברים, אין אלע יודישע זאכען,
אומעטום לאָזט זיא זיך דערפיהלען און האָט א חלק אין אלע צרות. ורך דער
טאקסע זיינען דיא יודען קראנק, דאר, אויסגעמאָגערט און ליידען ביטערע שלאפּ־
קייטען, וואָס געהן איבער בירושה פון דור צו דור, נאָר דערפאר וואָס זייא איז
אוממעגליך צו עסען גענוג פלייש — דאָס איינציגע שפּייז, וואָס איז שטארק
נייטיג צום מענשענס געזונד. דורך דער טאקסע געפינט מען זיך ביי אונז תמיד
איין אויסרייד וויא צו בערייסען דעם עולם, איטליכער גראָשען טאקסע־געלד
ציהעט ווי א מאגנעט צו זיך צו נאָך א סך אידישע גראָשענס. ביז עס ווערט
זייא א היבש בערגעל. דורך דער טאקסע שפּרינגען האָפּטעסוויים ארוים און האָ־
בען בייא אונז א קיום יענע מיני נפשות, וואָס פארשווינדלען דעם עולב מיט
אלערלייא נארעשקייטען און נאָגען איהם אוים. עס שפּרינגען דורך איהר ארויס
און האָבען פון איהר זייער גאנצע יניקה דיא אלע גאָטססטראפּטשעס, קאָכלעפּע־
באסאָקעס און אלערלייא מיני בעלי טובות, וואָס נעהמען צו פּשוט דאָס חיות מיט
זייער גוטסקייט און פרומקייט, קוריץ, דורך דער טאקסע בעקומען א סך מענשע־
ליך דעם כח, דיא שליטה צו טאָן אלסדינג וואָס זייא טויג און וואָס זייא ווילען.
איך אליין, וועה איז מיר, בין דאָך געוועזן איינער פון יענע מענשעליך, איך אליין
פלעג דאָך נהנה זיין פון דער טאקסע און געהאלטען פאר איהר תמיד שטאָל און
אייזען, ווייל איך האב געוואוסט דעם סוד, אז כל זמן בייא יודען וועט זיין דיא

טאקסע וועלען זייא בלייבען אין גלות בייא אזעלכע מענשליך וויא איך מיט מיין גאנצער כנופיא. מען וועט זיי קענען האלטען אין דער מורא וויא קליינע קינדער, ארויפפיהרען זיי אויף נארישקייטען, און טאן מיט זיי אלסדינג וואס מען וויל. איך האב געהאלטען פאר דער טאקסע און דיא טאקסע האט מיך געהאלטען אויף דיא פיס. איך האב געגעסען אומזיסט דאס שעהנסטע, דאס בעסטע פלייש און דיא ארימע לייט האבען געצאהלט טהייער און געגריזעט ביינער, זיי זיינען געוועזען דיא שאף און איך דער וואלף, איך האב געביסען, געווארגען און געגוג אידיש בלוט אין מיין לעבען אויסגעזויגען......

על חטא שחטאתי ביראת שמים וביודישע גזרות. אלע פאלשקייטען מיינע האב איך אריינגעלייגט אין דער יראה, עס פלעגט עפעס אויסקומען, אז אלס־דינג וואס איך טהו איז נאר לשם שמים, איך נעהם מיך אן גאטס קריוודע און וויל פארהיטען זיינע אידען, זיי זאלען בלייבען מאקי דאס וואס זיי זיינען. און וויל פאר מיר מיט מיין כנופיא איז גלייכער געוועזען אידען זאלען בלייבען גראנים, דערשלאגענע מענשען, דעריבער קענט איהר דאך שוין פארשטיין וויא מיר האט ניט געשמעקט יענע קלוגע זאכען, וואס וואלטען זיי געקענט דיא אויגען עפענען, וויא שטארק איך האב, קלאמערשט פון גאטס וועגען, מיך נארעש גע־מאכט און זיך אפגעגעבען מיט אלע קרעפטען דאס מינדעסטע נארישקייט צודער־האלטען, וויא ווייט פאלש איך בין געוועזען און וואס פאר א מין טעם מיין יראת שמים האט געהאט...... איז א מאהל אנגעקומען עפעס א גוטע זאך אויף אידען האב איך עס גערופען א גזרה און איינגעווענדעט אלע תחבולות אין איינעם מיט מיינע לייט דיא דאזיגע גזרה מבטל צו זיין. אידישע קינדער שטייגער זאלען זיך לעהרנען שרייבען רעכענען בכדי צו פארדינען דערנאך זייער ברויט בכבוד האט ביי אונז געהייסען א גזרה, אידען זאלען זיך טראגען שיין און נישט זיין מעהר בזוי־ומבוזה מיט יענע קליידער, אין וועלכע זייערע שונאים האבען פאו־ציימען זיי געצוואונגען זיך אנצוטאהן, האט ווייטער געהייסען א גזרה. טאמיר איז דא א סברא, אז דיא טאקסע זאל בטל ווערען, האט אויך געהייסען א גזרה. הכלל אלסדינג וואס אונזער כנופיא האט נישט געטויגט האט געהייסען גזרות.... דערוויל האבען מיר צו דיא גזרות נישט דערלייגט, פארקעהרט פיעל האבען דערפון געהאט א פרנסה און לעבען זיך דארט ערגייץ גאנץ שיין נאך ביז אצינד. מיר, פושע ישראל, מיר א שטייגער איז פון לאפענמיטצליך און יארמולקעס נישקשה געגוג געלר אין קעשענע אראפגעפאלען.

ועל חטא שחטאתי בכנופיא ובכל־ולך; בלעקען במאניפארגעס, בנצחנות,

בסבאַרשטשיקעס בספּראוועטשנע צענעם, בעזות בפּאקטרעוועז, בצביעות ובצי־גיינעריש; בקאמעדיעס, בקהלשטיבעל ובקוממיות זאָגעז; ברכילות ובראיעסלאָזען בשטותים, בשקרים, בשווינדעל, בשלישית געלד, בשייגעץ ובתקיפות. דער פּרוש פון דיא דאָזיגע אלע זאכען ליגט פון אויבען אויף, און איך פאר שפּאַר עס גאָר צו דערקלעהרען.

הכלל איך בין געוועז א קליין מענשעלע און האָב דורכדעם געלעבט אין עושר און אין כבוד. דעם גביר מיינעם האָב איך געהאלטען אויף דער ארענדע און מירביידע האָבען געמאכט דיא קאמעדיע. איך בעדארף דאָ פאר מיין גביר זיך נישט מתודה זיין, ער לעבט נאָך און ער וועט נאָך צייט האָבען אליין זיך מתודה צו זיין.

19

אויבען האָב איך געזאָגט אז בטבע בין איך נישט געוועז קיין נאר, קיין שוטה, איך בין גאָר געוועז א דערשלאָגענער, א פערוואָגעלטער, אזוי מוז איך אצינד בעמערקען, אז כפי עס זעהט אויס בין איך א פּנים פון דער נאַטור אויך נישט געוועז אזוי גראָב שלעכט, נישט מעהר איך בין געוועז פערפיהרט. דיא צרות, וואָס איך בין א מאָהל אויסגעשטאנען פון דער וועלט האָט מיר פאר־שטאָפּט דאָס הארץ און מיך געמאכט שלעכט. אז איך האָב געטאָהן א מאָהל א שרעקליכע מעשה־רע פלעגט אין מיר דערנאָך דורכלויפען עפּיס נישט קיין פרעה־ליכער געדאנק, וואָס פלעגט מיך אויף א רגע א שטאָך טאָן ווי א שפּילקע איך געדיינק איסר ווארגער האָט א מאָהל צו זיין גוטען ברודער אין איין כעס געזאָגט: „מען בעדארף נישט קענען אָנקוקען אזעלכע לייט וויא גוטמאן, יענע אלע שיינע נפשות וואָס מאכען ביכליך. מען מוז אין תוך אריין זיי האסען, שפּייען אויף זיי קלעק און אויסווייכען זיי ווי ווייט מען קען, אין זייערע ד' אמות טאָר מען נישט שטעהן, וואָרים זיי זיינען ערגער פון פייער, זיי זיינען א מאָהל אויסען אריינצו־קריכען יענעם אין דער גרגרת און אָנצוטאָהן גרויסע צרות מיט זייערע בעשריי־בעכצען און שטעמעדיגע ווערטלעך, אל אָגיל ואשמח, קיילעכדיג און שפּיציג. דאָס גאנצע שטיקעל נס נאָך וואָס דער אייזעל האָט נישט קיין הערנער, וואָס אזעלכע שלימזל'ס האָבען נישט קיין געלד, קיין העלער ביי דער נשמה און זיי־נען, געלויבט איז השם־יתברך, גרויסע דלפנים, וואָס בעדארפען פּאָרט אָנקומען א מאָהל צו אונזער גראָשען, זיסט וואָלט מען געהאט פון זיי צו זינגען און צו זאָ־

גען, מען וואָלט חלילה זיך געקראַצט און פון זיי געליטען נאָך ערגער וויא פון
דיא וואַנצען.״—עס פערשטעהט זיך אז איסר׳ס דאָזיגע ווערטער זיינען ביי
מיר פאַררעכענט געוועזען וויא תורת אמת און חאָטש מיר האָט האַרציג באַנג גע־
טאָהן פיינט צו האָבען אַזאַ מענשען וויא גוטמאַן וואָס ער איז מיר געלעגען טיעף
אין מיין זעל, נאָר ר׳ איסרן האָב איך דאָך געמוזט הערען, ווען נישט וואָלט
דאָך מיר קיין סברא ניט געוועזען צו זיין א קליין מענשעלע, איין אַרענדאַר און
וואָלט נעביך געמוזט ווייטער ליידען צרות און קלעפּ אויפ׳ן פּוּר. מיין פוס איז
פון יענער צייט צו גוטמאַנען נישט געקומען, איך האָב איהם און אַזעלכע מענשען
וויא ער אויסגעוויבט וויא איין עפּוש. איז מיר א מאָל צו דיא הענד געקומען
עפּעס א מין פּאַרשוין מיט דיא ביכליך האָב איך אין איהם מיך נוקם געוועזען וויא
אין דעם ערגסטען שונא און האָב איהם געטאָן שפּיטצליך וויא וויט נאָר איך
האָב געקענט. „ווער דיא כפּרה, האָב איך בשעת מעשה געטראַכט, פאַר מיין
מינדסטען נאָגעל, דוא אַזוינער און אַזוינער, דוא אָנחאַפּער, דוא אָנשיקעניש, דוא
פּושע־ישראל איינער! ליג אין דער ערד און באַק בייגעל דוא אפּיקורוס
איינער״..... נאָר אז איך בין שוין געוועזען שטאַרק רייך און האָב שוין מעהר נישט
בעדאַרפט מורא האָבען אז איך וועל ליידען בידעווען, אָט דענסטמאָל האָט מיר
אָנגעהויבען צוטיאַכקען מיין האַרץ, דענסטמאָל פלעגט מיר אַלץ זיך פירשטעלען
דער גוטער און שטילער גוטמאַן. אַך, וואָס פאַר א גוטער, פאַר א
טהייערער מענש ער איז געוועזען! אַך, וויא פריינטליך, וויא צוגעלאָזט ער אי גע־
וועזען צו אַלע מענשען! ער האָט מיך ליב געהאַט און מיך בעהאַנדעלט נישט וויא
א משרת! ער איז געוועזען נעביך איין אָרימאַן, האָט געליטען דחקות, פון דעסט־
וועגען וויא לוסטיג און צופריעדען איז ער תמיד געוועזען!....

א מאָל, געדיינק איך, האָט זיין ווייב נעביך זעהר געוויינט, ס׳איז שוין גע־
וועזען נאָהענט צו פּסח, אין גאַנצען עטליכע טעג און דאָ איז נאָך אין שטוב נישט
געוועזען קיין סימן אויף יום־טוב. ער האָט מיך אַרויסגעשיקט א גאַנצען טאָג מיט
ביכליך, נאָר קיינער האָט זייא אין דיא הענד אפילו נישט געוואָלט נעהמען. איט־
ליכער צו וועמען איך האָב אָפּגעטראָגען קוויטליך האָט שטאַרק פאַרדרעהט דיא
נאָז און מיר נישט געענטפערט קיין גוט וואָרט. דיא מאַדאַם, דיא טהייערע מאַ־
דאַם, זיין געטרייא ווייב, האָט נעביך געוויינט און איז געוועזען זעהר פאַראומערט.
„אַך, האָט צו איהר גוטמאַן זיך אָנגערופען און זיא געטרייסט, זינדיג חלעבין
נישט, נשמה מיינע, מיט דיינע טרעהרען! אונז איז נאָך בעסער פון א סך אַנ־
דערע רייכע, מיר זענין דאָך ערליכע לייט. האָבען חלילה ביי קיינעם נישט צו־

געגומען, קיינעם קיין שלעכטערס נישט געטאָן. מיר ליידען.... נאָר פאַר דעם אמת צו ליידען איז א סך בעסער און שעהנער וויא פון דעם שקר גליקליך צו זיין. זאָרג נישט, מיין לעבען, זאָרג חלעבען נישט! גאָט האָט געהאָלפען, גאָט וועט ווייטער העלפען. א ברירה וועט ער דען האָבען? מסתמא וועט ער דאָך מוזען וויא ס'איז עפּעס ארויסהעלפען. וואָס ניצט מיר באמת צוויי רעק מיט א פעלץ? טראָגען טראָגט מען דאָך נאָר איין ראָק נישט קיין צווייא, און דער פעלץ איז חלעבען אויך איבעריג, עס געהט דאָך צו זומער, ליגענדיג אין קאַסטען קען איהם נאָך גאָר דער מאָיל אויפעסען. אַט חלעבין אבראַם פויל זיך נישט, נעהם טאַקי באַלד דעם פעלץ מיט מיין ראָק און געה פערזעטץ זייא, פארקויף זייא, טהוא מיט זייא וואָס דוא ווילסט, וועלען מיר האָבען מצות אויף פסח, כרפס און מרור מיט אלע זיבען זאכען". דיא דאָזיגע סצענע האָט מיר תמיד זיך פירגעשטעלט פאַר מיינע אויגען. איך האָב געזעהען אז גוטמאַן איז גליקליך געוועזן אָהן געלד, איז דאָך א־פּנים משמעות אז דאָס גליק בעשטעהט נישט אין געלד נאָר גאָר אין עפּעס אנדערש. ער האָט נאָך געזאָגט בזה הלשון: „אונז איז בעסער פון א סך א נדערע רייכע, מיר זענין דאָך עהרליכע לייט". איז משמע א פּנים, אז נאָר עהרליכע לייט זענין גליקליך און צופריעדען. דערבייא איז מיר נאָך תמיד געלעגען אין זינען וואָס ער האָט א מאָל געזאָגט יאקאָבזאָהנען: „ליידען הייסט חנפהנען, צוויאטשען, דער חונף, דער צוויאק מוז תמיד זאָ פירכטען, תמיד זיך היטען אזוי וויא דער גנב". איך האָב אָנגעהויבען בעשיינפּערליך ארויסצוזעהן וויא אמת, וויא ריכטיג זיינע ווערטער זענין. גוטמאַן האָט נאָר מיט דעם שכל זיינעם פארשטאנען אז ער חונף, דעם צוויאק איז אזוי שלעכט וויא דעם גנב, וואָרים זייא אלע מוזען תמיד מורא האָבען און זיך היטען מען זאָל זייא נישט דערטאפּען, מען זאָל נישט דער־געהן זייערע מיאוסע זאכען, און זיין תמיד אין דער מורא, זיך בעדארפען תמיד צו בעהאלטען איז עפּעס נישט אזא געשמאַקע זאך. איך האָב אָבער דאָס אייגענע טאַקי געפיהלט בייא מיר אין הארץ, אז א פאַלשען מענשען איז עפּעס גלאַט שלעכט, גאָר אָהן אלע טעמים. עפּעס קאָרטשעט עס איהם, עפּעס ליגט איהם וויא א שטיין אויף דעם הארצען, עפּעס קאָכט אין איהם דאָס בלוט, דער קאָפּ ווערט איהם שיער נישט צוזעצט, ער ברענט וויא א פלאַם פייער, עפּעס איז איהם איינג דיא וועלט און ער ווייס נישט זיך וואָהינצוטאָן, ער וואָלט געשפּרונגען אוים דער הויט און פון זיך אליין געוועזן צו אנטלויפען ערגעץ וואו דער שווארצער פעפער וואקסט, העט וויים ווייט צו אלדע שווארץ־יאָהר! --- ! --- יא, איך האָב טאַקי בחוש געפיהלט, אז ליידען הייסט חנפהנען, צוויאטשען. איך בין דאָך גע־

וועט רייך, אנגעשטאפט מיט געלד און בין פארט נישט גליקליך געווען. איך פלעג האבען בייזע ביטערע חלומות, עס פלעגט מיר זיך אויסדאכטען אז איך האלט א חלף און קוילע, איך פלעג הערען קרעכצען, זיפצען, חארחלען, גוסען און מיינע פאלעס זיינען געווען פארשמירט, פארשלומפערט אין בלוט. מיכל, דער גוטער, דער שטילער מיכל פלעגט מיר אפט זיך דרעהען פאר דיא אויגען, טוידט בלאס וויא דיא וואנד. ער פלעגט אויף מיר קוקען זעהר בעטריבט, מיר ווייזען אויף דיא קייטען אין וועלכע ער איז געווען געקאוועט און מיט א טרויעריג פנים מיך אליין פרעגען: גוואלד, יצחק אברהם וואס האסט־דוא צו מיר געהאט? גוואלד, גוואלד יצחק אברהם וואס האב איך דיר געטאן? !.... דיא אלטע און שיינד־על׳ע פלעגען אויסוואקסען וויא פון אונטער דער ערד, ביידע פלעגען הוסטען זיך פארקייכען, ביידע פלעגען זיך איינעסען אין מיר מיט רויטע ברענענדיגע אויגען און שרייען: אט איז אונזער מלאך־המות! אט איז ער דער רוצח, דער קוילער! פלוצלים פלעגט פון זייא ווערען א הויפען ביינער, פון דיא ביינער פלעגען ארויסקריכען ווערעם

און גיפטיגע שלאנגען, זיך לאזען צו מיר מיט אפענע מיילער און מיר בייסען שטעכען וויא שפילקעס.... מעהר פון אלע פלעגט מיר קריינקען גאלדע. זיא פלעגט מיר זיך אויסדאכטען וויא זיא זיצט דערשלאגען פארוויסט, פאראומערט מיט עפעס א שטיקעל ארבייט אין דיא הענד, זיא שטשאבעט נעהט און צושטעכט זיך דיא פינגער, נאר זיא פיהלט אבער נישט, גיט זיך אפילו נישט א קרים, זיא שטשאבעט נעהט אלץ ווייטער וויא א מאשינע און שאקעלט מיטן פוס א שווערע סקריפענדיגע וויג צוזינגענדיג דערבייא „אליו־לוליו־ליוליונוא" אויף א משונה אומעטיג קול. דיא וויג אבער איז ליידיג, קיינער איז אין איהר נישטא. גאלדע! שרייא איך, וואו איז ער? וואו איז דאס קינד? גאלדע ווינט און זינגט ווייטער נישט צו ריידען מיט מיר קיין ווארט:

א־ליו־לוליו בידנע קינד,
וועה איז דער מאמע וועה און ווינד!
אינגוועניג אין וויגעלע
ליגט א קלאהר ווייס ציגעלע.
ציגעלע מע! ציגעלע מע!
ניט־זשע שרייא נים זשע ווין,
ביסט דאך עלענט וויא א שטיין.
ציגעלע מע! ציגעלע מע!
וויסט און פינצטער איז דיין וועלט,

לייד־זשע שטיל הונגער און קעלט.
ציגעלע מע! ציגעלע מע!
דארט אין דרויסען הער נאר הער,
וואיעט א וואלף, ברומט א בער
ציגעלע מע! ציגעלע מע!
ליידיג, ליידיג איז דאס וויגעלע
נישטא, נישטא מיין ווייס ציגעלע!
א־ליו־ליוליוא בידנע קינד,
וועה איז דער מאמע וועה און ווינד!

בייא דיא דאזיגע ווערטער שטעהט גאלדע אויף, בלוטיגע טרעהרען קאפען איהר פון דיא אויגען, זיא שטרעקט אויס דיא הענד אין אלע זייטען און שרייעט אויף א ווילד קול „נישטא, נישטא מיין ווייס ציגעלע!" איך לויף ארויס פון שטוב שטארק צוקאכט, עס דאכט זיך מיר וויא וועלף און בערען יאגען מיך נאך, זייא קנאקען מיט דיא ציין יונגע ביינדליך און איך הער ביטערע קולות פון איין אומגליקליכע ציגעלע....

דיא דאזיגע אלע פינסטערע חלומות און ביטערע געפיהלען האבען מיך היינטיגס יאהר אזוי זאמיטשעט, אז איך האב אנגעהויבען צו קרייגקען, איך האב געפיהלט אז איך וועל נישט לאנג דויערען און מיך געחאפט וויא עס איז אויפ־צושרייבען מיינע אלע הנהגות, אלסדינג וואס מיט מיר האט זיך פאסירט און וואס איך האב געטאן אין מיין לעבען בכדי דאס זאל מיר זיין לכפרת עון. גאלדען האב איך לסוף אנגעשריבען א בריעף אין וועלכען איך בין זיך מתודה וויא שלעכט איך האב אקעגען איהר געהאנדעלט און בעט זיא רחמים מוחל צו זיין מיינע שווערע זינד. איך שרייב דארט און בעט רחמים זיא זאל קומען מיט אונזער קינד, אויב ער איז נאך דא אויף דער וועלט, בכדי איך זאל זייא מינדליך מחילה בע־טען און קענען רוהיגער שטארבען. נאר דריגען איז שוין עטליכע וואכען און גאל־דע איז נאך נישטא! איך בעט אייך רבי, איהר זאלט פאר מיר זיך פארווענדען און פועלין בייא גאלדען זיא זאל מיר מוחל זיין, וואס איך האב איהר פארווסט, פאראומערט איהר גאנץ לעבען. גאלדע, ווייסט איהר דאך, האט על פי דין נישט געקענט חתונה האבען, זיא האט געלעבט אודאי אין צרות אין לייד אין דער צייט וועז איך האב געלעבט אין עושר און אין כבוד און האב אין גאנצען פארגע־סען זיא און דאס אומגליקליכע קינד, וואס איך האב איהר אנגעווארפען און פאר־לייקענט אז איך בין זיין טאטע. זיא האט נישקשה געהאלטען ווארט און מיך אויף

פארגעסען. זיא האט מיך דיא גאנצע צייט, וואס איך בין פון איהר אוועק, געלאזט צורוה און ס'איז איהר א חרפה געווען צו זאגען ווען זיא האט געהאט פאר א מאן. גאלדע איז שטאלץ, זיא איז אבער גוט. אז איהר וועט זיא בעטען פאר מיר וועט זיא מיר מוחל זיין. זאגט איהר, אז יצחק אברהם איז געווען פארפיהרט, ער האט זיא נישט פארשטאנען צו שעטצען, ער האט געמיינט, אזוי וויא א סך אנ־דערע, אז א ווייב איז נישט אזא גרוים יום־טוב, מען האט מיט איהר זיך נישט וואס צו צערעמאניען. זאגט איהר אז יצחק אברהם האט פארן טויט אנגעהויבען זיא אמת ליעב האבען, ערשט דיעגסמאל האט ער אנגעהויבען צו פיהלען אז „א ווייב מיט אלע מעלות איז א טהייערע זאך, טהייערער פון דיעמענטען און בריליאנטען א סך".

20

דא, רבי, האט איהר אייך אין גאנצען מיין צואה פון מיין גרויס פארמעגען און עשירות וואס איך לאז איבער, וויל איך אז מען זאל אזוי טאן: מיין ווייב זאל מען מסלק זיין איהר כתובה מיט דער תוספת כתובה, וואס זיא האט פארמאלגיע פון מיר ארויסגענומען, דאס גאנצע ציהרונג לאז זיא זיך אויך נעהמען און געהן געזונטערהייט. זיא וועט דאך מסתמא אליין נישט וועלען בלייבען אין הויז און זיך אודאי איילען חתונה האבען. זיא וואקסט דאך פון אזא הויז, וואס דארט לאזט מען בתולות און אלמנות נים לאנג זיצען אהן שידוכים... גאלדע זאל נעהמען אזוי פיעל וויפיל מיין איצטיגע ווייב, דאס הויז וואס איך זיטץ אליין זאל געהע־רען מיין עלטערען זוהן, דעם בכור, וואס איך האב געהאט מיט גאלדען, און ווי־טער פון מיין מזומן קאפיטאל בעדארף ער נעהמען א גלייכען חלק מיט מיינע צווייא יונגליך פונם צווייטען ווייב. באם מיין עלטערער זוהן איז חלילה נישטא אויף דער וועלט בעדארף איהם גאלדע ירשהנען. דאס גרויסע געמויערטע הויז מיינס מיט א קאפיטאל פון 85 טויזענט רובעל עולמית געלד לאז איך איבער אויף מצוה־זאכען אזוי: אזוי וויא איך וויים זעהר גוט, אז דיא יודישע תלמוד־תורות טויגען לחלוטין גאר נישט און האבען נישט קיין שום זין, מען נעהמט ארעמע קינדער און מען פארטרייבט זייא — גאט זאל מיך נישט שטראפען פאר דיא רייד — אין א שטאל, וואו זייא וואלגערען זיך אין מיסט, אין בלאטע וויא דיא קעלבער, מען לערענט מיט זייא דארט נישט קיין ווארט, וואס מען בעדארף, מען מאכט נאר פון זייא דראבעס, טויגעניכטסען, אומגליקליכע מענשען, וואס טויגען

נישט שפּעטער נישט צו גאָט, נישט צו קיין לייט, און אזוי וויא איך ווייס וויי־
טער, דיא תלמוד־תורות קאָסטען נאָך יודען זעהר פיעל געלד, מען רייסט דאָרויף
פון טויטע אי פון לעבעדיגע, מען נעהמט אויך פון דער טאקסע און דאָס געלד
געהט נאָר לאיבוד, עס פאלט אריין שלעכטע מענשען אין דיא הענד, זייא האָבען
הנאה און אָרעמע נעביך ליידען, זייא טהוען כל הפּסלנות און הייסען נאָך פיינע
מענשען, גבאים, בעלי רחמים׳ס, וואָס פארזאָרגען יודישע קינדער און לעהרנען
זייא תורה; דעריבער, בכדי נישט צולאָזען מעהר אזעלכע מיאוסע זאכען, גיב אי
אוועק מיין הויז אויף א תלמוד תורה פאר אָרעמע קינדער. דאָרט זאָל מען מי
זייא לעהרנען וויא עס געהער צו זיין אלסדינג וואָס איז נייטיג: יודיש, רוסי
שרייבען און רעכענען, דאָס אלסדינג זאָל זייא שפּעטער צוניטץ קומען אין דע
וועלט, כשר צו פארדינען זייער ברויט. דערבייא זאָל מען דאָרט מאכען א שו
פאר בעלי מלאכות, וואו מען לעהרענט אלערלייא מיני מלאכות, בכדי די
לעהרניונגליך זאָלען נעביך נישט ליידען פון דיא שניידער און שניידערקעס, זאָל
נישט דארפען ביי זיי אוועקזיין א צייט מיט יאָהרען און נעביך טראָגען פּ
מיניצעס. א רחמנות חלעבין, פיל יתומים, לעהרניונגליך, בלייבען דורכדעם
ליעקעס, אָהן א גאנץ ביינדיל נעביך, און לסוף ערשט הייבען זייא נישט אָ
קענען דיא מלאכה. דיא הכנסות פון דיא קלייטען אין דעם דאָזיגען מויער ז
געהן אויף אויסצוהאלטען דיא תלמוד־תורה מיט דער רעמעסלעני (
מלאכהישע) שולע. אייך רבי און דעם הערר ג ו ט מ א ן מאך איך פאר
רער, משגיחים איבער דיא דאָזיגע צווייא זאוועדעניעס. דעם גרויסען פליגע
הויף גיב איך אייך ביידע אָפּ פאר א דירה, איהר זאָלט דאָרט ביידע וואוינען
אייערע פאמיליעס און אייער געהאלט צום לעבען זאָלט איהר בעקומען פון
זיכערע הכנסות. איך בעט אייך, רבי, אז איהר זאָלט למען השם וויא צום
סטען שיקען נאָך דעם העררן ג ו ט מ א ן קיין צוויאטשיטש און אָנה
צו טאָן דרינען, וואָס איך פארלאנג דאָ. איהר, רבי, זענט א צדיק, א ג
עהרליכער מ א נ ן, א סימן, איהר זענט דאָך א גרויסער אביון. ווען
זאָלט וועלען וואָלט איהר דאָך אויך געקענט זיין רייך און האָבען געלד אויף
צענט וויא איין אַנדער דין. גוטמאן איז חלעבין אויך א צדיק, א גוטער, א
ערער מענש, האָטש ער געהט אָהן א היטעל און צוגעפּוטצט דיא באָרד. נאָ
אייער טהייערען חאראקטער. איך בעט אייך, רבי, האָט איהם ליב, ער וועט
זיכער ליב האָבען, וואָרים ער האָט ליב אלע מענשען, ער איז א וואַרמער
מיט א יודיש הארץ און ער וואָלט פאר יודען זיך מקריב געווען, אזוי אמו

האָט ער זייא. ער איז נאָר ברוגז אויף דיא צוויאַקעס, פאַרפרומטע נשמות, וואָס
גיבען זיך אויס פאַר פרומע כשרע יודען, ווייסען דאָכט זיך נישט מעהר וויא נאָט
און ציצית און שטוילערהייט טהוען זייא כל הפסלנות, פאַרפיהרען דיא יודען
נעביך אין דער בלאָטע און טהוען זייא אָן גרויסע צרות. רבי, איהר וועט שפּעטער
אליין ארויסזעהען, וואָס פאַר א טהייערער מענש און א ווארמער, אמתער יוד
ומטמאן איז. ער וועט אייך שטאַרק צוניטצע קומען אין דיא אַלע זאַכען, וואָס איך
עט דאָ אייך צו טאָן. ווייטער, דיא הכנסות פון דעם עולמית געלד זאָלט איהר
יין איינעם מיט גוטמאַנען געברויכען אויף נאָך גוטע זאַכען אין דער שטאָדט,
ועלכע איהר ביידע וועט געפינען פאַר נויטיג. אויב עס וואָלט א סברא געווען
יינצופיהרען אין דער שטאָדט עפּעס אזא מין חדר פאַר א סך קינדער, מיט אמת
טע מלמדים און לעהרער, וואָס דאָרט זאָל געלערענט ווערען געטרייא יודישע
מודים און וועלטליכע זאַכען, וואָס דאָרט זאָלען דיא קינדער זיך אויסלערנען צו
ין עכטע יודען און אויך ניטצליכע, פאַרשטענדיגע מענשען, אויף אזא מין
אָדט־חדר וואָלט מיר זעהר, זעהר ניחא געווען איהר זאָלט אַלע יאָהר געבען א
יסע סומע פון דיא הכנסות פון עולמית געלד, נאָר בתנאי, אז איהר מיט
מאַנען זאָלט האָבען דיא השגחה איבער דעם דאָזיגען מין חדר. איהר רבי
ט קוקען אויף דיא יודישע למודים, זייא זאָלען געלערענט ווערען פיין, מיט א
נן דרך, אַקוראַט וויא עס בעדאַרף צו זיין, און גוטמאַן פון זיין זייט זאָל האָבען
אויג אויף דיא איבעריגע ענינים און השכלה זאַכען. איך ווייס, אז אזא מין
דט־חדר, וואָס זאָל געפיהרט ווערען דורך אזעלכע מענשען וויא איהר און
אַן וואָלט פאַר יודישע קינדער געווען א גליק. נאָר איך ווייס אָבער צוריק,
ייל טאַקי פאַר יודישע קינדער וואָלט אזא חדר געווען א גליק, דעריבער וועט
סך מיני מענשעליך כלל נישט שמעקען, זייא וועלען אקעגען דעם זיך ארויס־
לען, זייא וועלען אריינלייגען זייער שמאַדשטיק אין דר יראה, קלוימערשט
זוינס עפּעס נישט יודעשליך און וועלען זוכען אלע מיני מיטעל אזעלכעס
צולאָזען. פון דעסטוועגען איהר, רבי, זאָלט פון אייער זייט פּרווען טאָן
דעם אלסדינג וואָס נאָר מעגליך אולי ירחם, אפשר וועט גאָט פאָרט
ת האָבען אויף יודישע קינדער, זייא זאָלען קליגער ווערען און זעהען מיט
ע אויגען ווער וויל זייער רעה און ווער זייער טובה, וואָס פאַר זייא איז
ט און וואָס נוט. — איך וועל עס דערוויל פאַר זייא פּרווען אויף מיינע
נע צווייא קינדער. איך וויל און פאַרלאַנג עס פונם גאַנצען הערץ, אז איהר,
און גוטמאַן ביידע זאָלט איהר לעהרנען מיט מיינע קינדער, איהר ביידע

זאָלט זייא מדריך זיין, בכדי זייא זאָלען זיין יורעו, ניטצליכע מענשען און געפע־לען אי גאָט אי לייט.

דיא דאָזיגע אלע פאַפּירען מיינע, זאָלט איהר, איידער מען וועט מיר מיין רעכט טאָן, פירלייענען דיא אלע היגע נגידים, מיר וועט עס זיין א כפרות עון און זייא א מוסר. אויב איך און מיינע ווערטער וועלען נישט ווירקען אויף זייער לע־בען, זיי זאָלען זיך בעסערן און אוועקוואַרפען זייערע שלעכטע נארישע גיינג ביים לעבען, לכל הפחות וויל איך זיי אויסלערנען וויא צו שטאַר־בען, זייא זאָלען חאָטשע שטארבּין וויא מענשען.... וויפיל נגידים איך האָב ביז אהער בייא אונז געקענט זענען ביז דער לעצטער מינוט געבליבען דאָס וואָס זייא זענין געוועזען און געשטאָרבען אָהן שכל. האָבען תמיד אין זייער גאנצען לעבען אין זינען געהאט נאָר זיך אליין, נאָר זיך, און ביים טויט אפילו נישט קליגער, נישט בעסער געוואָרען. לאָזען זייא הערען מיינע ווערטער און לאָזען זייא אויף מיר קוּ־קענדיג זיך אויסלערנען חאָטשע שטארבען, אוועקגעהן פון דער וועלט וויא מענ־שען... שטארבט, זאָג איך אייך, נגידים, שטארבט, שטארבט וויא מענשען!

מיינע דאָזיגע פאַפּירען זאָלט איהר מוחל זיין, רבי, דערנאָך אָפּצודרוקען, לאָז דיא גאנצע וועלט וויסען, אז מיט רייכקייט איז מען נישט גליקליך. גליקליך איז מען נאָר מיט א גוט הארץ און מיט מעשים טובים. בעסער פארשווארצט צו ווערען און ליידען אבי זיין א בראוועו, עהרליכער מאנן, איידער צו האָבען פון פייגעלמילך און זיין א קליין מענטשעלע. דיא דאָזיגע אלע פאַפּירען וועט איהר מוחל זיין געבען רב מענדעלי מוכר ספרים, ווארום ער ווייסט שוין הלכות הדפסה. א חוץ דעם פאַהרט ער ארום אין גאנץ פוילען וועט ער עס קענען אומעטום אָפּזעצען. פאר זיין טרחה דערביי זאָלט איהר איהם אָרענטליך בעצאָהלען, ער איז דאָך נעביך איין אָרעמאן. איהר זאָלט איהם געבען פון מיינע קליידער א פּאָאר קאַפּאָטעס, העמדער, זאָקען הויזען וכדומה אזעלכע קלייניגקייטען, לאָז ער נעביך האָבען אין וואָס זיך אָנצוטאָהן און א פנים האָבען פאר א מענשען, לאָז ער נעביך נישט געהן אָפּגעריסען, אָפּגעשליסען, פארשמירט און איך בעט אייך איבער, פארשטונקען וויא אלע אנדערע אידישע מוכרי ספרים. —

21

אז דער רב האָט אָפּגעלייענט אין גאנצען און אנידערגעלייגט דיא פאַפּירען איז צווישען דעם עולם איין שטיבעל געוואָרען עפּעס א קאָכעניש. דיא נגידים זיינען געוועזען שטארק אין כעס. א טהייל האָבען געביסען פאר פארדראָס דיא ליפּען און האָבען געשוויעגען א טהייל האָבען געזשוזשעט וויא דיא פליגען און א טהייל האָבען געזיפצט און געאייקעט.

— הא ר' חנה! האָט איין נגיד זיך אָנגערופען און דערביי א שטארקען זיפץ געטאָהן, וואָס זיפצט איהר אזוי, ר' חנה?

— טא־טא־טא! האט ר׳ חנא געמאכט און געשאקעלט מיט דעם קאפ.
עס, וואהין ער איז פארקראכען! היינט געה גליוב מענשען. זיא וועלט אי׳ שיין
חלעבען קיין נועלט נישט.... אזא חרפה, אזא בושה! א שרעק, וויא איך בין א
יוד! עס קומט דאך יעזין מאקי היינט אויס, ר בעריש... נוא־נוא אזא מעשה, אזא
בושה.

איך האב שוין אבער פריהער פערשטאנען, האט ר׳ בעריש געענטפערט,
וואהין דיא קויל פליהט. מיר, נארען, האבען נאך בעדארפט זיטצען וויא דיא
פערד אוןווארטען ביז דיא קויל וועט אונז טרעפען, פאר וואס זיינען מיר נאך
פריהער נישט אוועקגעגאנגען? איך האב אייך געזאגט: ר׳ חנא קומט! וואס־
זשע זייט איהר דא געבליעבען הערען ביז אין דעם סוף אריין דיא אלע שמעכ־
ווערטלאך. נאר אבער צוריק שמועסענדיג נוא מילא? ! אודאי איז עס אביסעל
נישט גלאטיק, אביסעל טערפקע. נאר צוריק שמועסענדיג אבער, וואס איז אזוינס
דיא מעשה? עס, מען האט שוין אזעלכע זאכען געהערט. נישט אזא גרויסע סכנה
חלעבען! אודאי לכתחלה, זייט איהר טאקי גערעכט, ס׳איז אביסעל פריקרע,
עס לאפטשעט ביים הארץ, נאר בדיעבד איז... עס, חלעבען, גארנישט. א נאר
בלייבט א נאר און דיא וועלט בלייבט א וועלט, טאקי ווי פריהער א וועלט.....

„ניין, ניין, רבי! האבען עטליכע נגידים געשריגען אויף א קול שטארק
אויפגעבראכט, אזעלכעס איז נאך נישט געהערט געווארען, מען זאל נעהמען
מענשען און זיי זאגען אין דיא אויגען אריין אזעלכע מיני זאכענישען! וואס
שווייגט איהר ר׳ חנא? וואס שווייגט איהר ר׳ בעריש, ר׳ פייבוש, ר׳ אבא?!
סטייטש, סטייטש אזעלכע מענשען, מען זאל נעהמען מענשען, ברוך השם אנגע־
זעהענע, פיינע בריות און מאכען פון זיי מחילה... לעמעשקע! ווער האט איהם
געבעטען אזוינס צו זאגען? וואס געהערען זיך מיט איהם אן אנדערע? אויף זיך
אליין זאג, שרייבט חאטש צוזעצטערהייד, אבער וואס געהט דיך אן יענער? מיר
זאגען בפירוש: ניין, ניין, ר׳ חנא, ר בעריש, ר׳ פייבוש, זאגט, זאגט ניין ניין!
וואס איז, אין דער קאשע וועלען מיר זיך לאזען שפייען, אין דער קאשע?"

— נוא ר׳ מענדעלע, האט דער רב צו מיר געזאגט, אוועקקעהרענדיג זיך
מיט א קאלטער מינע פון דיא נגידים און זיי געלאזט שרייען, איך בעט אייך
ערשטענס ר׳ מענדעלי, איהר זאלט מיר זאגען ווער איז אזוינס ביי אייך אין צווי־
אטשיטש דער הערר גוטמאן? איז ער טאקי אזא עהרליכער מאן? קענט איהר
איהם?

רבי, האב איך געענטפערט, גוטמאן געהט מיט א געפוצטער בארד, נאר איין
עהרליכער מאן איז ער טאקי.

— נוא. האט דער רב געזאגט, אבי ער איז איין עהרליכער מאן ארט מיך
נישט זיין געפוצטע בארד, מען זאגט: בעסער א יוד אהן א בארד וויא א באר־
אהן א יודען (ביי דיא ווערטער האט דער רב א קוק געטאהן אויף עטליכע פיינע
לייט פון דיא נגידים). צווייטענס בעט איך אייך, אזוי וויא איהר זייט א צווי־
אטשיטשער זאלט איהר טאקי מוחל זיין פאהרען אין אייער צוויאטשיטש טאקי

בלי נדר מאָרגען, איהר וועט אָפּגעבען דאָרטען דעם העררן גוטמאַן מיין בריעף און איהם בעטען, אז ער זאָל למען השם גיך קומען אהער צו פאָהרען, בכדי מיר ביידע זאָלען באלד קענען מקיים זיין צוואת המת, און דריטענס, זאָלט איהר ליבער הארצעדיגער ר' מענדעלע אָפּדרוקען דיא דאָזיגע אלע פּאַפּירען אין א בעזונדער ספּריל אוּן עס פערקויפען אין גאַנץ פּוילען, פאר א זעהר וואָלוועלען מקח, בכדי דער עולם זאָל עס מעהר קויפען. אייך וועל איך מסתמא גוט בעלוינען.

„קען מען אריינגעהן?“ האָט פּלוצלים זיך געלאָזט הערען א קול און דערביי טאקי עטליכע קלעפּ מיט דיא פינגער אויף דער צוגעמאכטער טיהר, און אז דער רב האָט געענטפערט: „נוא־נוא אריין!“ איז אין שטיבעל אריינגעקומען דיא רעביצין און דיא נעכטיגע אונבעקאנטע שווארצהנווידיגע יודענע מיט דיא אויגען וויא דיא קארשען, וויא פיעל מענשען עס זיינען געווען אין שטיבעל האָבען ביי איהר אריינקומען געפיהלט עפּעס א דרך־ארץ, און זיינען גלייך אלע מיט א מאָל פערשטומט געוואָרען.

גוט חלעבען. וואָס איהר זיינט דאָ! האָט דער רב געזאָגט צו דער יודענע און זיא געבעטען זיצען. פריהער אביסיל, אביסיל פריהער ווען איהר וואָלט געווען קומען וואָלט גאַר גוט געווען. איהר האָט זיך עפּיס געזיימט, וואָס איז די מעשה, הא?

איהר ווייסט דאָך, רבי, האָט דיא יודענע בנעימותדיג געענטפערט און טרעהרען האָבען איהר זיך געשטעלט אין דיא אויגען. איך האָב דאָך אייך נעכטען דערצעהלט מיין אונגליק, דיא גרויסע צרה, וואָס מיך האָט געטראָפען. דיא שטאָדט האָט אָפּגעגעבען מיין איין איינציג קינד, מיין אויג אין קאָפּ, און איך האָב פון איהם א לאנגע צייט ניט געהט קיין בריעף, אזוי וויא אין וואַסער אריינגעפאלען. היינט אין דער פריה אין א שמיעס מיט מענשען איז גראָד צו רייד געקומען, אז איינער עפּעס א היגער אידישער סאָלדאט איז צוריק געקומען פון דער קרים, פונם אָרט, וואָס דאָרט איז ערשט געווען דיא גרויסע שרעקליכע מלחמה. מיין הארץ האָט מיר עפּעס געזאָגט, איך זאָל מיך זעהן מיט דעם דאָזיגען סאָלדאט. ביז איך האָב מיך צו איהם דערפרעגט וואו ער זיצט איז אוועק א היבשע צייט. גאָט האָט געהאָלפען, איך האָב איהם לסוף אויפגעזוכט. אז איך האָב איהם באותות ומופתים געפרעגט אויף מיין זוהן, אויסגעמאָהלט זיין געשטאלט און איהם אָנגערופען ביין נאָמען, האָט דער סאָלדאט אויסגעשטעלט אויף מיר א פּאָאר אויגען און געבליעבען וויא צומישט דערנאָך האָט ער זיך אָנגערופען מיט א זיפץ: „אויב אזוי, קען איך אייער זוהן. דאָס הארץ טהוט מיר וועה אָנצוזאָגען אייך נישט קיין פרעהליכע בשורה. אייער זוהן, אייער זוהן איז נעביך — פערוואונדעט. ער האָט בעקומען א גרויסע ראניע. איך מיט נאָך צוויי סאָלדאטען האָבען מיר איהם געפונען פּאַכענדיג מיט דער נשמה אויפן פרייען פעלד צווישען געפאלענע דערהארגעטע סאָלדאטען נעביך. קויב וואָס ער האָט געזיפצט, אז מיר האָבען נעהענטער צוגעלייגט צו איהם דיא אוי־

ערן האָבען מיר דערהערט פון איהם עפּעס א פארזומפּפּט קול, גאַנץ שטיל: אַך, עס ברענט, עס ברענט! גוואלד, אביסעל, האָטש א טרעהר וואסער! און אז מיר האָבען איהם אין מויל אריינגעגאָסען אביסעל וואסער, אין גאנצען וויא פיעל ביי אונז האָט דענסטמאָל זיך געפונען, האָט ער אויפגעעפענט דיא אויגען, אונז שארף אָנגעקוקט, זיך אָנגעטאָהן א כח און מיט אלע קרעפטען ארויסגעלאָזט א געשריי: „שמע ישראל! זא צאריא אי זא אָטעטשעסטווא!" (פאר דעם קיסר און פאר דעם פאטערלאנד)—הורא! האָבען מיר אלע א געשריי געטאָהן און איהם אויפגעהויבען פון דער פייכטער פערבלוטיגטער ערד, דיא אויגען האָבען איהם באלד וויעדער זיך צוגעמאכט. ער איז געווען שטארק פערדולט, דאָס פנים טויט, בלייך וויא דיא וואנד און איינגעשמירט מיט פארבאקען בלוט. מיר האָבען איהם געטראָגען אויף דיא הענד און געבראכט אין לאזארעט אריין. דאָרט ליגט ער איצט שטארק קראַנק, אָפּגעשוואכט נעביך. פאר מיין אוועקגאנג אהער בין איך צו איהם אריין, איך האָב געפּועלט מען זאָל מיך צו איהם צולאָזען, זעהן וואָס ער מאכט. מיין הארץ האָט עפּעס צו איהם געצויגען, ער איז א פיינער, בראווער יונגערמאן, זיין נאטשאלסטוואָ איז בעוואוסט וויא ער איז בשעת מלחמה געגאנגען אין פייער, שטארק בעהארצט און זיך געשלאָגען וויא א לייב צוויי מאָהל האָט ער אָבגעשלאָגען ביין שונא אונזער פענדעל און דערהאלטען דערמיט דעם כבוד פון זיין פאָלק. ביים געזעגענען זיך מיט איהם האָט ער מיר איבערגעגעבען דעם אדרעס פון זיין מוטער און מיט הייסע טרעהרען אויף דיא אויגען מיך געבעטען, באם עס וועט אוועקגעהן א היבשע צייט און פון איהם וועט נישט זיין קיין שום ידיעה, זאָל איך מודיע זיין דער מוטער אלסדינג, וואָס מיט איהם האָט פאסירט. לאָז זיא בידנע נעביך חאָטש וויסען וויא אמת געטרייא איהר זוהן האָט ביז דער לעצטער מינוט זיא געליעבט. יאָ, ער האָט מיר נאָך דערביי מיטגעגעבען זיין פאָטרעטעל וואָס ער האָט אוספּייעט פאר דער מלחמה ביי א פאָטאָגראַף פון זיך אראָפּצונעהמען, מיט דער בקשה, איך זאָל עס דער מוטער זיינער איבערגעגעבען. — אָט האָט איהר עס!" אַך וועה איז דער מאמע! האָט דיא יודענע נעביך צום סוף זיך צו־וויינט, אַך וועה איז דער מאמע, וועה און ווינד.

דיא רביצין האָט אויף דער יודענע קוקענדיג זיך אויך צו־וויינט. אין שטי־בעל איז געוואָרען א חשבות, אויף איטליכען איז אָנגעפאלען א מרה שחורה. עס האָט זיך געגלוסט עפּעס וויינען. דער רב האָט א היבשע צייט געשוויגען, מען האָט געזעהן, אז ער געהט פשוט אוים פאר גרויס עגמת נפש, דערנאָך האָט ער אָנגעהויבען מיט דיא טרויסט ווערטער:

—געגוג חלעבען אזוי צו־וויינען. גאָט קען העלפען אייער קינד זאָל נאָך געזונט זיין! אודאי איז אייך נעביך נישט גוט, נאָר וואָס קען מען מאכען? מען בעדאַרף נאָר נישט פארליהרען דעם בטחון.—זעהט איהר רבותי! האָט דער רב זיך געווענדעט צום עולם, דיא דאָזיגע יודענע מיט אזא געבראָכען געמיטה נעביך, דאָס א ?......

„צדקה תציל ממות!" האָט פּלוצלים זיך געלאָזט הערען פון דרויסען א משונה טרויעריג קול. דער רב האָט נישט אויסגעפיהרט זיינע רייד, זיך געלאָזט געשווינד ארויסלויפען פונם שטיבעל און געבעטען אלע וואָס זיינען דאָ געווען, זיי זאָלען איהם נאכגעהן.

אין דרויסען איז געווען זעהר א גרויסע עדה מענשען, ס'איז געווען אזוי איינג, א שפּילקע אפילו נישט דורכצו־וואַרפען, אז איך האָב מיך צום לעצטען קוים מיט צרות דורכגעשטופּט צווישען אזא עולם האָב איך דערהערט דעם רב'ס קול, וויא ער זאָגט עפּעס שטעהענדיג לעבען דער מיטה און בעט דיא שוואַרצ־חנעוודיגע איבעראַכטע יודענע אין דעם נאָמען פונם מת, זיא זאָל איהם מוחל זיין. די יודענע איז וויינענדיג צוגעפאַלען מיט דעם קאָפּ צו דער מיטה און אויסגעשריינט איהר שווער, ביטער האַרץ.

— רבותי! האָט דער רב זיך אָנגערופען צו אונז אלע, דיא דאָזיגע יודענע ליגט אזא ביטער געמיטה נעביך, דאָס איז יצחק אברהם'ס פריהערדיגע ווייב — גאָלדע!...

צוריקקומענדיג צום בית־המדרש האָב איך געטראָפען מיין פערדיל נעביך אין זעהר א שלעכטער לאַגע. ווייסע חברה, קונדסים, האָבען איהם אויסגעריסען כמעט אלע סטרינגעס, איבערגעלאָזט איהם אפשר נאָר אקעגען א פערציג. עסען האָט ער געהאט מכות, ער איז געשטאַנען מיט אן אראָפּגעהאנגענע אונטערסטע ליפּ געקוקט אין ביידעל אויף דיא ספרים און געטראַכט. וואָס א פערד טראַכט קוקענדיג אין ספרים, דאָס איז ניט פאַר אונזער מח צו פארשטיין, איך וויים נישט מעהר, מיינער קוקט און טראַכט, לאָז זיך זיין חאָטש פערדיש, אָבער אלץ א קוק איז דאָך עם פּאָרט... נישט דאָס בין איך אויסען. נוא, חכם מיינער! האָב איך פריינדליך געזאָגט און אָנגענומען מיין שלימזלניק ביי דער טשאָפּרינע, דיר קומט היינט א סך האָבער. דוא האָסט טאַקי געטאָן א גרויסע חכמה, וואָס דוא האָסט מיך געפיהרט קיין גלופּסק. דוא האָסט מיט דיין חכמה געבראַכט א גרויסען נוטצען אי מיר אי דער ליטעראַטור. דוא ווייסט, פערד! וואָס דוא האָסט געטאָן? וואָס פאַר א שיינעם חבור מיר איז אצינד בעשעהרט דער וועלט ארויסצוגעבען נאָר צוליב דיר טאַקי, צו ליב דיין מוח, וואָס האָט גראָד א נעהם געטאָן גלופּסק? — פון היינט אָן פיהר דוא מיך, חכם מיינער, איך לאָז אָפּ דיא לייצען און לייג פאַר דיר אוועק דיא בייטש!

אויף מאָרגען האָב איך מיך גרייט געמאַכט מיט אלע נייטיגע זאַכען און בין אוועקגעפאָהרען קיין צוויאַטשיץ.

ארויספאָהרענדיג פון גלופּסק ניט ווייט פון דער ראָגאַדקע איז אונטערגעפאָהרען א פאָטשט מיט דריי פערד וויא דיא לייבען. אין וועגעלע איז געזעסען יודענע, וואָס איך האָב זיא באַלד אויף דער רגע דערקענט. אז איך האָב זיא א

פרעג געגעבען: זייט־זשע מוחל גאָלדע, זאָגט וואָהין איהר פאָהרט? איז דיא פאָטשט וויא א פאל אויסען בויגען אוועקגעפלויגען און צו מיינע אויערען איז צווישען דיא פארטראָגענע קולות פונם גלעקיל, דערגאנגען נאָר דאָס איינציגע וואָרט: קרים!

א היים אז איך בין געקומען, האָב איך מיך דערוואוסט אין שטאָדט, אז גוטמאַן איז ארויסגעפאָהרען פון צוויאטציץ און מען ווייסט נישט וואו ערגיץ ער געפינט זיך היינט. איך האָב מיך געאיילט גיכער אָפצודרוקען דעם דאָזיגען ספר און בין דאָ מריע, אז ווער פון אייך רבותי, וועט זיך בעגעגנען ערגיץ מיט הערר גוטמאַן, אָדער ווער פון אייך ווייסט וואו ערגיץ ער געפינט זיך. זאָל ער מוחל זיין תיכף ומיד טאקי איהם צו מעלדען, אז ער זאָל למען השם ולמען השם וויא צום גיכסטען לימען קיין גלופסק. טאָמיר האָט ער נישט אויף הוצאות זאָל ער חאָטש פארזעטצען א משכון, נישקשה, און קומען, וואָרים דער רב דאָרט קוקט אויף איהם ארויס, זייא זאָלעןביידע איינפיהרען א בעריהמטע תלמוד־תורה מיט א בעל־מלאכהישער שקאָלע, אקוראט וויא מען בעדארף און מתקן זיין דאָרט א סך אנדערע גוטע זאכען.

ישראל בני רחמנים! האָט רחמנות און טהוט עס צוליעב אָרעמע יודיש

ענדע.